

Данько Ю.І. , д.е.н., професор, Сумський національний аграрний університет, редактор (Україна)	Серія "Економіка і менеджмент" <i>Випуск 1 (79), 2019</i>
Ваврек Р. , PhD, Технічний університет Ліберець (Чеська республіка)	
Голишева Є.О. , к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет (Україна)	Крюкова І. О. Організаційно-економічний механізм розвитку бізнес- суб'єктів аграрного виробництва 3
Заболотний С. , PhD, Варшавський університет природничих наук (Польща)	Петрушенко Ю. М., Бойко О. І. Запас платоспроможності як гарантія розвитку ринку страхових послуг 8
Ілляшенко Н.С. , к.е.н., доцент, НТУ «Харківський політехнічний інститут» (Україна)	Dongxu Qu, Tetiana Shevchenko Universities as a driving force for circular economy implementation in China 14
Коблянська І.І. , к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет (Україна)	Харченко Т. О., Самойленко Т. Г. Впровадження інструментів проектного підходу в систему публічного управління 21
Красноруцький О.О. , д.е.н., професор, Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка (Україна)	Прокопишин О. С. Забезпечення конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств птахівництва 26
Крачунов Х. , д-р, професор, Технічний університет Варни (Болгарія)	Голишева Є. О. Аналіз конкурентоспроможності сільськогосподарських комплексів України та Польщі 31
Лишенко М.О. , д.е.н., професор, Сумський національний аграрний університет (Україна)	Калачевська Л. І. Державне управління системою сільськогосподарського дорадництва 38
Лозинська І.В. , д.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет (Україна)	Лівінський А. І. Стратегічні підходи щодо оперативного управління підприємств тваринництва в контексті їх реновації 44
Медвідь В.Ю. , д.е.н., професор, Сумський національний аграрний університет (Україна)	Коваль З. О. Модель оцінювання маркетингової стратегії на різних етапах життєвого циклу підприємства 48
Мінта С. , PhD, Інститут економічних наук, Вроцлавський природничий університет (Польща)	Кушнір С. О. Характеристика факторів та ризиків інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору 54
Михайлов А.М. , д.е.н., професор, Сумський національний аграрний університет (Україна)	Сухоставець А. І., Соловей М. С. Сучасні тенденції розвитку виробництва зерна в Україні та світі 60
Михайлова Л.І. , д.е.н., професор, Сумський національний аграрний університет (Україна)	Возняк Г. В., Коваль В. М. Бюджетна підтримка будівництва доступного житла для населення в умовах децентралізації 67
Монастирський Г.Л. , д.е.н., професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)	Лукаш С. М., Бричко А. М. Інновації в публічному управлінні та адмініструванні: е-урядування 71
Пасько О.В. , к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет (Україна)	Славкова О. П., Соколов М. О. Теоретичні підходи до визначення поняття публічне управління 77
Петрушенко Ю.М. , д.е.н., професор, Сумський державний університет (Україна)	
Плотницька С.І. , д.е.н., Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова (Україна)	
Стоянець Н.В. , д.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет (Україна)	
Хованцова Я. , PhD, Пряшівський університет (Словацька республіка)	
Шевченко Т.І. , к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет (Україна)	
Шлаудер Ральф , д.е.н., професор, Університет прикладних наук Вайєнштефан- Тріздорф (Німеччина)	

Згідно наказу МОН
від 09.03.2016 р. № 241
серію «Економіка і менеджмент»
наукового журналу «Вісник Сумського
національного аграрного університету»
визнано фаховим виданням

Науковий журнал «Вісник Сумського
національного аграрного університету»
індексується в Міжнародних наукометричних
базах Index Copernicus, PИHЦ

Матеріали журналу знаходяться у вільному
доступі на сайті <https://snaujournal.com.ua>

Усі статті проходять процедуру таємного
рецензування. До публікації в журналі не
допускаються матеріали, якщо є достатньо
підстав вважати, що вони є плагіатом.

Відповідальність за точність наведених даних
і цитат покладається на авторів.

Матеріали друкуються українською та
англійською мовами.

У разі цитування посилання на «Вісник
Сумського національного аграрного
університету» обов'язкове.

Друкується згідно з рішенням вченої ради
Сумського національного
аграрного університету
(Протокол № 8 від 28.01.2019 р.)

Адреса видавця та виготовлювача:
40021, м. Суми, вул. Герасима
Кондратьєва, 160
Телефон: (0542) 70-10-42
E-mail: visnyk.snau@gmail.com
Сайт: www.snau.edu.ua

Тираж 300 пр.
Зам. №1

© Сумський національний
аграрний університет, 2019

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ
БІЗНЕС-СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА****Крюкова Ірина Олександрівна**

доктор економічних наук, доцент

Одеський державний аграрний університет (м.Одеса, Україна)

ORCID: 0000-0002-0577-6364

kryukovaia1@rambler.ru

У статті розглянуто існуючі методичні підходи до трактування змісту категорії «організаційно-економічний механізм». Запропоновано визначення сутності організаційно-економічного механізму розвитку аграрних бізнес-суб'єктів. Довведено склад основних елементів організаційно-економічного механізму в розрізі блоків внутрішнього та зовнішньогосподарського економічного механізму. Проведена загальна оцінка сучасного стану розвитку аграрного сектору, досліджено динаміка кількості агроформувань, рівень концентрації аграрного капіталу, результативності господарської діяльності. Висвітлено сучасні тенденції капіталізації агробізнесу, які проявляються у збільшенні кількості та масштабів бізнесу вітчизняних агрохолдингів. Визначено основні напрями удосконалення управління бізнес-суб'єктами у призмі дії складових організаційно-економічного механізму їх розвитку.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, аграрний бізнес, бізнес-суб'єкти, агрохолдинги, сільське господарство, сільські території, вартість аграрного бізнесу.

DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.1.1>

Постановка проблеми. Успішний розвиток вітчизняного аграрного виробництва в умовах додаткових можливостей і загроз, які формує активізація євроінтеграційних процесів, зумовлює необхідність створення механізму господарських відносин в сфері аграрного виробництва, який сьогодні стане базисом реалізації як економічних інтересів аграрного бізнесу, так і відродження сільських територій.

Розвиток вітчизняного агробізнесу супроводжують чисельні проблеми, зумовлені як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами загального стану розвитку національної економіки. Найважливішими серед них є: недосконалість фінансово-кредитної та податкової систем, нерозвиненість прозорої інфраструктури аграрного ринку, відсутність цінової еквівалентності обігу в різних сферах АПВ, необхідність завершення земельної реформи, низький економічний інтерес працівників аграрного сектору та незадовільні показники розвитку сільських територій. Вирішення цих найважливіших для агросфери проблемних завдань в значній мірі акумулюється у призмі формування та дії організаційно-економічного механізму розвитку бізнес-суб'єктів аграрного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування та удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування сучасних аграрних бізнес-суб'єктів є надзвичайно широкою і комплексною сферою економічних досліджень, якій приділяється багато уваги в працях відомих вчених. Теоретичні, методичні та прикладні аспекти економічного механізму господарювання в ринкових умовах широко висвітлені в роботах Андрійчука В.Г., Амброзова В.Я., Дем'яненка М.Я., Зіновєва Ф.В., Коваленка Ю.С., Лупенка Ю.О., Маліка М.Й., Месель-Веселяка В.Я., Пархомця М.К., Полтавського Ю.А., Постола А.А., Саблука П.Т., Стельмащука А.М., Ушачова І.Г. та ін.

Поряд з цим, висока ступінь динамічності умов економічного середовища, зростання конкурентних ризиків та специфіка розвитку аграрного сектору вимагають постійного удосконалення методичних аспектів та практичних засад реалізації механізмів розвитку бізнес-суб'єктів аграрної сфери, які би забезпечили вирішення стратегічних завдань українського

села – підвищення рівня конкурентоспроможності сільського господарства та розв'язання проблем розвитку сільських територій. На сьогоднішній день у науковців відсутній єдиний погляд на сутність та склад організаційно-економічного механізму, що потребує подальшого опрацювання даної науково-практичної проблеми.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних засад організаційно-економічного механізму розвитку аграрних бізнес-суб'єктів та оцінка загального стану розвитку підприємств сільського господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринкові умови господарювання реалізуються на практиці через призмю дії сукупності законів, принципів, важелів та механізмів, завдяки яким суб'єкти економічних відносин досягають своїх цілей і завдань. Стосовно визначення сутності та змісту організаційно-економічного механізму розвитку бізнес-структур у теорії сформувались декілька методичних підходів. Так, певне коло вчених трактує організаційно-економічний механізм з позицій наявних цілей і стимулів, які дозволяють перетворити сукупність виробничих ресурсів на кінцевий результат [7,5]. З позицій процесного підходу організаційно-економічний механізм вчені визначають як сукупність організаційних, економічних, правових, управлінських і регулюючих дій, способів і процесів, необхідних для досягнення бажаного результату [9,6].

Найбільш поширеним серед науковців є системний підхід, який передбачає наявність та органічне поєднання його складових елементів. З точки зору системного підходу тлумачить зміст організаційно-економічного механізму Бутенко В.М.: «... сукупність систем, що сприяють узгодженню економічних інтересів учасників господарських відносин». [1]. Як систему технологічного, економічного, організаційного блоків, які включають до себе їх елементи, трактує дану дефініцію О.А. Єрьоменко – Григоренко [4]. З позиції системи організаційних, економічних, правових, управлінських і регулюючих дій, способів та прийомів, які впливають на показники діяльності аграрного підприємства, досліджує організаційно-економічний механізм Ткачук В.І. [15].

Поряд із певними відмінностями у трактуванні сутності організаційно-економічного механізму більшість вчених погоджуються, що ключовою складовою організаційно-економічного механізму розвитку бізнес-суб'єктів є саме економічний механізм господарювання. На думку А.М. Стельмащука, економічний механізм включає:

- 1) механізм збалансованого розвитку агропромислового виробництва;
- 2) механізм розвитку і удосконалення товарно-грошових відносин;
- 3) механізм гармонійного поєднання економічних інтересів учасників [13].

Т.Л. Мостенська дотримується точки зору, згідно якої зміст категорії "економічний механізм" можна визначити як механізм реалізації політики держави, який за допомогою використання державних важелів регулювання спрямовує дію ринкових законів в необхідному для держави напрямі, або це механізм впливу державного регулювання на дії ринкових законів з метою досягнення поставлених цілей [8]. Домахіна Є.В. у своїх дослідженнях тлумачить економічний механізм господарювання як систему, яка складається із сукупності засобів, форм і методів економічного впливу на матеріальні інтереси працівників виробничої та невиробничої сфер народного господарства. В числі основних складових економічного

механізму господарювання вона виділяє ціноутворення, стимулювання праці, виробництва, якості продукції; економічні санкції; нормативну базу; критерії оцінки їх ефективності [3].

Економічний механізм, на думку багатьох авторів, є сукупністю елементів впливу на матеріальні інтереси господарюючих суб'єктів народного господарства, основними з яких є: ціноутворення, планування, система оплати праці, фінансово-кредитний механізм, податкові платежі, економічне стимулювання і економічні санкції, комерційний розрахунок та система економічних нормативів [13,5,8,4].

Тивончук С.О. і Тивончук Я.О. до складу цих елементів економічного механізму господарювання додають страхування ризиків діяльності бізнес-суб'єктів сфери АПВ та оцінку ефективності виробництва агропромислової продукції [14].

Дослідження характеру та складу організаційно-економічного механізму функціонування бізнес-суб'єктів аграрної сфери виробництва, дозволили визначити його як сукупність елементів організаційного блоку та економічного блоку у складі важелів зовнішньогосподарського і внутрішньогосподарського характеру, що справляють істотний вплив на результативність і конкурентоспроможність функціонування бізнес-суб'єктів аграрної сфери економіки (рис. 1).

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм розвитку бізнес-суб'єктів аграрного виробництва

Стратегічною метою дії організаційно-економічного механізму розвитку агроформувань, крім підвищення рівня конкурентоспроможності на ринку, є максимізація ринкової вартості аграрного бізнесу (за умов формування відповідних нормативно-правових та ринкових передумов).

У складі організаційно-економічного механізму госпо-

дарювання вважаємо доцільним виділити сукупність інструментів зовнішнього характеру, які формуються під впливом курсу аграрної та економічної політики держави, а також дію важелів внутрішнього характеру, ефективність реалізації яких залежить безпосередньо від конкретного сільськогосподарського товаровиробника і є першоосновою створення конкурентоспроможного національного аграрного сектору.

З огляду на реалії функціонування і розвитку підприємницьких структур аграрного сектору національної економіки та сучасні ринкові тенденції, вважаємо необхідним до складу елементів економічного механізму додати таку складову, як механізм соціальної відповідальності аграрного бізнесу, який сьогодні постає активним інструментом підвищення рівня конкурентоспроможності бізнес-структур, збільшення ринкової частки та нарощування ринкової вартості бізнесу.

Вітчизняне аграрне виробництво сьогодні – висококонкурентний сектор національної економіки, у якому велика кількість товаровиробників виробляють практично однаковий спектр продукції. За даними Державної служби статистики України загальна кількість агроформувань у країні становить близько 45 тис. одиниць різних організаційно-правових форм господарювання, у розпорядженні яких знаходиться понад 22 млн. га сільськогосподарських угідь (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість аграрних підприємств в Україні

Категорії бізнес-суб'єктів	Роки								2017р. до 2010р., %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Господарські товариства	7769	7757	8235	8245	7750	7721	8700	6967	89,7
Приватні підприємства	4243	4140	4220	4095	3772	3627	3752	3215	75,8
Виробничі с.-г. кооперативи	952	905	848	809	674	596	738	448	47,0
Фермерські господарства	41726	41488	34035	34168	33084	32303	33682	34137	81,8
Державні підприємства	322	311	296	269	228	241	222	199	61,8
Бізнес-суб'єкти інших форм господарювання	1481	1532	1781	1460	691	891	603	592	39,9
Разом	56493	56133	49415	49046	46199	45379	47697	45558	69,6

Джерело: складено автором за [12]

Аналіз складу і структури організаційних форм господарювання сільського господарства показує, що найбільш поширеними формами організації аграрного бізнесу сьогодні є фермерські господарства (близько 75%) та господарські товариства (15,3%). При цьому, за останні роки спостерігається чітка тенденція до скорочення кількості бізнес-структур аграрної сфери, що зумовлено зростанням концентрації аграрного бізнесу та збільшенням кількості великих агрокомпаній (агрохолдингів). Так, проведене групування сільськогосподарських підприємств за розмірами сільгоспугідь показало, що із загальної кількості агроформувань близько 28% мають площу до 50га (мікроаграрні підприємства, переважно, фермерські господарства), 16,5% - агропідприємства із розміром сільгоспугідь до 500 га, 11,5% - підприємства із земельними масивами до 100 га. Частка великих агроформувань (площа сільгоспугідь від 4000 до 7000 тис га) становить 0,7%, питома вага агрохолдингів (площа сільгоспугідь від 7000 до 10000 га) – 0,3%.

Сільське господарство України сьогодні постає домінуючим сектором національної економіки, який на чверть формує експортний потенціал країни, забезпечує продовольчу безпеку нації та демонструє стабільний рівень ефективності розвитку в порівнянні з іншими секторами національної економіки. За даними Державної служби статистики України, рівень рентабельності сільського господарства за 2017р. склав 18,7% в порівнянні з аналогічним показником в цілому по економіці 8,8% та за іншими видами економічної діяльності відповідно: промисловість – 1,9%; будівництво – збитковість 2,0%; оптова та роздрібна торгівля – 5,0%; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – збитковість на рівні 3,5%; фінансова та страхова діяльність – 14,3%. Абсолютний показник розміру чистого прибутку відповідно по галузях у 2017р. склав: сільське господарство – 78,5 млрд. грн., промисловість – 56,1 млрд. грн., будівництво – 5,0 млрд. грн. збитку, оптова та роздрібна торгівля – 25,8 млрд. грн., транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – збиток 16,8 млрд. грн., фінансова та страхова діяльність – 16,8 млрд. грн. [2].

Структурні зрушення у сільському господарстві України за останні роки спричинили формування чіткої тенденції

укрупнення аграрного бізнесу та утворення великих агрокорпорацій. Сьогодні найбільш крупними агрохолдингами України є: UkrLandFarming (570 тис. га), Kernel (550 тис. га), APGroup (400 тис. га), Міронівський хлібопродукт (370 тис. га), «Астарт-Київ» (245 тис. га), «Мрія» (165 тис. га), ІМК (136 тис. га), «AgroGeneration» (120 тис. грн.), «Укрпромінвест-Агро» (116,5 тис. га), «Агротон», «АСТ» (по 110 тис. га), «Нібулон» (83 тис. га) та інші з площею менше 80 тис. га («АгроВіста», «Сварог Вест груп», «Світанок», «VitAgro», «Агро-трейд», Південна Аграрно-експортна компанія тощо) [16].

Частка великих агрокорпорацій у структурі експорту пшениці становить близько 60-65%. Саме на агрохолдинги приходить найбільша частка інвестиційних і фінансових потоків, які спрямовуються у аграрний бізнес країни [10]. Агрохолдинги сьогодні мають більше можливостей впроваджувати у виробництво інноваційні технології виробництва й управління в порівнянні з середніми та малими аграрними формуваннями. Саме на прикладі великих агрокорпорацій в сучасних умовах реалізується на практиці дія практично всіх складових організаційно-економічного механізму розвитку аграрних бізнес-структур. Передумовою для цього постає значна концентрація капіталу та високий рівень агроменеджменту.

Разом з тим, ефективний розвиток аграрної сфери, неодмінною складовою якої є динамічний розвиток сільських територій, неможливий без функціонування малого та середнього бізнесу, організаційно-економічний механізм розвитку яких сьогодні виявляється більш проблемним, ніж в крупних агрокорпораціях. Так, на рівні середніх та малих агроструктур практично відсутня дія таких елементів організаційного блоку, як: планування виробництва, організація вертикальних інтегрованих структур, система управління якістю на виробництві. Серед елементів економічного блоку найбільш проблемними постають: державна підтримка доходів невеликих агровиробників, механізм страхування, монопольний вплив посередницьких структур на ринку агропродукції. Практично відсутні в системі внутрішнього економічного механізму малих агропідприємств такі елементи, як: механізм внутрішньо економічних відносин між структурними підрозділами, меха-

нізм соціальної відповідальності, слабким є інноваційний механізм розвитку невеликого аграрного бізнесу.

Таким чином, основні шляхи удосконалення дії організаційно-економічного механізму в практичній діяльності аграрних бізнес-суб'єктів, зокрема, невеликих за розмірами, в сучасних умовах мають бути зосереджені у спектрі зміни парадигми внутрішньогосподарського управління у напрямі пошуку та імплементації ефективних методів і інструментів впливу на ресурси, зокрема, людський капітал, систему організації і реалізації економічного інтересу структурних одиниць агроформувань, підвищення рівня соціальної відповідальності бізнесу та важелів активізації інвестиційно-інноваційних способів ведення господарської діяльності. Сукупність цих дій внутрішньоекономічного характеру, на думку експертів, формує до 70% успіху агробізнесу на ринку. Інші 30% конкурентоспроможності аграрних підприємств визначаються ефективністю дії елементів зовнішньогосподарського економічного механізму [11].

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Вітчизняний аграрний бізнес функціонує у складних конкурентних умовах зовнішнього та внутрішнього економічного середовища, сукупність та органічне поєднання яких формують склад елементів організаційно-економічного механізму розвитку агропідприємств. Дослідження показали,

що залежно від характеру виникнення та дії всі складові економічного механізму доцільно поділити на два основних блоки: елементи внутрішньогосподарського та зовнішньогосподарського економічного механізму. Головною метою дії організаційно-економічного механізму на практиці має стати нарошування ринкової вартості аграрного бізнесу.

В аграрній сфері за останні роки спостерігається чітка тенденція на укрупнення аграрного бізнесу і концентрацію аграрного капіталу, результатом чого постає збільшення кількості агрокорпорацій, на прикладі яких реалізується дія практично всіх елементів організаційно-економічного механізму господарювання в аграрній сфері. Сільське господарство України сьогодні - один з секторів, який демонструє позитивну і стала динаміку ефективності господарської діяльності. З метою збереження такого тренду та покращення показників діяльності в подальшому необхідним є практична реалізація всіх елементів організаційно-економічного механізму на рівні малих та середніх аграрних формувань. Основна увага агроменеджменту при цьому має концентруватись в напрямі удосконалення управління сукупністю елементів внутрішньогосподарського економічного механізму. Перспективами подальших наукових досліджень в даному контексті постає обґрунтування дієвих інструментів і важелів всіх складових організаційно-економічного механізму розвитку аграрного бізнесу незалежно від його розмірів.

Список літератури:

1. Бутенко В. М. Організаційно-економічний механізм підвищення ефективності соціальної сфери села. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2004. Вип. 2(26). С. 38- 40.
2. Діяльність суб'єктів господарювання. 2017р.: стат. зб. /Держ. служба статистики України. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zd_2018.pdf
3. Домахіна О.В. Формування механізму господарювання у реформованих сільськогосподарських підприємствах: дис... канд. екон. наук: 08.07.02. Харків, 2000. 22 с.
4. Еременко-Григоренко О. А. Организационно-экономический механизм управления хозяйственной деятельностью предприятия : автореф. дис... канд. экон. наук: 08.06.0. Донецк, 1999. 31 с.
5. Зиновьев Ф.В. Механизмы хозяйствования (терминологический аппарат). Симферополь: Таврия, 2000. 111с.
6. Зинченко Т.Є. Інституціональний механізм раціоналізації землекористування агломераційних систем. *Агросвіт*. 2012. № 9. С. 65-71.
7. Лисенко Ю., Єгоров П. Організаційно-економічний механізм управління підприємством. *Економіка України*. 1997. № 1. С. 86-87.
8. Мостенська Т.Л. Економічний механізм функціонування молочної промисловості України. Київ: УДУХТ, 2001. 328 с.
9. Пархомець М.К., Гудак В.В. Організаційно-економічний механізм забезпечення дохідності сільськогосподарських підприємств: теорія, методика, практика: монографія. Тернопіль, ТНЕУ. 2014. 256с.
10. Постол А.А. Развитие великих аграрных предприятий: механизмы та інструментарій: монографія. Харків: «Смугаста типографія», 2018. 289с.
11. Саблук П.Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання. *Економіка АПК*. 2007. № 2. С. 3-10.
12. Сільське господарство України. 2017р.: стат. зб. /Держ. служба статистики України. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_sg2017
13. Стельмащук А. М. Економічний механізм прискорення інтенсифікації виробництва в АПК. Київ: Урожай, 1990. 155 с.
14. Тивончук С.О., Тивончук Я.О. Організаційно-економічний механізм активізації інноваційного розвитку агропродовольчого комплексу України в ринкових умовах (концептуальні та методичні положення). *Економіка АПК*. 2013. № 7. С. 62-69.
15. Ткачук В.І. Організаційно-економічний механізм у сільськогосподарських підприємствах та його моделювання. *Агросвіт*. 2015. № 23. С. 17-25.
16. Топ-100 латифундистов України. URL: <https://latifundist.com/rating/top100#>

Kryukova I., Dr, Associate Professor, Odessa State Agrarian University (Odessa, Ukraine)

Organizational and economic mechanism of development of business subjects of agrarian production

The existing methodological approaches to the interpretation of the content of the category "organizational and economic

mechanism” are considered in the article. The determination of the essence of the organizational and economic mechanism of development of agrarian business has been proposed. The composition of the main elements of the internal and external economic mechanism of the economic mechanism is supplemented here. The general assessment of the current state of development of the agricultural sector was carried out. The modern trends in the capitalization of agribusiness, and an increase in the number and size of the business of domestic agricultural holdings are presented. The main directions of improving the management of business entities through the elements of the organizational and economic mechanism of their development have been defined.

Key words: *organizational and economic mechanism, agricultural business, business entities, agricultural holdings, agriculture, rural areas, the value of the agricultural business.*

Дата надходження до редакції: 05.12.2018 р.

ЗАПАС ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ЯК ГАРАНТІЯ РОЗВИТКУ РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ

Петрушенко Юрій Миколайович

доктор економічних наук, професор
Сумський державний університет (м.Суми, Україна)
ORCID: 0000-0001-9902-7577
yuriy.petrushenko@gmail.com

Бойко Олена Іванівна

аспірант
Сумський державний університет (м.Суми, Україна)
elena.boiko82@gmail.com

Страховання життя поступово стає невід'ємною частиною побуту громадян України. З метою підвищення якості обслуговування клієнтів, ефективності використання наявних та залучених ресурсів, виявлення проблемних точок та підвищення рівня конкурентоздатності страхових організацій необхідно проводити аналіз фінансових показників діяльності даних організацій. В статті розглянуті головні параметри, які є ключовими факторами в системі гарантій роботи страхових компаній. Проводиться аналіз основних показників провідних компаній зі страхування життя який стосується платоспроможності, враховані коефіцієнти запасу платоспроможності та оцінено рівень стійкості даних компаній. Проведене дослідження показало, що запас платоспроможності є досить вагомим, хоча в процесі фінансової діяльності він має тенденції до змін, які є як незначними, так і досить значущими. Загалом, дані аналізу говорять про наявну достатність страхових резервів та відкритість даних компаній до введення нових законодавчих норм, що відповідають вимогам директиви Solvency II.

Ключові слова: платоспроможність, фактичний запас платоспроможності, нормативний запас платоспроможності, Solvency I, Solvency II

DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.1.2>

Постановка проблеми. У розвинених країнах світу страхування життя є важливою складовою у формуванні власних заощаджень, інструментом фінансового захисту в разі настання непередбачуваних подій. В Україні компанії зі страхування життя, які є учасниками системи недержавного пенсійного забезпечення та мають право займатися даним видом діяльності працюють у відповідності до законів України, які регулюють цей вид діяльності. В процесі розвитку європейського страхового ринку практика показує, що зі змінами в економічних процесах, системи нагляду і контролю також необхідно доопрацьовувати та змінювати. На сьогоднішній день український страховий ринок теж має такі проблеми.

Відповідно, актуальним завданням є досконале вивчення причин та наслідків даних змін та впровадження нових дієвих важелів, які б дали змогу державним органам більш ефективно впливати на розвиток вітчизняного страхового ринку з одного боку, та страховим компаніям надавати ширший спектр послуг та мати надійніші умови роботи з іншого боку. На сьогоднішній день дані завдання в країнах Європейського Союзу регулюються та контролюються двома директивами – «Solvency I» та «Solvency II». В Україні діяльність страхових організацій що займаються страхуванням життя контролюється Законом України «Про страхування» від 7 березня 1996 року N 85/96-ВР та Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058-IV. Одним із основних показників, які забезпечують страхові організації позитивним результатом роботи є платоспроможність. Платоспроможність засвідчує можливість страховика виконати страхові зобов'язання згідно з умовами договору страхування. Саме наявність відповідної суми для здійснення страхової виплати у визначений час і характеризує рівень платоспроможності страховика. Проте на

сьогоднішній день система оцінки платоспроможності страхових компаній є спрощеною формою європейської системи оцінки платоспроможності Solvency I. Це означає, що державні органи регулювання не мають вагомих та необхідних механізмів контролю. Тобто система оцінки платоспроможності страховиків не дозволяє отримувати об'єктивні дані. Для того, щоб вирішити проблему планується перейти до системи оцінки платоспроможності, яка має назву Solvency II. Цілі і завдання Директиви ЄС Solvency II: встановлення єдиної системи нормативно-правового регулювання в рамках ЄС для забезпечення страхувальників шляхом створення одноосібних стандартів управління ризиками і забезпеченням достатньої капіталізації.

Так як Україна підписала угоду про «Асоціацію з ЄС», то і законодавча база повинна відповідати нормам законодавства ЄС. Проблема оцінки платоспроможності страховиків була і залишається актуальною в умовах як сучасного українського страхового ринку, так і європейського. Важливим елементом досліджень є аналіз фактичного запасу платоспроможності компаній зі страхування життя. За результатами даного дослідження можна зробити прогнози щодо спроможності компаній ефективно функціонувати на ринку послуг в умовах введення нових норм та правил. Актуальність дослідження обумовлена також тим, що існування повноцінного ринку страхування є важливою умовою для підвищення добробуту населення та сталого економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед основних показників стійкості та успішної роботи страхових компаній є запас платоспроможності, який регулюється положеннями директив Solvency I та Solvency II. Вчені, які вивчають теоретичні та практичні аспекти даного показника погоджуються, що регулювання норм українського законодавства

у відповідності до європейських стандартів щодо платоспроможності страхових організацій призведе до стабілізації ринку страхування життя в Україні. Так, В.Юхименко, аналізуючи положення Директиви Solvency II, акцентує увагу на тому, що розвиток системи платоспроможності страхових компаній в країнах ЄС показує логічність та систематичність підходу та є динамічною і постійно змінюваною величиною. Це в свою чергу є передумовою значного впливу на страховий ринок та призведе до зміни методів та стандартів здійснення нагляду за його роботою. В результаті це стане причиною підвищення привабливості страхування життя для потенційних клієнтів [1, 169-172]. Метою впровадження нової Директиви є підвищення рівня конкурентоспроможності страхових компаній і, відповідно, покращення фінансової безпеки. Це матиме позитивний вплив на діяльність страхових компаній, що працюють в країнах Європейського союзу, так як завдяки єдиним стандартам їх діяльність буде оптимізована [2]. Стосовно українського страхового ринку, то застосування вимог Solvency II призведе до зменшення кількості як компаній зі страхування життя, так і ризикових компаній та відбудеться концентрація страхового капіталу [3, 190-193]. Н.Богомаз, вивчаючи проблеми та перспективи розвитку єдиного страхового ринку країн Європейського Союзу, акцентує увагу та окреслює переваги введення системи контролю платоспроможності II, що в свою чергу може бути значущим фактором при впровадженні даної системи в діяльність страхових компаній на території України [4, 13-18].

Н.М.Внукова розглядає особливості адаптації вимог Solvency II в системі оцінки платоспроможності в контексті українського законодавства та пропонує практичні поради щодо розрахунку необхідного порогу платоспроможності [5, 76-82].

Н.Шлапак наголошує не лише на необхідності переходу на міжнародні стандарти обліку та звітності, а й на підвищенні значимості пенсійного та інвестиційного страхування. А перехід до ризикорієнтованої системи Solvency II дасть змогу контролювати внутрішні системи страхових компаній, достатність рівня капіталу страховика [6].

О.В.Баранова говорить про необхідність введення системи Solvency II, що дозволить зацікавити інвесторів на роботу на ринку України, а страхові компанії зможуть надавати якісніші послуги, що збільшить клієнтський портфель кожного страховика [7].

Мета статті. Метою статті є дослідження рівня платоспроможності компаній зі страхування життя та виявлення готовності даних організацій до запровадження норм Solvency II.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи роботу компаній зі страхування життя можна спостерігати багато протиріч та невиконань своїх зобов'язань як перед страховальниками так і перед акціонерами компаній. Серед головних причин, які призводять до даних проблем є неналежне управління та рішення щодо ризиків, які не відповідають вимогам законодавства. Наслідком некоректних управлінських рішень виникає питання щодо платоспроможності страхових компаній, яка вважається ключовим показником в системі гарантій їх діяльності. Платоспроможність – це здатність страхової компанії планувати надходження грошових коштів та проведення вчасно грошових розрахунків по зобов'язанням, які поділяються на 2 групи:

1. зовнішні зобов'язання, що означає зобов'язання

перед страховальниками, фінансовими установами, перестраховальниками, бюджетом;

2. внутрішні зобов'язання, що означає зобов'язання перед засновниками, представництвами та філіями, співробітниками.

Запас платоспроможності утворюють власні кошти страховика, які складаються із залучених коштів, страхових резервів, власних коштів (статутний капітал, спеціальні та резервні фонди, вільні резерви, нерозподілений прибуток).

В статті 30 Закону України «Про страхування» встановлені умови забезпечення платоспроможності страховиків [8]. Відповідно до цих положень необхідно дотримуватись наступних умов: наявності сплаченого статутного фонду, наявності гарантійного фонду страховика, створення страхових резервів, достатніх для майбутніх виплат страхових сум та страхових відшкодувань; перевищення фактичного запасу страховика над розрахунковим нормативним запасом платоспроможності. Платоспроможність контролюється державами у більшості країн світу шляхом перевірки дотримання страховими організаціями норм діяльності. В країнах Євросоюзу вона регулюються спеціальними директивами Solvency I та Solvency II.

В Україні діє система оцінки платоспроможності страховиків, яка називається Solvency I, яка була прийнята в роботу в 2002.

Solvency I – перша директива для компаній зі страхування життя, яка була прийнята в 1979 році. Це був перший крок до гармонізації нагляду над діяльністю страхових компаній в Європі. Наглядовий режим Solvency I удосконалювався другою та третьою директивами (Директиви 88/357/ЄС, 90/619/ЄС, 92/49/ЄС та 92/96/ЄС). Вони запровадили свободу надання послуг в страховому секторі.

Робота щодо вдосконалення та пошуку нових шляхів розвитку вже існуючих правил Solvency I в країнах ЄС розпочалася на європейському рівні у 1990-х роках. Європейські правила платоспроможності пройшли порівняльну експертизу робочою групою на чолі з колишнім президентом Федерального управління страхового нагляду (Bundesaufsichtsamt für das Versicherungswesen - BAV), доктором Хельмутом Мюллером. У своєму заключному звіті, який має назву Доповідь Мюллера, робоча група зазначила, що європейські правила платоспроможності по суті витримали випробування часом. Проте результат розгляду також показав, що існуючі положення про власні кошти не відповідають адекватно всім ризикам, яким піддається страховик. Тому було прийнято рішення про комплексну реформу положень про власні кошти. Спочатку були впроваджені лише найнеобхідніші зміни до Solvency I Директивою про страхування життя (Директива 2002/83 / ЄС) та Директивою щодо вимог щодо маржі платоспроможності для ризикових страхових компаній (Директива 2002/13 / ЄС). Положення Директив першого-третього покоління щодо забезпечення життя, які продовжували застосовуватися, були включені до Директиви про страхування життя. Ці Директиви були перенесені в національне законодавство через німецький закон, що здійснює регуляторні положення про реорганізацію та ліквідацію страхових компаній та кредитних установ. Проте обидві Директиви представляли лише перехідне рішення щодо нової системи нагляду на основі ризиків. Фундаментальна реформа правил платоспроможності для страховиків залишалася прерогативою наглядового режиму Solvency II [9].

Директиви третього покоління про страхування життя (92/96 / ЄС) та ризикове страхування (92/49 / ЄС) встановили єдиний ринок страхування в середині 1990-х років. Це дало ЄС створити один з найбільш конкурентоспроможних страхових ринків у світі. Страхові підприємства, на підставі дозволу в будь-якій державі-члені, мають право продавати в межах ЄС без будь-якого цінового контролю або попереднього повідомлення про умови (крім обов'язкового страхування). Ця система спирається на взаємне визнання нагляду, що здійснюється різними національними органами влади відповідно до правил, гармонізованих у міру необхідності на рівні ЄС. Вимога страхових компаній до встановлення адекватної межі платоспроможності є одним з найважливіших загальних пруденційних правил [10].

У вітчизняній практиці практично впроваджено положення Solvency I. Необхідно зазначити, що при застосуванні положень Solvency I специфіка профілю певних ризиків конкретної страхової компанії не береться до уваги. Тому, на сучасному етапі розглядається механізм впровадження у вітчизняну практику положень Solvency II [11].

В 2018 р. було прийнято розпорядження № 850 «Про затвердження Положення про обов'язкові критерії і нормативи достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика». Дане положення набуло чинності 3 серпня 2018р. Відповідно до правил даного положення розмір статутного капіталу для компаній зі страхування життя складе 45 млн грн. Дані норми будуть діяти з 30 червня 2020 року. Проте до кінця

2018-го року компанії мали сформувати мінімальний статутний капітал в розмірі 30% від необхідної суми, тобто 13,5 млн. грн., а до 30 червня 2019 року – вже 60% , тобто 27 млн. грн. [12].

Ми можемо розглянути наскільки виконані дані умови компаніями зі страхування життя, які є лідерами вітчизняного страхового ринку, розрахувавши показники в відсотках. Для аналізу платоспроможності компанії зі страхування життя ми використали фінансові показники тих компаній, які мають 100%-й іноземний статутний капітал (ПрАТ «Метлайф» [16], ПрАТ «СК УНІКА Життя» [17], **ПрАТ «СК «КД Життя» [18]**), які мають частковий іноземний капітал (ПрАТ «УСК «Княжа Вієнна Іншуранс Груп» [19]) та які мають 100%-й український капітал (ПрАТ «УАСК АСКА-ЖИТТЯ» [20], ПрАТ «СК «ТАС» [21]).

В Таблиці 1 наведено розмір статутного капіталу на кінець 2018 року та розмір у відсотках відповідно до вимог. Стопчик 3 показує відсоткове співвідношення наявного статутного капіталу до мінімально необхідного розміру, який дорівнює 45 млн.грн. Ми можемо побачити, що на сьогоднішній день лише 3 компанії мають навіть перевищений розмір необхідного статутного капіталу. Стопчик 4 показує відсоткове співвідношення наявного статутного капіталу до мінімально необхідного розміру, який дорівнює 30% від необхідного. На кінець звітного 2018 року ми спостерігаємо, що всі лідируючі компанії мають розмір статутного капіталу, що відповідає нормам законодавства, які були встановлені на кінець 2018 року.

Таблиця 1

Статутний капітал, тис.грн. та його відсоткове співвідношення до мінімальних необхідних розмірів

1	2	3	4
Компанія	Статутний капітал, тис.грн	%	%
Уніка Життя	100 090,00	222,42	741,41
Метлайф	102 925,00	228,72	762,41
ТАС	93 322,00	207,38	691,27
Граве Україна Страхування Життя	26 903,00	59,78	199,28
PZU Україна Страхування Життя	32 540,00	72,31	241,04
АСКА-Життя	19 385,00	43,08	143,59
Княжа Лайф Вієнна Іншуранс Груп	33 551,00	74,56	248,53
КД-Життя	36 015,00	80,03	266,78
Інго Україна Життя	21 000,00	46,67	155,56

Складено та розраховано за даними [13].

Додатково регулятор посилив вимоги до активів, які можуть враховуватися під час розрахунку нормативів платоспроможності. Не менше 20-40% страхових резервів (в залежності від виду діяльності) мають бути низькоризиковими. Так, якщо кредитний рейтинг банку, де розміщені активи страхової компанії, знижуватиметься, страховикам доведеться враховувати лише частину вартості таких активів: відразу після зниження рейтингу – в розмірі 75%, через 30 днів після зниження рейтингу – не більше 50%, через 60 днів – до 25 %, а через 90 днів такі активи взагалі не можна включати до суми прийнятних активів. Крім того, Нацкомфінпослуг заборонила враховувати активи, розміщені в неплатоспроможних банках [12].

Головною метою введення системи Solvency II є підвищення захищеності власників полісів. Платоспроможність як одна зі складових розраховується на основі стандартної формули, яка включає базовий необхідний платоспроможний капітал, об'єм капіталу, необхідний для операційного ризику та результат коригування здатності технічних резервів та відкладених

податків покривати витрати [14]. Впровадження системи платоспроможності Solvency II ґрунтується на понятті «ризик». Це означає, що на кожен ризик, який приймається на страхування має бути відповідний розмір наявного капіталу. Ступені ризику використовуються для визначення розміру економічного капіталу, який необхідно зберігати в резерві з метою захисту компанії від будь-яких негативних ризикових впливів, які можуть виникнути в майбутньому.

Оскільки діяльність компаній зі страхування життя тісно пов'язана з пенсійним забезпеченням, то це є довгостроковими фінансовими зобов'язаннями і відповідно, такі вклади повинні бути захищені впродовж довгого періоду часу.

Нині в Україні гарантією платоспроможності страховиків є адекватні зобов'язанням страхові резерви і власний капітал.

В Таблиці 2 наведено зміни в розмірі страхових резервів протягом 2010-2018 рр. Збільшення розміру страхових резервів пояснюється збільшенням надходжень страхових премій. Компанія ПрАТ «УАСК АСКА-ЖИТТЯ» показує зменшення

розміру страхових резервів, причиною чого є здійснення значної кількості виплат по довгостроковим зобов'язанням протягом 2016-2018 рр.

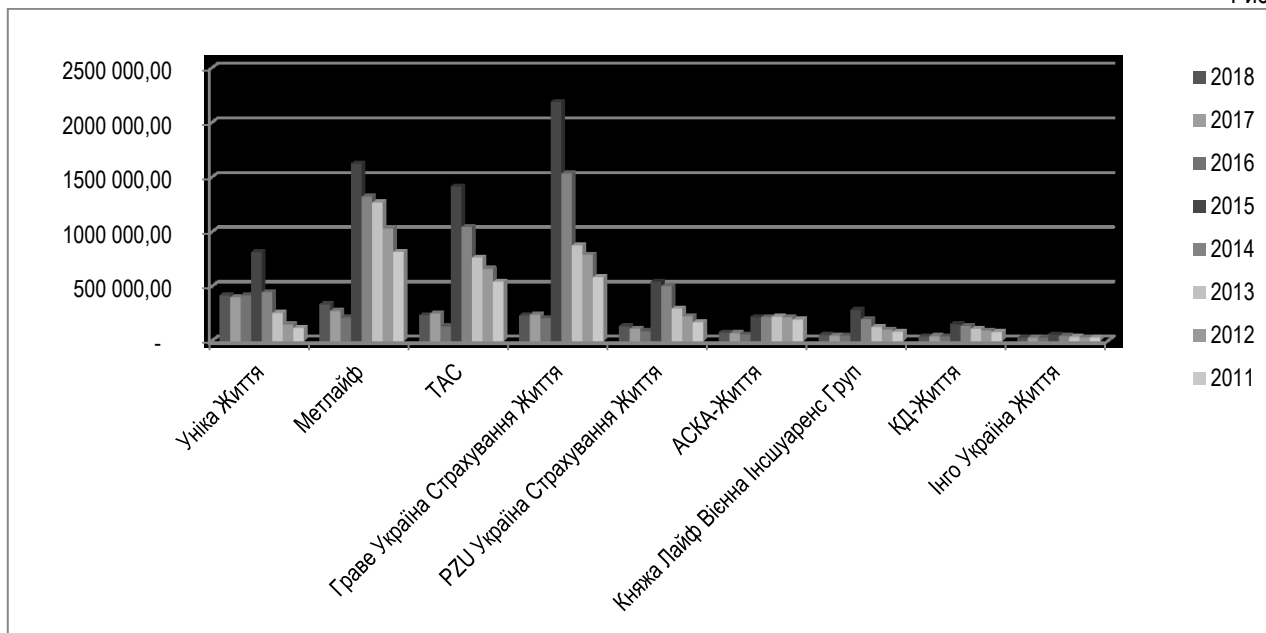
На рис. 1 наведено динаміку зміни величини власного капіталу лідируючих компаній зі страхування життя в період 2011 – 2018 рр. в тис.грн.

Таблиця 2

Страхові резерви, тис.грн.										
№	Страхові компанії	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010
1	Граве Україна Страхування Життя	2 560 564,00	2 425 915,00	2 240 218,00	1 968 645,00	1 349 694,90	736 669,70	648 873,70	565 052,30	502 883,00
2	ТАС	2 246 104,00	2 066 736,00	1 451 795,00	1 241 797,00	909 259,00	614 547,00	527 215,00	418 248,00	312 695,00
3	Метлайф	2 164 819,00	1 759 322,00	1 473 461,00	1 202 853,00	1 004 531,00	1 008 149,00	809 842,00	647 233,00	502 883,00
4	Уніка Життя	715 065,00	620 765,00	458 781,00	459 230,00	229 096,00	134 350,00	106 921,00	70 104,00	54 633,00
5	PZU Україна Страхування Життя	636 016,00	539 474,00	503 067,00	456 029,00	429 685,00	241 981,00	182 203,00	131 706,10	91 510,80
6	Княжа Лайф Вієнна Іншуаренс Груп	360 387,00	320 419,00	270 760,00	223 496,00	147 791,00	79 765,00	59 209,00	43 399,00	28 672,00
7	КД-Життя	186 388,00	164 293,00	135 552,00	105 495,00	82 806,00	61 872,00	48 915,00	37 170,00	26 608,00
8	АСКА-Життя	87 314,00	110 375,00	141 653,00	159 932,00	162 979,00	161 967,00	154 176,00	147 997,00	147 200,00
9	Інго Україна Життя	18 765,00	14 871,80	12 235,80	7 637,90	5 248,90	3 772,60	3 036,90	3 275,00	3 404,00

Складено за даними [13].

Рис.1

Складено за даними [13].

Можна сказати, що в кризові роки всі компанії зі страхування життя значно збільшили розмір власного капіталу.

Для того, щоб оцінити запас платоспроможності важливо брати до уваги коефіцієнт запасу платоспроможності. Він показує в скільки разів фактичний запас платоспроможності більший за нормативний [15, 114-119]. З цієї метою необхідно визначити фактичний запас платоспроможності (ФЗП) та нормативний (НЗП). ФЗП визначається за формулою: $ФЗП = \text{загальна сума активів} - \text{нематеріальні активи} - \text{сума загальних зобов'язань}$. $НЗП = \text{резерв довгострокових зобов'язань} * 0,05$. Коефіцієнт запасу платоспроможності показує у скільки разів фактичний запас платоспроможності перевищує нормативний запас платоспроможності, що свідчить про ефективне використання ресурсів, які знаходяться в розпорядженні страхових компаній. $КЗП = \text{ФЗП} / \text{НЗП}$.

В Таблиці 3 продемонстровано розрахунки, відповідно до яких підсумовані коефіцієнти запасу платоспроможності лідируючих компаній зі страхування життя.

Досить високі показники запасу платоспроможності показують ПрАТ «СК УНІКА Життя» та ПрАТ «УАСК АСКА-ЖИТТЯ». ПрАТ «СК «КД Життя» мали високі показники в період 2010-2014 рр. ПрАТ «СК «ТАС» мала від'ємний показник платоспроможності в 2016 р. Це пояснюється витратами на купівлю акцій ПрАТ «СК «ЕЙГОН ЛАЙФ УКРАЇНА». Компанії ПрАТ «Метлайф» та ПрАТ «УСК «Княжа Вієнна Іншуаренс Груп» в порівнянні з іншими мають достатні показники.

Поряд з такими досить вагомими показниками по провідним компаніям виникає питання щодо компаній, які мають лише мінімальний запас платоспроможності. Введення досить жорстких вимог може призвести до зменшення кількості компаній, які займаються страхуванням життя. Це може мати негативний вплив на довіру до ринку страхування, так як пересічні громадяни знову матимуть недостовірну інформацію про причини таких змін.

Таблиця 3

Компанія	Рік	Загальна сума активів, тис.грн	Загальна сума нематеріальних активів, тис.грн	Загальна сума зобов'язань, тис.грн.	Фактичний запас платоспроможності	Резерв довгострокових зобов'язань	Нормативний запас платоспроможності	Оцінка платоспроможності страхової компанії	Коефіцієнт запаса платоспроможності
MetLife	2018	2 631 122,00	1 192,00	2 297 717,00	332 213,00	2 164 819,00	108 240,95	223 972,05	3,07
	2017	2 132 742,00	2 887,00	1 858 432,00	271 423,00	1 759 322,00	87 966,10	183 456,90	3,09
	2016	1 851 866,00	4 734,00	1 637 415,00	209 717,00	1 473 461,00	73 673,05	136 043,95	2,85
	2015	1 623 242,00	533,00	1 271 008,00	351 701,00	1 202 853,00	60 142,65	291 558,35	5,85
	2014	1 323 340,00	581,00	1 068 448,00	254 311,00	1 006 054,00	50 302,70	204 008,30	5,06
	2013	1 268 659,00	673,00	1 084 552,00	183 434,00	1 011 378,00	50 568,90	132 865,10	3,63
	2012	1 030 418,00	1 235,00	849 998,00	179 185,00	812 626,00	40 631,30	138 553,70	4,41
	2011	818 262,00	1 570,00	683 575,00	133 117,00	659 243,00	32 962,15	100 154,85	4,04
	2010	643 652,00	517,00	535 605,00	107 530,00	511 218,00	25 560,90	81 969,10	4,21
	2009	1 189 332,00	208,00	773 548,00	415 576,00	715 065,00	35 753,25	379 822,75	11,62
Уніка	2017	1 075 473,00	402,00	675 134,00	399 937,00	622 152,00	31 107,60	368 829,40	12,86
	2016	891 777,00	2 651,00	474 493,00	414 633,00	458 781,00	22 939,05	391 693,95	18,08
	2015	812 744,00	2 512,00	478 591,00	331 641,00	459 230,00	22 961,50	308 679,50	14,44
	2014	445 762,00	2 725,00	249 378,00	193 659,00	229 096,00	11 454,80	182 204,20	16,91
	2013	255 602,00	2 333,00	150 688,00	102 581,00	134 350,00	6 717,50	95 863,50	15,27
	2012	149 079,00	2 059,00	114 291,00	32 729,00	106 921,00	5 346,05	27 382,95	6,12
	2011	422 896,00	155,00	369 815,00	52 926,00	360 387,00	18 019,35	34 906,65	2,94
	2010	381 110,00	135,00	332 813,00	48 162,00	320 419,00	16 020,95	32 141,05	3,01
	2009	327 235,00	119,00	279 153,00	47 963,00	270 760,00	13 538,00	34 425,00	3,54
	2008	283 081,00	228,00	236 476,00	46 377,00	223 496,00	11 174,80	35 202,20	4,15
Княжа	2014	198 914,00	142,00	154 250,00	44 522,00	147 791,00	7 389,55	37 132,45	6,02
	2013	126 709,00	121,00	84 766,00	41 822,00	79 777,00	3 988,85	37 833,15	10,48
	2012	188 731,00	623,00	111 664,00	76 444,00	88 822,00	4 441,10	72 002,90	17,21
	2011	188 018,00	596,00	118 138,00	69 284,00	111 636,00	5 581,80	63 702,20	12,41
	2010	213 209,00	545,00	153 429,00	59 235,00	142 691,00	7 134,55	52 100,45	8,30
	2009	217 344,00	501,00	161 296,00	55 547,00	160 643,00	8 032,15	47 514,85	6,92
	2008	230 924,00	30,00	190 828,00	40 066,00	186 388,00	9 319,40	30 746,60	4,30
	2007	211 568,00	30,00	168 672,00	42 866,00	164 293,00	8 214,65	34 651,35	5,22
	2006	179 293,00	4,00	138 042,00	41 247,00	135 552,00	6 777,60	34 469,40	6,09
	2005	150 648,00	7,00	108 913,00	41 728,00	105 495,00	5 274,75	36 453,25	7,91
АСКА	2014	136 733,00	118,00	84 665,00	51 950,00	82 806,00	4 140,30	47 809,70	12,55
	2013	110 314,00	142,00	63 961,00	46 211,00	61 872,00	3 093,60	43 117,40	14,94
	2012	94 706,00	250,00	49 897,00	44 559,00	48 952,00	2 447,60	42 111,40	18,21
	2011	79 856,00	266,00	38 023,00	41 567,00	37 243,00	1 862,15	39 704,85	22,32
	2010	66 298,00	131,00	27 795,00	38 372,00	26 650,00	1 332,50	37 039,50	28,80
	2009	2 580 653,00	1 124,00	2 346 345,00	233 184,00	2 246 106,00	112 305,30	120 878,70	2,08
	2008	2 414 114,00	1 278,00	2 163 931,00	248 905,00	2 069 291,00	103 464,55	145 440,45	2,41
	2007	1 450 116,00	1 647,00	1 499 817,00	51 348,00	1 455 938,00	72 796,90	124 144,90	-0,71
	2006	1 415 242,00	2 256,00	1 284 317,00	128 669,00	959 435,00	47 971,75	80 697,25	2,68
	2005	1 044 738,00	2 218,00	942 467,00	100 053,00	731 753,00	36 587,65	63 465,35	2,73
TAC-life	2013	764 985,00	2 158,00	648 632,00	114 195,00	618 003,00	30 900,15	83 294,85	3,70
	2012	660 265,00	1 686,00	551 801,00	106 778,00	523 926,00	26 196,30	80 581,70	4,08
	2011	534 462,00	1 439,00	453 118,00	79 905,00	366 725,00	18 336,25	61 568,75	4,36

Складено та розраховано за даними [16, 17, 18, 19, 20, 21].

Висновок.

Solvency II - це нова система нагляду, яка ставить вимоги до необхідного економічного капіталу, управління ризиками та стандартів звітності страхових організацій. Директива Solvency II зосереджується на підході до управління ризиками щодо необхідних стандартів капіталу. Її головна мета полягає в забезпеченні того, щоб страхові компанії мали достатній економічний капітал для захисту страхувальників, оскільки він має на меті зменшити ризик того, що страховик не зможе виконати свої фінансові зобов'язання. В свою чергу, головними показниками, які вказують на високий запас платоспроможності можна назвати статутний капітал, страхові резерви,

власний капітал. Аналізуючи річні звіти провідних компаній зі страхування життя ми прийшли до висновку, що всі вони мають рівень платоспроможності, який відповідає нормам українського законодавства та готові до введення вимог Директиви Solvency II. Це надасть страхувальникам більшу довіру до страхових організацій та їх послуг. З іншого боку, для збільшення зацікавленості в страхових продуктах важливим етапом у впровадженні Solvency II є достовірність правдивої та доступної інформації щодо можливих змін у кількості представлених на ринку країни компаній і мета буде досягнута.

Список літератури:

1. Юхименко В.М. Розвиток системи платоспроможності страхових організацій в країнах Європейського союзу/В.М.Юхименко/Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – 2015. – Т.20, ВИП.2(2). – С.169-172
2. Юхименко В.М. Solvency II в Україні: проблеми впровадження вимог до платоспроможності страхових організацій – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_12/155.pdf
3. Юхименко В.М. Страховий ринок України в контексті впровадження вимог Solvency II Науковий вісник Ужгородського національного університету. [Електронний ресурс]//Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 02017. – Вип.12(2). – с. 190-193. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_12%282%29_43
4. Богомаз Н. Проблеми та перспективи розвитку єдиного страхового ринку країн ЄС / Н. Богомаз // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. [Електронний ресурс]// Економіка. - 2008. - Вип. 106. - С. 13-18. - – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2008_106_6
5. Внукова Н. М. Адаптація вимог Solvency II до умов функціонування страхового ринку України / Н. М. Внукова, С. А. Ачкасова, І. В. Скорик // Фінанси України. - 2013. - № 9. - С. 76-82.

6. Шлапак Н. С., Кривич Т. Е. Проблеми розвитку страхового бізнесу в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Н.С.Шлапак, Т.Е.Кривич. – Режим доступу: <http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/15985/51.pdf?sequence=1>
7. Баранова О.В. Вимоги щодо платоспроможності страховиків в країнах ЄС організацій [Електронний ресурс] / О.В.Баранова. - Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/22897>
8. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96 ВР зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]/ Верховна Рада України. – Режим доступу: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/96- %D0%B2%D1%80](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80).
9. Solvency I – [Electronic recourse] – Accessed mode: https://www.bafin.de/EN/Aufsicht/VersichererPensionsfonds/Aufsichtsregime/SolvencyI/solvency_I_node_en.html
10. Solvency I vs. Solvency II – [Electronic recourse] – Accessed mode: https://piu.org.pl/public/upload/ibrowser/solvency/o_solvency.pdf
11. Позднякова Л.О. Впровадження у вітчизняну практику європейських стандартів контролю й регулювання страхової системи [Електронний ресурс] / Л.О.Позднякова. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/32079/1/152-273-274.pdf>
12. Розпорядження «Про затвердження Положення про обов'язкові критерії і нормативи достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика» – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE32234.html
13. Статистика страхового ринку України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://forinsurer.com/stat>
14. Директива 2009/138/ЄС Європейського парламенту та ради – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://fsfu.com.ua/zakonodavstvo_normatyvni_aktvy_zarubizhnyh_krain
15. Шірінян Л. В. Фінансовий аудит страховика як метод контролю і регулювання діяльності страхової компанії [Електронний ресурс] / Л. В. Шірінян // Формування ринкових відносин в Україні. - 2012. - № 7. - С. 114-119. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2012_7_27
16. Фінансова звітність ПрАТ «Метлайф» системи – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.metlife.ua>
17. Фінансова звітність ПрАТ «СК УНІКА Життя» – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://unika.ua/ua/about_us/initial_data/
18. Фінансова звітність ПрАТ «СК «КД Життя» – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.kd-life.com.ua/ua/about/finreport>
19. Фінансова звітність ПрАТ «УСК «Княжа Вієнна Іншуранс Груп» – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.kniazha-life.com.ua/finansovi-pokazniki>
20. Фінансова звітність ПрАТ «УАСК АСКА-ЖИТТЯ»– [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://aska-life.com.ua/uk/>
21. Фінансова звітність ПрАТ «СК «ТАС» – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.taslife.com.ua/pages/open_info

Petrushenko Y.N., Dr, Pofessor, Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Boiko O.I., postgraduate, Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Solvability as a guarantee for the insurance market development

Life insurance is gradually becoming an integral part of the life of Ukrainian citizens. In order to improve the quality of customer service, efficiency of use of available and attracted resources, identify the problem points and increase the level of competitiveness of insurance organizations, it is necessary to analyze the financial performance of these organizations. The article discusses the main parameters that are key factors in the guarantee system of insurance companies. The main indicators of leading insurers in terms of solvency are analyzed, the solvency margin ratios are calculated and the level of sustainability of these companies is evaluated. The study shows that the solvency margin is quite significant, although in the course of financial activity it tends to change, both minor and significant. In general, the analysis data indicate the availability of insured reserves and the openness of companies' data to the introduction of new legislation that meets the requirements of the Solvency II Directive.

Key words: solvability, actual solvability, normative solvency margin, Solvency I, Solvency II

Дата надходження до редакції: 24.11.2018 р.

UNIVERSITIES AS A DRIVING FORCE FOR CIRCULAR ECONOMY IMPLEMENTATION IN CHINA

Dongxu Qu

Postgraduate

Sumy National Agrarian University (Sumy, Ukraine)
Henan Institute of Science and Technology (Henan, China)gudongxu.123@163.com

Tetiana Shevchenko

PhD, Associate Professor

Sumy National Agrarian University (Sumy, Ukraine)

ORCID: 0000-0002-3213-819X

tanya.shevchenko@snau.edu.ua

The successful implementation of circular economy (CE) model needs the understanding and support of the whole public on the CE concept and knowledge, and then turns it into CE practice in the daily life. Colleges and universities are one of the direct driving forces in the implementation of CE model. Universities circular economy education (UCEE) is a novel concept, which refers to a kind of lifelong education with exerting the all the educational assets and influence of colleges and universities to radiate education to the whole society by taking college student education as the core, aiming at realizing the two primary targets of cultivating high-level professional talents of CE and enhancing the CE awareness of the whole public. However, there are many barriers in developing UCEE in reality, for example, there is insufficient policy support for CE practice in colleges and universities, general education of CE needs to be strengthened, professional development related CE is relatively lagging behind, curriculum setting of relevant professional courses of CE needs to be improved, and educational radiation of CE for the whole society is not enough. This article is about clarifying the main barriers in promoting UCEE in China.

Key words: circular economy, universities, education, educational assets.

DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.1.3>

Introduction

As an alternative to the traditional consumptive linear model, CE model is an economy model with high and new technology industry as the forerunner. By developing the technology of economical utilization and efficient recycling of natural resources, the implementation of CE is provided with possibility (Gong, 2010). The emergence of this possibility and whether this possibility can be turned into reality mainly depends on CE education. Meanwhile, in the way of an economy model developed in a knowledge-based society, CE model need the understanding, support and cooperation of the whole society, that is, the CE implementation needs carrying on the CE education for all citizens (Yao, 2006). Therefore, CE education is an important guarantee to put CE model into practice. However, the current level of CE education still cannot meet the needs of implementing CE model in China, and there are still limitations in the public's understanding and awareness of CE.

Materials and Methods

In recent years, all sectors of society are actively exploring effective ways of CE education. At the government level, the Chinese National Development and Reform Commission and other four departments jointly issued "Notice on the Regulations on the Declaration and Management of the National CE Education Demonstration Base", focusing on building a high-quality CE education demonstration base as a platform to promote the CE concept to the public, and through the way of "replace subsidies with awards", using the CE development special funds to support the national CE education demonstration base (General, 2013). Hou X. took the education demonstration base of Tianjin Ziya CE industrial zone as an example, analyzed the favorable conditions and main ways of establishing the education demonstration base of CE, as well as the restrictive factors in practice, and put forward

feasible suggestions for Tianjin to develop CE education (Hou, 2017).

Zhang et al. (2014) argued that public participation in CE education is the most effective and economic method in CE implementation, and proposed the path selection of public participation in CE education from the government, enterprises, communities, schools and non-governmental organization level. As a driver to accelerate the implementation of CE model, universities have great educational potential for CE education and can provide reliable support for the popularization of CE education in the whole society. This paper exposes the contributions that universities can make in CE education.

In order to identify the university educational activities of CE, thereby figure out the educational potential of universities in the implementation of CE, the analysis of recent research and publications was conducted. As the engine of knowledge and technology, the dominant role of universities in carrying out education for sustainable development has been widely recognized. The research of international scholars on the role of higher education institutions mainly focuses on the curriculum setting and the improvement of teaching strategy. Andrews (2015) argued the knowledge and ability to apply the principles of the CE must be embedded in the curriculum so that they also become integral to design practice. In his opinion, not all students will embrace design for sustainable development but it is no doubt that teaching them about the CE will enable sustainability issues to be addressed implicitly. Leubea and Walcherb (2017) argued that circular product design is the key problem to make that shift towards the CE, and appealed to renew the Curricula of Design Schools. Fonseca et al. (2018) used a systematic review utilizing a structured approach to analyze Portuguese higher education institutions BSc and MSc courses and the content analysis of their

curricular units, and found that sustainability is covered in most Social Sciences, Engineering, and Management, BSc and MSc courses, offered by the top 8 Portuguese Higher Education Institutions, but the Education for Sustainable Development was lacking a consistent body of knowledge. [Hall and Colby \(2018\)](#) argued that a CE approach to curriculum design can motivate deep learning, through experimental practice, deep-dive research and systems thinking, and provided a structural framework of a CE agenda to fashion education curriculum, establishing a novel approach that could be applied to other specialist fashion education institutions. [Andara et al. \(2018\)](#) carried out a survey on a sample of 189 students to test the current sustainability literacy, and created four annual pathways along the roadmap to develop sustainability skills during the four-year college course in engineering, which includes promotion of a recycling campaign through a CE, creation of educational videos regarding sustainability, reinforcement of reasoning and argumentative skills by preparing a debate on environmental issues, and preparation of the students to apply environmental management models to solve sustainability issues within the company. [Kopinina \(2019\)](#) presented a literature review that describes the application of circular methodologies to education for sustainability, which has been slow to adopt circular systems to the curriculum, and discussed how Bachelor and Master level students apply their understanding of these frameworks to corporate case studies. [Nunes et al. \(2018\)](#) reviewed the environmental activities of 50 universities ranked highly in terms of their environmental credentials or their environmental science courses, and then presented how universities can affect material flows, promote sustainability outside of the formal curriculum, and act as catalysts with business.

In addition, the role of the logistics staff in implementing the education for sustainable development with extra-curriculum activities has attracted the attention of some researchers. [Fiselier et al. \(2018\)](#) presented evidence from an online questionnaire survey and in-depth semi-structured interviews and found that the main challenge HEIs face is engaging staff that may question the relevance of the ESD concept, and that lack an understanding regarding its implications for their discipline, while the critical success factors identified are institution-wide people support, high-level institutional support, and funding. [Slobbé et al. \(2017\)](#) conducted a card-sorting activity among 36 foodservice staff to identify the dominant perspectives held by them about the desirability and realities of fostering environmental education in their workplaces, and argued that buy-in from foodservice staff in university is critical for realizing the potential to foster environmental education in a non-classroom setting and so could have the power to benefit communities through producing environmentally literate graduates.

In China, the existing researches also focus on the issues that how colleges and universities should carry out sustainable development education through discipline construction and curriculum reform. With the promulgation and implementation of "CE Promotion Law" in China, the development of China's higher education is faced the legal environment of CE. The development strategy of higher education can fully exert the strength of higher education and make the biggest contribution in promoting national economic and social development only if it is a strategy that serves the country's economic and social development. [Cui et al. \(2018\)](#) investigated the current situation and development advantages of Resource Recycling Science and Engineering (RRSE) major in university, and explored the necessity, training

objectives and construction modes of this major. [Liu et al. \(2017\)](#) constructed the curriculum system aiming at talent cultivation through the investigation and research on the talent demand of local economic construction and the talent cultivation program of the RRSE major in various universities. [Xue et al. \(2018\)](#) summarized the problems encountered in the teaching process of the professional elective course Clean Production and Circular Economy, and proposed countermeasures to improve the teaching quality from the aspects of textbook construction, case base construction and diversified teaching methods. [Gong et al. \(2010\)](#) highlighted that higher education development strategy should be adjusted in terms of the CE concept, implement the human resources strategy of CE, enforce the discipline construction and general education of CE, and build a CE culture on campus to realize the scientific development of higher education. [Yao \(2006\)](#) argued that universities should advocate CE as an elective course, so as to enable students to participate in CE activities at the ideological, behavioral and practical levels. [Xue et al. \(2018\)](#) found that there are some barriers in teaching process in the universities which have already offered courses related to cleaner production and CE, such as lack of suitable teaching materials and teaching effect is unsatisfactory, and put forward countermeasures to improve teaching quality in light of teaching material construction, case base construction and diversified teaching methods.

Through the literature review of existing research and publications, it is found that the previous research on the education for sustainable development of higher education institutions focused on curricular and extra-curricular activities and the research on other pro-circular activities of education potential in universities and is limitation. Systematic analysis of the potential of UCEE has not been carried out. In order to bridge this gap, this study clarifies the subjects and objects in promoting UCEE in terms of theory and practice, and puts forward a systematic strategy to improve the UCEE.

Results

1. Subjects and objects of UCEE

Before studying the UCEE, the subjects and objects of UCEE should be made clear firstly. In general, the main subject of university education is the educator, that is, the teacher, and the object is the educated, that is, the student. CE is an economy that developed in a knowledge-based society. The concept of CE needs the understanding, support, participation and practice of the whole society. Therefore, CE education is the national, life-long, participatory ability education ([Yao, 2006](#)). As one of the main driving forces of promoting CE model, the universities are not only the promoters of CE education at the whole society level, but also the cultivators of professional talents, the creators of advanced CE technology, and the pioneers and demonstrators of CE practice. Consequently, the subjects and objects of UCEE are more complicated. The main subjects of UCEE is not limited to teachers, but should be extended to all staff who practice CE in universities and the graduates with knowledge and consciousness of CE who entered the society. These two groups are very large, but both of them are easily overlooked resources in higher education compared with teachers, that can be seen in Fig.1. Owing to the implementation of CE depends on the whole society receiving good education and deep understanding of CE concept, the objects of UCEE is no longer limited to college students, but the whole public. Also, the participants of UCEE should also include some relevant departments of colleges and universities,

such as the CE policy making and planning department and the curriculum management department.

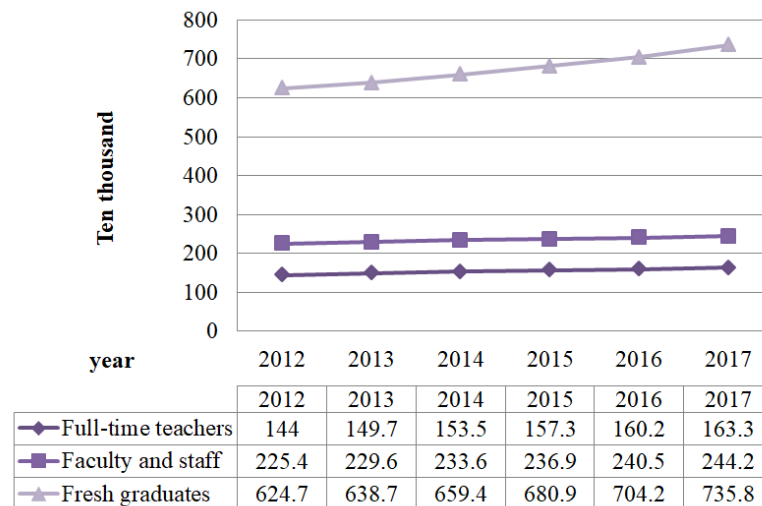

Fig.1 Number of relevant personnel in Chinese colleges and universities (2012-2017)

Through the analysis of existing research, it can be seen that the main subjects in universities to implement CE education include the direct subjects (the CE policy making and planning department, the curriculum management department, teaching faculties and student social practice department) and indirect subjects (professional teachers with CE knowledge, the logistics staff with CE concept and the students with CE knowledge), while the objects of CE education of universities mainly include students, residents of surrounding communities and the public, as shown in Fig.2.

In addition, the target of UCEE is not limited to the stage education of cultivating high-level professionals, but to the life-long education of cultivating the whole social group as much as possible into citizens with CE concept and knowledge. As for the educational mode, UCEE should not only carry out theoretical education, but also carry out participatory practical education. Theoretical knowledge and intelligence should be put into innovative activities, and their ability should be properly displayed in CE practice, so as to meet the needs of CE implementation.

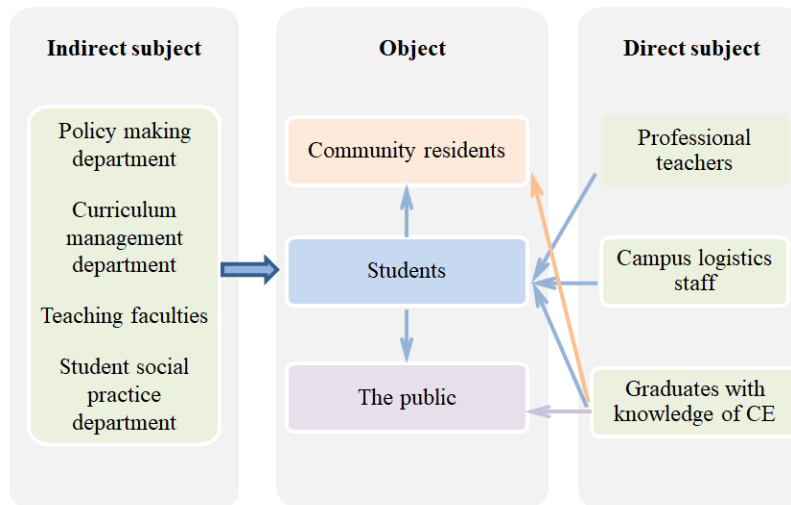

Fig.2 Subjects and objects in implementing UCEE

Based on the above concepts, the definition of UCEE can be put forward for the first time. *University circular economy education* is a novel theoretical definition, which refers to a lifelong education with the guidance and support of relevant management departments of the universities, and the participation of all teachers and staff. It radiates education to the whole society with the education of college students as the core, aiming at realizing the two primary targets of cultivating high-level professional talents of CE and enhancing the awareness of CE of the whole public.

2. Barriers in promoting UCEE

There are also some barriers in carrying out UCEE. First of all, the policy support for the CE practice in universities is insufficient. At present, Chinese college administrators have a single orientation on logistics departments, mainly requiring them to do well in various aspects of logistics support work, and indirectly serve the teaching and research of universities. In fact, the logistics departments of the university have good conditions for the implementation of CE, such as the implementation of canteen waste recovery project. Meanwhile, logistics work is closely re-

lated to students' life, which has the direct advantage of developing CE education for students. Through the investigation of all 134 colleges and universities of Henan province in China, it is found that, up to now, no college or university has made relevant policies to combine departments and related CE majors to play their direct educational functions, or provided policy support for departments to directly participate in CE education. Secondly, the CE concept and cognition are insufficient, and the general education needs to be strengthened. On the one hand, some leaders and teachers of application-oriented colleges and universities think that general education is of limited practical significance, and they tend to focus on professional skills, and are unwilling to put general education in the same important position as professional education. Its essence is still the insufficient understanding of general education, or the supremacy of utilitarianism. On the other hand, some students pay little attention to general education. Due to the fierce competition in the current society, students always have a strong sense of pragmatism and attach more importance to professional courses. The general education class is treated worthlessly by the students because of the failure to recognize the importance of general education for personal growth and social development. Thirdly, the professional development is relatively lagging behind. Since 1995 and 1996 the Ministry of Education established the major of Renewable Resources Science and Technology in colleges and universities, more than ten colleges and universities have applied for the specialty successively. In 2010, the Ministry of Education established the undergraduate major of RRSE in order to meet the needs of China's

economic and social development, and renamed the original major of Renewable Resource Science and Technology as RRSE in 2012 (Liu et al., 2017). Compared with developed countries, China's recycling economy started relatively late, and the development of RRSE is also relatively backward. China's Statistical Yearbook 2018 that released by the National Bureau of Statistics shows that, up to 2019, only 46 colleges and universities in China have offered offers the major of RRSE (The national, 2018). Statistics from the Ministry of Education show that among all the provinces in China, Beijing, Liaoning and Shandong have the largest number of universities that offering Resources Recycling Science and Engineering major, as shown in the Fig.3. There are also eight provinces that do not offer the major in any colleges and universities. Fourthly, the professional curriculum construction needs to be strengthened. The curriculum system construction overwhelmingly emphasizes the impartation of theoretical knowledge, while the curriculum setting has obvious defects in the cultivation of practical ability and vocational skills. Theoretical teaching is divorced from practical teaching, and the training of theoretical knowledge and practical skills is not coordinated, which leads to the poor practical ability of college students after graduation and makes it difficult to meet the needs of enterprises. For this emerging major, the universities that have offered this major are still in the initial exploration stage in terms of its construction ideas and curriculum system setting (Cui et al., 2018). The training scale is small, the talent training program and teaching material construction are not perfect, which greatly restricts the development of this major.

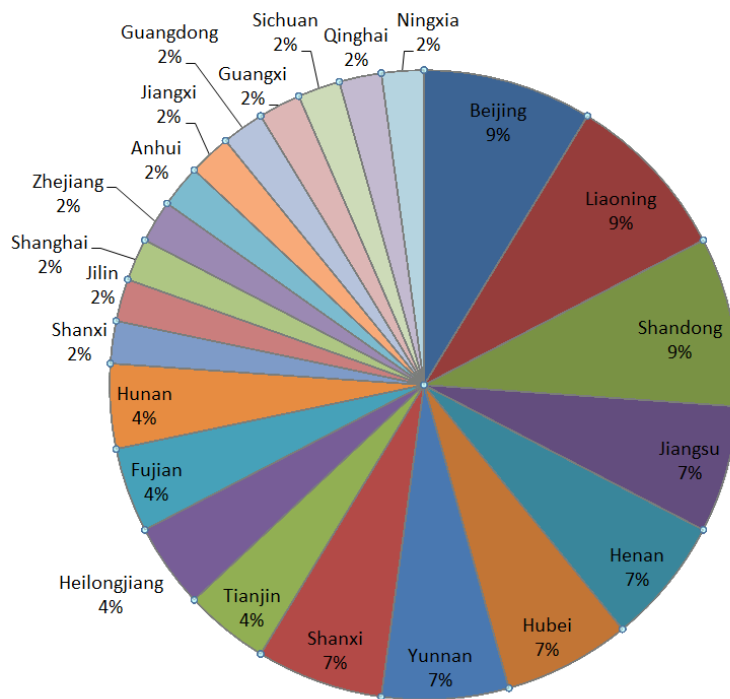

Fig.3 Distribution of colleges and universities offering RRSE major in provinces in China

Finally, the CE education radiation of the extracurricular activities of student associations and the social practice activities to the public are not enough. At present, many universities have set up Environmental Protection Associations to spread the concept or knowledge of CE among students. The students' social

practice department in universities also regularly organizes students to participate in environmental protection training and competition based on their major, which to some extent makes up for the students' lack of knowledge in this field. However, there are still few pro-circular activities between colleges and communities, and the effect of the CE educational radiation from universities to

the whole society is still not significant.

3. Education potential of university to implement CE

The CE education for students is embodied in the general CE education for all students and the cultivation of professional talents. Also, the CE education for the residents of the surrounding communities and the public is embodied in the use of educational resources of universities to radiate the CE education to the whole society in varying degrees. Therefore, the education potential of universities to implement the CE model is mainly reflected in the following aspects.

In terms of policy formulation, the premise for universities to exploit the advantages of CE education is the policy support. With the support of relevant policies, universities can carry out lots of CE practices, which will become an important way for universities to conduct CE education and publicize the CE concept. Actually, many foreign universities have started different practices of CE. In China, although the role of universities in promoting the transformation to CE model has been widely recognized, and the work of energy conservation and environmental protection in universities is evaluated by higher education authorities

every year, similar practices are still rare in Chinese colleges and universities. If universities integrate the CE into their development programs and formulate relevant development policies, the logistics department can combine the advantages of the university to actively explore the CE practice in various fields of the university. Pilot projects in universities could be arisen to catalyze the CE practice by working with business to improve eco-effectiveness as well as eco-efficiency. For example, universities can establish campus domestic garbage sorting system, reclaimed water circulation system, shared cycling system, learning resources recycling system and canteen waste recovery systems. Whether the water recycling or food recycling on campus, these are kinds of hidden extra-curricular education in daily life. Moreover, logistics staff with CE concept can play an active role in the process of non-classroom environmental education, and its influence on students' pro-circular behaviors can be as effective as formal CE education. The implementation of extracurricular education of CE in universities relied on the CE practice on campus and the logistics staffs, as shown in Fig.4.

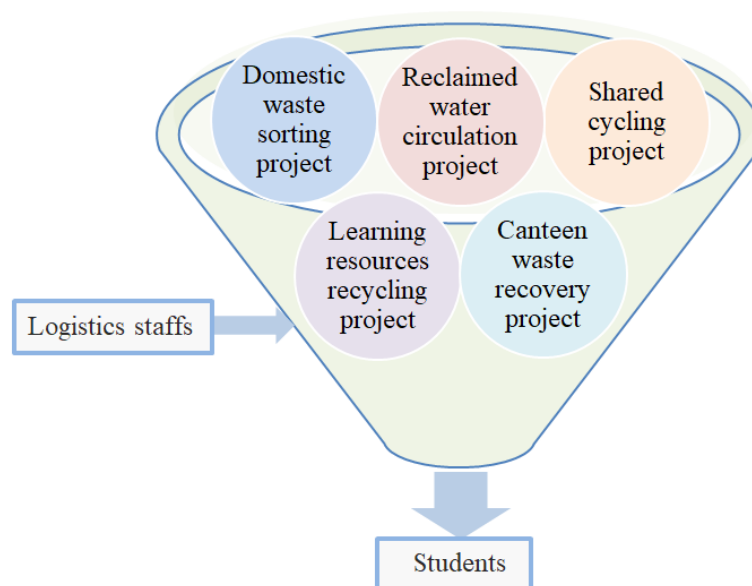

Fig.4 Implementation of extracurricular education of CE for students

In terms of the general education, the curriculum management department or general education center of universities should strengthen the overall arrangement of general education in CE. The CE implementation requires the participation of the public with the awareness of CE. University students are a huge group, and the data from the National Bureau of Statistics of China shows that the number of university graduates in China has exceeded 7 million every year since 2013 (The national, 2018). Also, as the backbone force of various industries in the future, the undergraduate with CE knowledge could become the practitioner and disseminators of the CE concept to improve the CE awareness in the whole society. Moreover, college students can also achieve CE education through peer learning. Therefore, it is of great significance to classify CE knowledge as the content of general education among all majors in universities. The overall arrangement of general education in universities should include the arrangement of teachers and curriculum demonstration. The first is to raise awareness of the importance of general education of CE. Under normal circumstances, general education cannot gain

obvious results in a short period of time, and it is difficult to get the attention of leaders, teachers and students in many universities. The second is to establish the CE teacher reserve to ensure the CE teaching needs. Currently, there is a shortage of teachers in the field of CE. While cultivating relevant teachers, universities should also improve the integration of teachers in the region. General education of CE should be carried out by combining professional and part-time teachers and adopting online and offline teaching. The third is to set up the general education curriculum of CE strictly and scientifically. The applied education is popular in China. So, there are many problems in application-oriented universities, such as the general courses are fewer than professional courses, choices for students are insufficient, and general courses and professional courses are mutual separated from each other. In order to achieve the goal of general education of CE, universities should strengthen the scientific demonstration of the courses, reasonably setting course modules, carefully arranging course contents, scientifically organizing and implementing

course teaching, and integrating general education and professional education with each other (Li and Gao, 2019).

In terms of the professional personnel training, the relevant teaching faculties and departments should strengthen the cultivation of professional talents according to the needs of the society for CE professionals. The cultivation of professional talents of CE is the guarantee for the implementation of CE and CE industry. Facing the severe employment situation, it is very important to cultivate talents who meet the needs of social development. The "Higher Education Law" in China expressly pointed out that the three major functions of Chinese universities are teaching, scientific research and social service. The function orientation of universities determines that it is the statutory duty of universities to cultivate urgently needed talents for economic construction. At present, talents in the field of CE are in short supply. However, the majors related to CE are emerging majors and the development is still in the initial stage, there is still a long way to progress. The development of these majors should take the social demand as the purpose, take the cultivation of compound talents as the guidance, strengthen the construction of the teaching staff, and set out the professional construction road with its own characteristics. Therefore, professional colleges and universities that have not yet established the major of CE should apply for establishing the CE major and implement the strategy of strengthening the country with human resources. In addition, the curriculum system of CE major should be optimized to meet the needs of CE education. Educational administrative departments shall carry out planned and organized research on the construction of specialized disciplines of CE in institutions of higher learning, formulate scientific and reasonable training programs, and establish the guarantee system of talent training in the field of CE. Besides, the construction of professional laboratory and CE practice base between universities and enterprise should be strengthened. As a more intuitive and vivid form, the practice and application of CE model is an effective way in CE education (Yue, 2013).

In terms of educational radiation to society, the student social practice department and propaganda department of universities should improve the cooperation with surrounding communities and other relevant institutions in the society. With the educational resources, universities can integrate CE knowledge and concepts into social practice, spread the pro-circular value to surrounding communities and the public, and guide residents to form green consumption habits. For example, Japan is a country suffered from heavy environmental disasters, so they build a large number of environmental education sites with excellent practical functions, aiming to promote the public awareness of the environment and form spontaneous pro-environment behaviors (Lin and Shi, 2013). In China with the educational resources and the platform of student social practice, universities can use for

reference of the successful experience of environmental education venues in Japan to set up CE education venues in conjunction with the community to provide visiting and explanation services for community residents and primary and secondary school students, and collect volunteers to carry out online and offline publicity and education in various forms. By adopting flexible and intuitive ways, public participation can be enhanced. Also, the effect of CE education can be improved by continuous improvement of educational methods through obtaining feedback.

Conclusions

In general, it is widely accepted that moving from a linear model of production and consumption to a CE model is a better choice, which can minimize environmental pollution and resource consumption, and reposition the economic system to improve competitiveness. However, CE education is an important guarantee to put CE into practice. As one of the important subjects to implement CE education, universities should stimulate their educational potential in implementing the transition to CE model. All of the department in universities which can make contribution to CE education should be involved, including the policy making and planning department, the curriculum management department, teaching faculties, student social practice department and propaganda department. Also, all the professional teachers, the logistics staff with CE concept and the students with CE knowledge should be engaged in the CE education by paying attention to the general education of CE for all the students, cultivating professional talents of CE to meet the needs of the social, and radiating CE education from the universities to the surrounding community residents and the public.

From the process of analyzing the educational potential of universities, it can be seen that the main way for universities to implement CE education is that the university first carry out CE education for students in various ways, and then the students with CE knowledge spread the CE concept to the public in different ways. That is, students will play a key role in the process of CE education that universities implemented. Therefore, the situation of college students' pro-circular awareness and pro-circular behavior should be paid attention to in the future research. In addition, the pilot project of CE should be actively carried out in all fields of colleges and universities. Also, it is necessary to strengthen the discipline construction of the majors related to CE and curriculum setting. After that, the effective way to evaluate the effect of all kinds of CE education methods should be explored to find the advantages and problems in practice, so that find out the advantages and problems of various education methods, and solve the obstacles in a targeted way, so as to ensure the effectiveness of CE education in colleges and universities, and really promote the transformation of CE model in the whole society.

References:

1. Gong J. (2010). On the role of higher education in developing circular economy. *Journal of Jiangxi Finance College*, 23 (5), 132–134.
2. Yao W. (2006). Analysis of China's circular economy education. *Technology Economics*, 2, 19–20.
3. General office of the national development and reform commission. (2013). Notice on issuing special funds for circular economy development to support the implementation plan of national circular economy education demonstration base construction. *Renewable Resources and Circular Economy*, 6 (5), 1–2.
4. Hou X. (2017). Restriction and guarantee of circular economy education – a case study of Tianjin Ziya circular economy industrial zone. *China Journal of Commerce*, 10, 172–174.
5. Zhang Y., Jiao S., & Wang S. (2014). The path selection of public participation in circular economy education in China. *Productivity Research*, 4, 100–104.

6. Andrews D. (2015). The Circular economy, design thinking and education for sustainability. *Local Economy*, 30 (3), 305–315.
7. Leube M., & Walcher D. (2017). Designing for the next circular economy: an appeal to renew the curricula of design schools. *The Design Journal*, 20 (1), 492–501.
8. Fonseca L., Portela A., Duarte B., Queirós J., & Paiva L. (2018). Mapping higher education for sustainable development in Portugal. *Management & Marketing*, 13 (3), 1064–1075.
9. Hall N., & Colby F. (2018). AMFI's reality school: a circular economy agenda for fashion education. *Art, Design & Communication in Higher Education*, 17 (1), 11–24.
10. Andara A., Belver R., Salvador M., & Nicolás R. (2018). Roadmapping towards sustainability proficiency in engineering education. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 19 (2), 413–438.
11. Kopnina H. (2019). Green-washing or best case practices? Using circular economy and cradle to cradle case studies in business education. *Journal of Cleaner Production*, 219, 613–621.
12. Nunes B., Pollard S., Burgess P., Ellis G., Rios I., & Charnley F. (2018). University contributions to the circular economy: professing the hidden curriculum. *Sustainability*, 10 (8), 2719.
13. Fiselier E., Longhurst J., & Gough G. (2018). Exploring the current position of ESD in UK higher education institutions. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 19 (2), 393–412.
14. Slobbé C., Miroso M., & Thomson C. (2017). University foodservices' potential for providing environmental education to students. *Nutrition & Dietetics*, 74(2), 191–199.
15. Cui X., Di Y., Zhou C., Liu X., Nan N., & Xu S. (2018). Training mode of applied talents in RRSE from the perspective of circular economy. *Renewable Resources and Circular Economy*, 1, 12–15.
16. Liu X., Li R., Zhou C., & Cui X. (2017). Construction of curriculum system of Resource Recycling Science and Engineering major serving local economic construction. *Renewable Resources and Recycling Economy*, 10 (12), 6–9.
17. Gong J., Wei Q., Miao N., & Xin L. (2010). The development strategy selection of higher education under the legal background of circular economy. *Journal of Educational Academic*, 1, 56–57.
18. Xue J., Hu S., Gao Y., Li L., & Zhang W. (2018). Problems and countermeasures in the teaching of clean production and circular economy. *China Metallurgical Education*, 6, 52–54.
19. The national bureau of statistics of China. *China statistical yearbook 2018*. available at: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2018/indexeh.htm>.
20. Li L., & Gao J. (2019). The concept and practice of general education in application-oriented universities. *China Three Gorges Tribune*, 3, 101–104.
21. Yue W. (2013). Practice and application of school-enterprise practice education base in circular economy – a case study of faculty of chemistry and chemical engineering in Xuzhou University of Engineering. *Industrial and Science Tribune*, 12 (24), 148–149.
22. Lin Y., & Shi G. (2013). How to operate and manage environmental education venues in Japan. *Environmental Education*, 10, 36–41.

Цюй Дунсюй, аспірант, Сумський національний аграрний університет (Суми, Україна) Хенанський університет науки і технологій (Хенань, Китай)

Шевченко Т.І., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет (Суми, Україна)

Університети як рушійна сила становлення моделі кругової економіки у Китаї

Перехід до моделі економіки замкнутого циклу або кругової економіки вимагає розуміння та прийняття нових принципів з боку суспільства. Університети та коледжі є однією з рушійних сил у наближенні до нової моделі. Університетська освіта для кругової економіки – це нова концепція, яка відноситься до різновиду освіти протягом усього життя з використанням усіх освітніх ресурсів, яка встановлює в якості ключових напрямів освіти, по-перше, випуск професіоналів для введення в дію кругових бізнес-моделей, по-друге, підвищення свідомості громадян. В той же час, в реальності існує безліч перешкод на шляху до розвитку університетської освіти у відповідності до потреб нової моделі. Ця стаття присвячена з'ясуванню основних бар'єрів розвитку університетської освіти для кругової економіки в Китаї.

Ключові слова: кругова економіка, університети, освіта, освітні активи.

Дата надходження до редакції: 18.11.2019 р.

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ПРОЕКТНОГО ПІДХОДУ В СИСТЕМУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Харченко Тетяна Олександрівнакандидат економічних наук
Сумський національний аграрний університет (м.Суми, Україна)
ORCID: 0000-0002-3446-6533
tetyana_22_82@ukr.net**Самойленко Тетяна Григорівна**Сумський національний аграрний університет (м.Суми, Україна)
ORCID: 0000-0002-1780-8693
tasam101115@gmail.com

Проблеми переходу до проектно - орієнтованого управління за цільовими результатами національних проектів і державних програм дуже різнопланові і неоднозначні. Незважаючи на всі принципи відмінності в основах діяльності між бізнесом та державними органами, проектне управління як форма організації роботи може бути застосована і в роботі органів влади. Відсутність в рамках державних і місцевих цільових програм і підпрограм такого елемента, як проект з конкретним кінцевим продуктом, чіткими термінами і передбаченим фінансуванням, розмиває суть цих програм, нерідко зводючи їх до реалізації так званих "заходів", доцільність яких неочевидна. Актуальним є питання впровадження проектного управління в органах місцевого самоврядування, де реальний результат роботи оцінюється не тільки вищими інстанціями і контролюючими органами, а й безпосередньо жителями території.

Ключові слова: проектний підхід, публічне управління, державне управління, публічне адміністрування, управління проектами.

DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.1.4>

Постановка проблеми в загальному вигляді. Поглиблення інтеграційних процесів України з країнами Європейського Союзу та розширення напрямів міжнародної співпраці зумовило необхідність проведення структурних змін в тому числі і в системі державного управління. Ключовим вектором сучасних трансформацій в системі управління є побудова нових відносин між владою та суспільством, що обумовлено активно діючими процесами розширення публічності влади, й для досягнення результативності потребує впровадження нових якісних інструментів управління, як в органах державної влади, так і в органах місцевого самоврядування повноваження яких значно розширились. При цьому саме досягнення динаміки ефективності управлінських дій є одним із вагомих факторів формування нових моделей в системі державного управління з позиції публічного управління в умовах діючих децентралізаційних змін.

Обираючи коло найбільш ефективних інструментів, котрі можуть бути впроваджені в систему публічного управління в Україні, доцільно враховувати сутнісні відмінності понять «державне управління», «публічне адміністрування» та «публічне управління», адже саме публічне управління розширює можливості взаємодії суспільства та влади з урахуванням позиції громадськості. При цьому варто зазначити, що в правовому полі, найбільш врегульованим та обґрунтованими є відносини, котрі виникають в системі державного управління. Саме тому актуальними та потребуючими подальшого дослідження є питання формування ефективної системи публічного управління та пошуку найбільш адаптованих інструментів для досягнення динаміки якості управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань пов'язаних з системою публічного управління мають багаторічну практику та широкий ареал досліджень, як зарубіжної, так і вітчизняної наукової спільноти. У складі за-

рубіжних науковців доцільно відмітити наукові здобутки Вебера М., Вільсона В., Осборна Д., Саймона Г., Турена А., Файоля А., Фельдмана Д., Худа К. У вітчизняному науковому полі вагомий внесок в розвиток науки публічне управління зроблено такими науковцями, як Авер'янов В., Андрійко О., Атаманчук Г., Бакуменко В., Білінська М., Бодров В., Ковбасюк Ю., Колодій А., Коломоєць Т., Мартиненко В., Оболенський О., Пасічник М., Радченко О., І. Розпутенко І., Трощинський В., Шаров Ю. та іншими.

Загальноновизнано, що процес управління є мультифункціональним, як за об'єктом, так і за предметом дослідження та охоплює всі сфери діяльності суспільства в тому числі і сферу державного управління. Проте, не зважаючи на наявність значною кількості публікацій, питання формування ефективної системи публічного управління в Україні потребує подальшого дослідження, адже й зараз вона знаходиться на етапі становлення. Також варто зазначити, що на сьогодні, існує низка суперечливих тверджень щодо сутнісного наповнення дефініції «публічне управління», яка тісно корелює з поняттями «публічне адміністрування» та «державне управління», що вказує на необхідність поглиблення досліджень в даному науковій полі.

Формулювання цілей статті. Дослідження сутності категорії «публічне управління», визначення ключових елементів системи публічного управління в Україні та дослідження напрямів підвищення ефективності публічного управління за рахунок впровадження інструментів проектного підходу.

Методи дослідження. В процесі дослідження були використані методи системного аналізу, а також методи порівняльного, структурного, функціонального аналізу. З метою дослідження та узагальнення поглядів вчених щодо теорії та методології проектного управління в державному управлінні застосовувалися методи аналізу і синтезу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В межах науки публічне управління існує низка підходів щодо змістовного наповнення категорій «державне управління», «публічне адміністрування» та «публічне управління». При цьому за деякими відбувається ототожнення зазначених категорій, за деякими досліджується трансформація від категорії «державне управління» до категорії «публічне управління», за деякими всі категорії розглядаються в окремих проєкціях. Досліджуючи дане питання Михайловська О., Філіпова Н. та інші автори (Михайловська О., Філіпова Н. та інш., 2016) зазначають, що наявність ототожнення зазначених категорійних понять обумовлена тим, що в їх основі лежать терміни «управління» та «менеджмент», які при перекладі з англійської мови вітчизняними науковцями інтерпретуються по-різному. При цьому категорія «державне управління» є широко вживаною, як науковцями, так і практиками ще з часу командно-адміністративного устрою, в той же час категорії «публічне адміністрування» та «публічне управління» є більш новими та залученими із термінології зарубіжних країн (Михайловська О. В., 2016). Для визначення ключових елементів системи публічного управління проаналізуємо її становлення в науковому середовищі. Розглядаючи питання співвідношення державного управління та публічного адміністрування Колесникова К. зазначає, що категорія «публічне адміністрування» є перехідною ланкою між категорією «державне управління» та «публічне управління» (Колесникова К. О., 2013). При цьому Міненко М. вважає, що саме зміна бюрократичної моделі державного сектора на ринкову зумовило необхідність переходу від категорії «державного управління» до категорії «публічне адміністрування», а згодом трансформувалось у публічне управління (Міненко М. А., 2013). Що стосується змістовного наповнення категорії «державне управління», детальний аналіз дефініцій якої проведено Михайловською О., Філіповою Н. та іншими авторами, в їх основі лежить класичне визначення управління в державному секторі наведене Вебером М. (Михайловська О. В., 2016). Підсумовуючи зупинимось на твердженні Філіової Н., яка розглядає державне управління як окремий вид державної діяльності, котрий являє собою систему елементів державної влади та функціонує в якості регулятора між сферами державної діяльності (Філіпова Н. В., 2015). Переходячи до категорії «публічне адміністрування», варто відмітити, що її як правило розглядають з позиції адміністрування в якості організаційно-розпорядчого методу. Так, в енциклопедії державного управління, публічне адміністрування є одним із видів управлінської діяльності публічної влади, в рамках якої управління взаємодією держави та громадського суспільства забезпечує подальший розвиток держави у визначеному напрямку (Філіпова Н. В., 2015).

Враховуючи сучасні тенденції реформування системи державного управління в частині поглиблення публічності влади розглянемо сутність категорії «публічне управління», які були запропоновані Оболенським Ю. та Мельником А., як двоскладової системи, де одною складовою виступає державне управління, а іншою – громадське управління, суб'єктами яких є відповідно органи державної влади та громадські інституції. Отже, виходячи з даного твердження, ключовими елементами системи публічного управління є органи державної влади, громадянське суспільство та недержавні організації (Міненко М. А., 2014, Оболенський О. Ю., 2013). Також

важно навести й характеристику «публічного управління», котра була наведена в перше Кілінгом Д., як визначення кращого способу використання ресурсів для забезпечення реалізації пріоритетів державної політики (Keeling, D., 1972). Слід відмітити, що дане твердження тісно корелює з сутністю проєктного підходу, адже його головним завданням є досягнення визначеної мети в умовах обмеженості ресурсів та часу. Підсумовуючи зазначимо, що державне управління характеризується чіткою координацією дій згори до низу суб'єктом управління, при цьому в публічному управлінні вплив суспільства на визначення ключових пріоритетів розвитку є значно вагомішим, що підтверджується і ст. 5 Конституції України, де саме народу визначено ключову функцію здійснення влади в тому числі й через органи державної та місцевої влади (9).

Хоча можливості впливу суспільства на реалізацію державної політики в умовах децентралізації значно розширились, проте залишається низка проблемних питань пов'язаних саме з процесом управління. Постійні трансформації українського суспільства, обмеженість ресурсів та часу, альтернативність вибору, розширення векторів міжнародної співпраці тощо посилюють вимоги до представників управлінської ланки в частині прийняття ефективних управлінських рішень. Одним із проблемних питань пов'язаних з розширення можливостей розвитку суспільства є неефективність діяльності регіональних та місцевих органів управління. Дана тенденція сформувалась під впливом розширення повноважень органів місцевого самоврядування на містах та відсутності належних управлінських здібностей у більшості представників місцевої влади. Наразі дане питання є проблемним в цілому для України, адже в межах діючої протягом багатьох років системи державного управління функція представників місцевих та регіональних органів управління обмежувалась виконання визначених «згори» завдань, що призвело до неспроможності більшості представників управлінської ланки приймати ефективні управлінські рішення для забезпечення результативності їх виконання. Отже одним із аспектів досягнення динаміки результативності діяльності органів місцевого самоврядування в умовах зміни підходів в системі публічного управління є досягнення ефективності прийнятих управлінських рішень та визначення напрямів оцінки їх впровадження в певних ключових точках. Крім того важливим є обґрунтування стратегій розвитку громад в основу яких будуть покладені перспективні напрями розвитку з визначенням конкретних цілей та проєктів, реалізація яких забезпечить їх досягнення.

На сучасному етапі розвитку Україна обрала стратегію переходу до публічного типу державного управління. Одним з найважливіших напрямків реалізації даної стратегії є модернізація системи державного управління за допомогою підвищення ефективності діючих державних програм (проєктів). Але вирішення завдання модернізації системи публічного управління неможливе за допомогою лише бюрократичних методів. Адже існуюча на сьогодні сукупність діючих державних програм в переважній більшості є малоефективною, саме тому широкого використання набуває практика інтеграції в систему державного управління методів проєктного підходу. Даний факт визначає необхідність створення чіткого та адекватного інструментарію управління державними проєктами на базі трансферту та адаптації управлінських підходів, які активно використовуються бізнес-структурами. Для поширення технологій менеджменту, які неодноразово довели

свою ефективність в бізнес-середовищі, а також з метою розвитку публічного управління в Україні, доцільно розвивати державно-приватне партнерство у формі аутсорсингу частини державних функцій у виконанні проекту.

Слід зазначити, що проектний підхід історично пов'язаний і зобов'язаний своїм походженням саме державним програмам (проектам), що дає підстави розглядати його як методологічну основу, найбільш адаптовану для модернізації системи державного управління. В основі проектного підходу, котрий дасть змогу збільшити ефективність діючих державних програм (проектів) та уникнути помилок при розробці нових, покладено принципи актуальності, здійсненності та сталості проекту.

Проектний підхід являє собою метод використання процесного підходу для аналізу та управління унікальними процесами - проектами. Проектний підхід успадковує всі принципи і властивості системного і процесного підходів. Проект це унікальний процес, що складається із сукупності скоординованої і керованої діяльності з датами початку та закінчення, розпочатий для досягнення мети, яка відповідає конкретним вимогам, що включає обмеження термінів, вартості та ресурсів.

Систематизація робіт з проектного управління дозволяє виділити два основних історично сформованих на сучасному етапі напрямки теорії управління проектами:

- математичні і графічні методи управління проектом, включаючи інформаційні системи підтримки управління проектами;

- інституційно-методологічні основи управління проектами.

Перевагою проектного підходу саме в системі публічного управління є його інтегрованість, що передбачає узгодженість цілей (національних, секторальних, регіональних, місцевих) та побудови логічних структур проектів (програм), що дасть змогу визначити контрольні точки реалізації проекту та внести корективи в разі відхилення від плану реалізації. Формування напрямів розвитку із застосуванням проектного підходу дозволить визначити сукупність проектів за кожним напрямом, реалізація яких дозволить досягти визначеної мети. Кожен проект буде містити розроблений план робіт з ресурсами і видатками у розрізі результатів та організаційну структуру виконавців проекту, що дасть змогу зменшити ризик невиконання через некоректно побудовану систему управління та визначення відповідальних осіб. Постійний моніторинг та оцінка результативності виконання в ключових точках, що досягається шляхом об'єднання і координації всіх інформаційних систем проекту в єдину систему та наявності зв'язку усіх складових розробки і втілення проекту з системою управління персоналом забезпечить результативність управління проектом. Варто зазначити, що саме інтегрованість проектного підходу забезпечує функціонування проекту як цілісного механізму взаємозалежних процесів: програмування, ідентифікації, формулювання, фінансування, впровадження, оцінки та аудиту.

Також одним із інструментів проектного управління є логіко-структурний підхід, котрий складається з аналізу та планування, при цьому до фази аналізу включають аналіз учасників, проблеми, цілей та стратегії; фаза планування включає логічну структуру проекту, планування діяльності та ресурсів, що у підсумку дає змогу побудувати логіко-

структурну матрицю проекту. Погоджуючись з думкою Чемерис А., зазначимо, що перевагою даного підходу в інструментарії управління проектами є можливість його застосування на всіх етапах реалізації проекту наступним чином:

- на етапі ідентифікації застосовується для проведення аналізу дійсної ситуації, визначення актуальності запропонованого проекту, а також його потенційних цілей і стратегій;

- на етапі формулювання допомагає у підготовці відповідного плану проекту з чітко визначеними цілями, вимірними результатами, стратегією управління ризиками і встановленими рівнями управлінських зобов'язань;

- на етапі виконання проекту/програми є основним управлінським інструментом для укладання контрактів, складання операційних планів і моніторингу робіт;

- на етапі оцінки й аудиту представляє собою зведений звіт того, що планувалось (цілі, індикатори й основні припущення), і, таким чином, служить основою для оцінки діяльності й впливу (Чемерис А., 2012).

Актуальність вдосконалення публічного управління в даний час обумовлена вичерпністю і досить низькою ефективністю традиційних форм державного управління, заснованих на жорсткому адмініструванні, суворій ієрархії і централізації. Тенденції розвитку сучасного суспільства відображають необхідність формування нових підходів до організації та реалізації публічного управління, що підтверджується реорганізацією органів влади, вдосконаленням нормативно-правової бази для підвищення ефективності їх діяльності, розширенням переліку публічних послуг, інтеграцією нових інформаційних технологій і управлінських структур.

Теоретичною основою для цілого комплексу напрямків по модернізації системи державного управління в Україні є теорія «нового публічного управління» (New Public Management), невід'ємними елементами якої виступають маркетингізація та клієнтоорієнтованість, ефективність і відповідальність за результати діяльності держави, доповнена принципом рівноправних партнерських відносин держави і суспільства і використання інформаційних технологій концепції «e-Governance».

Можливості проектного управління при реалізації державних (програм) проектів електронного уряду:

1. Необхідність забезпечення прозорості процедур та можливість оперативного надання звітів про хід етапів, витраті бюджетних ресурсів та якісь результатів проекту

2. Клієнтоорієнтованість. Мета - задоволення потреб населення. Інструменти планування, забезпечення і контролю якості проекту, наприклад, сім інструментів «7QC»

3. Розробка та впровадження інновацій, які пов'язані з новизною і нерегулярністю, невизначеністю. Проект являє собою тимчасове підприємство, якому характерна певна новизна і унікальність результатів. Універсальні набори прийомів і стандарти управління проектами надають основу для будь-якого нового проекту.

4. Підпорядкованість життєвого циклу інновації електронного уряду. Концепція управління стадіями проекту: ініціація, планування, виконання, моніторингу та контролю, закриття

5. Прагнення державних службовців уникати ризиків. Інструменти управління ризиками проекту: ієрархічна структура ризиків (RBS); матриця ймовірності і впливу; діаграми впливу; SWOT-аналіз ризиків; стратегії реагування на ризики

з позитивним і негативним впливом та ін.

6. Потреба в вузькоспеціалізованих професіоналах Створення матричних структур, внутрішніх міжфункціональних і зовнішніх державно-приватного проектних офісів. Управління командою проекту.

7. Велика кількість груп зацікавлених сторін проекту. Аналітичні методи управління зацікавленими сторонами проекту: матриця влади / інтересів, матриця влади; матриця впливу / впливу; модель особливостей та ін. Програмне забезпечення управління інформацією і комунікаціями проекту.

8. Заздалегідь певний бюджет і тимчасові обмеження проекту, «спускаються» зверху Інструменти управління вартістю: оцінка за трьома точкам; управління освоєним обсягом (EVM); аналіз резервів; аналіз відхилень і ін.

9. Потреба у великій кількості різноманітних видів ресурсів

Висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок. Підсумки проведеного аналізу стану системи державного управління дозволяють виділити напрямки, що визначають перспективи розвитку і практичного впровадження проектного управління в органах влади:

- активна діяльність основних інститутів розвитку проектного управління в органах влади по розширенню відповідної методологічної та нормативно-правової бази;

- проектне управління повинно стати невід'ємним елементом реалізації стратегічних цілей держави;

- залучення до управління державними проектами професіоналів проектного управління в індивідуальному порядку в якості консультантів, а також на основі створення спільних державно-приватних проектних офісів;

- повсюдне навчання державних службовців сучасним методам проектного управління та організації сертифікації за спеціально розробленим стандартом проектного управління;

- мотивування державних службовців та посадових осіб до участі в роботі проектних офісів і до використання технологій проектного управління, в тому числі на основі включення цих критеріїв в систему оцінки їх діяльності;

- створення і поширення уніфікованого, гнучкого і доступного програмного забезпечення підтримки проектно-діяльності в органах влади.

References:

1. Keeling, D. Management in Government [Text] / D. Keeling. – London: Allen & Unwin, 1972. – 216 p. <https://doi.org/10.4324/9780203701690>
2. Entsiklopediia derzhavnoho upravlinnia: u 8 tomakh / Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy; nauk.-red. kolehiia: Yu. V. Kovbasiuk (holova) ta in. - K.: NADU, 2011.: T. 8: Publichne vriaduvannia / nauk.red.kolehiia: V. S. Zahorskyi (holova), S.O. Teleshun (spivholova) ta in. - Lvivskiy rehionalnyi instytut derzhavnoho upravlinnia Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. - Lviv : LRIDU NADU, 2011, pp.630.
3. Kolesnykova K. O. (2013). Spivvidnoshennia derzhavnoho upravlinnia ta publichnoho administruvannia u protsesi suspilnoi transformatsii [The relationship between public administration and public administration in the process of social transformation]. Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka [Public administration: theory and practice]. no.3, pp.41-45.- Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2013_3_8. (Accessed 14.08.2019)
4. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR [Tekst] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1996. no.30.
5. Mykhailovska O. V., Filipova, L. S Ladonko, N. V. Tkalenko (2016). Analiz teoretychnykh pidkhodiv do vyznachennia sutnosti skladovykh definitsii publichnoho upravlinnia ta administruvannia [Analysis of theoretical approaches to defining the essence of the definitions of public administration and administration]. Universytetski naukovy zapysky [Notes of University of Sciences].no 2, pp.241-253. - Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2016_2_24. (Accessed 14.08.2019)
6. Mینenko M.A. (2013). Transformatsiia systemy derzhavnoho upravlinnia v suchasni mdeli rehuliuвання suspilstva [Transformation of public administration into modern models of regulation of society]. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok [Public Administration: Improvement and Development]. (electronic journal), no.6 Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=581> (Accessed 16.08.2019)
7. Mینenko M. A. (2014). Publichne upravlinnia: teoriia ta metodolohiia [Public administration: theory and methodology] [Tekst] : monohrafiia— K. : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, pp.404 .
8. Obolenskyi O. Yu. (2013). Rozvytok suspilstva ta publichne upravlinnia [Community Development and Public Management]. Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy [Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine]. no. 3.pp 27—33.
9. Filipova N. V. (2015). Zmiana spivvidnoshennia poniat "derzhavne upravlinnia", "publichne administruvannia", "publichne upravlinnia" v systemi suspilno-politychnoi transformatsii [Changing the relation between the concepts of "public administration", "public administration", "public administration" in the system of socio-political transformation] Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok [Public Administration: Improvement and Development] (electronic journal), no.6. - Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2015_6_5. (Accessed 18.08.2019)
10. Chemerys A. (2012). Rozroblennia ta upravlinnia proektamy u publichnii sferi: yevropeyskyi vymir dlia Ukrainy. Praktychny posibnyk [Public project development and management: a European dimension for Ukraine]. Shveitsarsko-ukrainskyi proekt «Pidtrymka detsentralizatsii v Ukraini – DESPRO». – K. : TOV «Sofia-A», pp. 80

Tetyana Kharchenko, PhD, Sumy National Agrarian University (Sumy, Ukraine)

Tetiana Samoilenko, Sumy National Agrarian University (Sumy, Ukraine)

Implementation of the project approach tools in the public governance system

At the present stage of development of Ukraine has chosen the strategy of transition to the public type of public administration. One of the major directions of implementation of this strategy is the modernisation of the public administration system through the

implementation of state programs (projects).

The problems of transition to project - oriented management for the intended results of national projects and state programs in a very diverse and ambiguous. Despite fundamental differences in the basis of activities between business and state authorities, project management as a form of work organization can be applied in the work of the authorities. The absence under the state and local target programs and subprograms of the element of the project with a specific end product, a clear timeline and provided the financing, blurs the essence of these programs, often reducing them to implement the so-called "measures", the feasibility of which is not obvious. Urgent issue of the implementation of project management in local government, where the real result of the work is evaluated not only by the highest authorities and regulatory agencies, but also directly to the inhabitants of the territories.

Although the possibility of influence of society on the implementation of state policy in conditions of decentralization has expanded, however there remain a number of problematic issues associated with the management process. Permanent transformation of the Ukrainian society, the limited resources and time, alternativeness of a choice, the expansion of the vectors of international cooperation and the like are tightening requirements for managers in taking effective management decisions. one aspect of achieving the dynamics of the performance of local authorities in the context of changing approaches to public management is achieving the effectiveness of management decisions and identify areas for assessment of their implementation in certain key points. Also important is the justification of strategy of development of society which will be based on perspective directions of development of concrete goals and projects that will ensure their achievement.

Key words: *project approach, public administration, state administration, public authorities, project management.*

Дата надходження до редакції: 03.12.2018 р.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ПТАХІВНИЦТВА

Прокопишин Оксана Степанівна

кандидат економічних наук, доцент

Львівський національний аграрний університет (м.Дубляни, Україна)

ORCID: 0000-0003-2080-6178

irinavit1506@gmail.com

Розглянуто умови забезпечення конкурентних переваг підприємств птахівництва, зокрема формування ключових компетенцій. Розкрито внутрішні та зовнішні компетенції підприємств галузі та чинники, які необхідно враховувати у процесі їх визначення. Сформульовано систему показників, за якими доцільно оцінювати конкурентоспроможність продукції птахівництва. Дослідження показують, що великі підприємства мають більше можливостей для формування ключових компетенцій, а отже, є більш конкурентоспроможними. Менші підприємства більш вразливі до цінової конкуренції, а за відсутності власної торговельної марки та торговельної мережі втрачають і споживача. Натомість конкурентною перевагою малих підприємств є можливість виробництва органічної продукції.

Ключові слова: конкурентоспроможність продукції, ключові компетенції, конкурентна перевага, підприємства птахівництва, інновації.

DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.1.5>

Постановка проблеми. Високі темпи зростання споживчого попиту та низькі бар'єри входження в галузь зумовлюють привабливість ринку птахівництва. Внутрішнім ринком споживається 87,1% виробленого м'яса птиці, а експортується лише 22,9%, що свідчить про насиченість внутрішнього ринку птахівництва і можливість його зростання за рахунок закріплення позицій на традиційних зовнішніх ринках та освоєння нових. Перераховані чинники формують умови зростаючої конкуренції всередині галузі, а дослідження щодо забезпечення конкурентоспроможності підприємств галузі актуальні. У сучасних умовах є чимало невирішених проблем, пов'язаних із конкурентоспроможністю продукції підприємств галузі, а також безліч чинників, які передовсім впливають на формування її належного рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти конкуренції й конкурентоспроможності продукції підприємств вивчають Б. Бацук, В. Блонська, З. Варналій, В. Геєць, А. Загородній, С. Клименко, Ф. Котлер, М. Портер, М. Саєнко, Р. Фатхудинов, М. Юдін та інші вітчизняні та зарубіжні вчені. У їхніх працях розглянуто питання діяльності підприємства в умовах конкуренції, напрями підвищення конкурентоспроможності підприємства і його продукції, класифікацію чинників конкурентоспроможності національної економіки, підприємств і продукції, окремі аспекти оцінки конкурентоспроможності підприємств.

Проблеми стану вітчизняного птахівництва, шляхи забезпечення якості м'яса птиці, а також значного підвищення конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, розглядали такі дослідники: Ю.В. Бондаренко, І.О. Щетиніна, В.І. Д'яченко, О.О. Катеринич, О.В. Терещенко, С.В. Руда, Н.Н. Братішко, А.М. Котік, В.О. Труфанов, В.В. Рухляда, В.П. Хвостик, Д.М. Микитюк, О.Т. Гадючко. Науковці формують свої пропозиції щодо визначення пріоритетних чинників у забезпеченні належного рівня конкурентоспроможності підприємства в сучасних умовах.

Однак, незважаючи на наявність потужної теоретичної бази, сьогодні є чимало теоретичних та практичних завдань, що вимагають подальшого наукового дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є

визначення шляхів підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняного птахівництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під конкурентоспроможністю продукції заведено розуміти сукупність її властивостей, що відбиває міру задоволення конкретної потреби проти репрезентованої на ринку аналогічної продукції, здатність підприємства створювати, виробляти і продавати товари та послуги, цінові й нецінові якості яких привабливіші, ніж в аналогічній продукції конкурентів. Вона визначає здатність витримувати конкуренцію на ринку, тобто мати якісь вагомі переваги над виробами інших товаровиробників. Конкурентоспроможність є результатом, що фіксує наявність конкурентних переваг. Конкурентоспроможність – одна з головних складових успіху будь-якого підприємства.

Важливою умовою забезпечення конкурентних переваг підприємств, зокрема і підприємств птахівництва, є формування ключових компетенцій, які є частиною моделі досягнення успіху. Компетенції – це навички, знання, технології та зв'язки, що притаманні підприємствам-конкурентам на ринку однієї галузі. Проте ключовою компетенцією є те, що підприємство вміє робити краще від інших у галузі, що важко або дорого придбати чи скопіювати, є стійким у часі та не залежить від конкретних працівників і товарів, сприймається клієнтами, дає змогу отримати додатковий прибуток. Концепція ключових компетенцій базується на здатності підприємств створювати з нижчими витратами та швидше, ніж конкуренти, певні ключові компетенції, на основі яких створюються небачені раніше продукти. Джерела конкурентних переваг слід шукати у здатності керівництва компанії консолідувати технології та виробничі навички загальнокорпоративного значення в компетенції, які наділяють окремі бізнес-одиниці потенціалом швидкої адаптації до мінливих можливостей бізнесу [4, с. 214].

Внутрішніми компетенціями підприємств галузі птахівництва є здатність створювати конкурентоспроможну продукцію, відпрацьовані та ефективні процеси управління якістю та збутом, маркетинг, планування, бюджетування, мотивація та кваліфікований персонал. До зовнішніх компетенцій належать зв'язки з постачальником і споживачами, зв'язки з органами державного управління та можливість лобювання, зв'язки з фінансовими інститутами та інвесторами, тобто

спроможність забезпечувати фінансування у необхідному обсязі, у короткі терміни і за прийнятною вартістю.

У процесі визначення ключових компетенцій підприємств птахівництва необхідно врахувати такі чинники:

- ставлення споживачів до іміджу підприємства та до його продукції, яку вони повинні вважати кращою, ніж у інших виробників;

- ключові компетенції мають бути унікальними для підприємства, мати властивості, які неможливо відтворити конкурентами, відсутність підрбок;

- необхідне постійне удосконалення та оновлення процесів, продукції та ключових компетенцій;

- компетенції базуються на знаннях і вміннях підприємства, тому керівники повинні удосконалювати шляхи і способи набування знань, які є потенційно потужним джерелом створення нової вартості.

Визначення конкурентоспроможності продукції пов'язане з оцінкою таких показників:

- конкретні вимоги потенційних покупців (споживачів) до пропонованого на ринку товару;

- можливі розміри та динаміку попиту на продукцію;

- розрахунковий рівень ринкової ціни товару;

- очікуваний рівень конкуренції на ринку відповідних товарів;

- визначальні параметри продукції основних конкурентів;

- найперспективніші ринки для відповідного товару та етапи закріплення на них;

- термін окупності сукупних витрат, пов'язаних із проектуванням, продукуванням і просуванням на ринок нового товару [6, с. 52].

Більшість науковців основними чинниками конкурентоспроможності підприємства вважають ціну і якість продукції, збутову політику і рекламу. Деякі вчені додають до цього переліку й інші чинники, які чинять значний вплив на конкурентоспроможність. Основними чинниками, які формують конкурентоспроможність продукції підприємств птахівництва, за визначенням О. В. Шанина, В. О. Лаготюк, є якість, безпечність продукції, наявність запатентованої торгової марки, ціна, витрати виробництва, особливості збуту продукції, реклама [11, с.11].

Великі підприємства мають більші можливості для формування ключових компетенцій, а отже, є більш конкурентоспроможними. Продукцію птахівництва в Україні виробляють 30 спеціалізованих підприємств. Найприбутковішими серед них 2017 року були агрохолдинг «Миронівський хлібопродукт», який охоплює Вінницьку птахофабрику (20,2% від загальної суми доходу всіх птахівничих підприємств України) та Миронівську птахофабрику (18,5%), птахогосподарство «Червоний прапор» («Авангард») (12,4%), Гаврилівський птахівничий комплекс («Комплекс Агромарс») (7,3%), Старинську птахофабрику (5,8%), «Агро-Овен» (4,9%). Загалом шість перерахованих підприємств (20% від наявних) 2017 року отримали 77,4% від загальної суми доходу підприємств України, які займаються птахівництвом [10].

Високий рівень доходу забезпечує великим підприємствам низку конкурентних переваг: наявність власної торговельної марки, можливість проводити агресивну комунікаційну політику за рахунок зовнішньої реклами, формування розширеної представницької та торговельної мережі, якісні маркетингові дослідження. Можливість реінвестувати прибуток та переваги спеціалізації та концентрації виробництва створюють умови для впровадження інновацій та зниження собівартості виробництва за рахунок використання інноваційних технологій, а висока фінансова стійкість та ліквідність, мобільність та адаптивність управління приваблюють інвестора. Великі підприємства є лідерами в галузі і встановлюють ціни, враховуючи затрати на виробництво підприємства (а не галузі). Менші підприємства в таких умовах є більш вразливими до цінової конкуренції, а за відсутності власної торговельної марки та торговельної мережі втрачають і споживача. Загалом продукція птахівництва характеризується невисоким рівнем рентабельності. У сільськогосподарських підприємствах Львівської області рівень рентабельності виробництва м'яса птиці 2017 р. становив 0,9%, яєць – 0,2%, тоді як свинини – 10,7% [3].

Виділяють чотири типи суб'єктів, які оцінюють конкурентоспроможність тих чи інших об'єктів: споживачі, виробники, інвестори, держава [1, с. 8]. Кожен із суб'єктів по-різному сприймає конкурентоспроможність продукції (табл. 1).

1. Матриця оцінки конкурентних переваг різними суб'єктами ринку*

Суб'єкти ринку	Підприємство	Галузь	Держава
Споживачі	Ціна, якість, асортимент, пізнаваність (наявність) торгової марки, реклама, розширена торгова мережа, відповідність стандартам	необхідність продукції	
Підприємство	Привабливість виробництва визначається сумою прибутку від реалізації та можливостей зростання попиту	співвідношення ціни і якості продукції, відповідність останньої технічним, екологічним та іншим нормам і стандартам, рамкові умови становища на ринку, доступність входження в ринок	наявність необхідних ресурсів, їх якості та доступності
Галузь			регулювання привабливості ринку цією продукцією шляхом субсидій чи дотацій вітчизняному виробнику, або квот і митних бар'єрів до закордонних постачальників
Інвестори	економічне становище, фінансова стійкість, можливість впровадження інновацій, адаптивність управління	ефективність вкладень, затребуваність товару та рівень рентабельності продажів, можливість інноваційної діяльності	інвестиційний клімат
Держава	роль в економіці, попит на продукцію і її значущість	затребуваність та соціальна значущість товару, обсяги продажів і значущість для економіки	

*Джерело: Розроблено автором на основі [1; 4; 6; 9].

Ринок птахівництва розвивається досить високими темпами, що зумовлено нижчою ціною порівняно з іншими видами м'яса та дієтичністю продукту. Якщо 2017 р. в середньому в Україні на одну особу було спожито 23,6 кг м'яса птиці, то 2017 р. – 24,3 кг. Цільовим сегментом, що споживає м'ясну продукцію птахівництва, є населення середнього віку (26-45 років) із середнім та вищим від середнього рівнем доходу (47,2 та 36,6%). Виробництво м'яса птиці свійської всіма категоріями господарств України становило 2015 р. 1143,7 тис. т, а 2017 р. – 1184,7 тис. т або зросло на 3,6% (у тому числі в сільськогосподарських підприємствах зростання становило 4,8%). Частка м'яса птиці у виробництві м'яса всіх видів зросла з 49,2% 2015 р. до 51,1% 2017 р. в усіх категоріях господарств (у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – з 66,1 до 68,4%) [5]. У структурі реалізації сільськогосподарських тварин на забій сільськогосподарськими підприємствами Львівської області 2018 р. частка птиці свійської становила 54,1% (2017 р. – 51,8%), свиней – 43,2%

(43,9%), великої рогатої худоби – 2,6% (4,2%) [3].

Ціни на продукцію птахівництва на внутрішньому ринку України на кінець 2018 р. характерні незначним розмахом: від 5 грн на яйця, та 5-9 грн на куряче філе і на курячі тушки. Найнижча ціна на курячі тушки в Дніпропетровській області – 53,68 грн за 1 кг, а на куряче філе – у Львівській області – 51,05 грн за 1 кг. Найпривабливішим за ціною конкурентною перевагою є ринок яєць м. Києва та ринки м'яса птиці Донецької (ціна на курячі тушки 62,59 грн за 1 кг) і Чернівецької (ціна на куряче філе 56,41 грн за 1 кг) областей (табл. 2).

Зазвичай м'ясо птиці реалізується в сирому, охолодженому або замороженому вигляді. Надходження м'яса птиці на переробку незначне. У 2017 р. у Львівській області 43,8% всього виробленого м'яса надійшло на переробку. Частка переробленого м'яса птиці становила тільки 0,02% (для порівняння, переробка м'яса свиней становила 91,5%) [3].

2. Рейтинги областей України за середньою ціною реалізації продукції птахівництва, грудень 2018 року *

Вид продукції	Яйця (грн за десять штук)	Курячі тушки (грн за кг)	Куряче філе (грн за кг)
У середньому в Україні	27,00	57,83	53,90
Розмах ціни	24,74 – 30,21	53,68 – 62,59	51,05 – 56,41
Вінницька	10 (1**)	4 (1)	6 (1)
Волинська	18	23	2
Дніпропетровська	5 (1)	25	22
Донецька	14	1 (1)	5 (1)
Житомирська	17	10 (1)	10 (1)
Закарпатська	15	2 (1)	4 (1)
Запорізька	2 (1)	17	21
Івано-Франківська	12	15	16
Київська	4 (1)	14	20
Кіровоградська	24	8 (1)	9 (1)
Луганська	19	5 (1)	8 (1)
Львівська	20	24	25
Миколаївська	16	18	12 (1)
Одеська	7 (1)	20	13 (1)
Полтавська	22	7 (1)	7 (1)
Рівненська	21	21	19
Сумська	9 (1)	9 (1)	3 (1)
Тернопільська	13	19	24
Харківська	25	22	18
Херсонська	3 (1)	6 (1)	15
Хмельницька	6 (1)	12 (1)	14 (1)
Черкаська	8 (1)	16	23
Чернівецька	23	3 (1)	1 (1)
Чернігівська	11	11 (1)	17
м. Київ	1 (1)	13	11 (1)

*Джерело: Розраховано автором за [8]

** група з цінами вище за середні в Україні

Для забезпечення зростання конкурентоспроможності галузі необхідна глибша переробка, що дозволить розширити асортимент продукції та збільшити кількість потенційних споживачів. Для прикладу, яєчна продукція є не тільки високоякісним продуктом харчуванням, а й сировиною для парфумерної і фармацевтичної промисловості.

Найважливішою конкурентною перевагою є зниження виробничих витрат. Нижча собівартість виробництва продукції дасть змогу здійснювати ефективну цінову політику, а підвищення якості продукції дотриманням технологічних та екологічних вимог посилить цю конкурентну перевагу. Цього можна досягти за рахунок використання плеїної більш про-

дуктивної птиці та економного використання ресурсів, збалансованого раціону кормів, використання ефективнішого сучасного обладнання для утримання птиці, використання технологій безвідходного виробництва, впровадження інновацій.

У сучасних умовах глобалізації інноваційний розвиток стає визначальним чинником досягнення економічного лідерства, важливим інструментом у конкурентній боротьбі. Це зумовлено тим, що інновації є матеріальною основою підвищення ефективності виробництва, якості й конкурентоспроможності продукції, зниження витрат і є найважливішою умовою економічного зростання на якісно новій основі [7, с. 26]. Такими інноваційними чинниками в птахівництві можуть бути перехід на відгодівлю птиці без антибіотиків, використання

безпечних натуральних кормів у процесі годівлі птиці, використання натуральних антибіотиків, як-от молоко кролів, вживання якого зменшує падіж птиці з перших днів життя. Іншим чинником можна назвати виробництво органічної продукції птахівництва. Такий метод передбачає вирощування птиці в умовах, наближених до природних.

Підприємства галузі птахівництва функціонують у невизначених економічних умовах. Для подолання невизначеності необхідно використовувати адаптивне управління, яке передбачає врахування структури, процесів, технології, ресурсів, положення, що необхідні для зниження невизначеності зовнішнього середовища, а також для створення значних конкурентних переваг у бізнес-середовищі функціонування підприємства, що дасть змогу уникнути значних ризиків [9, с. 36].

Важливе місце серед зазначених чинників конкурентоспроможності посідає торгова марка. На сьогодні торгова марка є «уособленням знаку якості і вираженням певної марочної ідеї» [2]. Основним завданням торгової марки є підтримання високого іміджу виробника і підтвердження високої якості продукції підприємства. Споживачі більш прихильні до товарів відомих торгових марок, що й підвищує їх рівень конкурентоспроможності за рахунок брендового статусу.

Висновки. Сьогодні проблема конкурентоспроможності підприємства стоїть досить гостро. Адже в умовах ринкових відносин та загострення конкурентної боротьби лідируючі позиції займають тільки ті підприємства, які здатні до

швидких змін в організації управління, до постійного оновлення виробництва, впровадження інновацій, постійного поліпшення якості та характеристик продукції чи послуг. Галузь птахівництва характерна високим рівнем конкуренції, тому для забезпечення конкурентних переваг у галузі необхідно велику увагу приділяти підвищенню ключових компетенцій підприємств для забезпечення їх конкурентоспроможності. Важливими напрямками забезпечення конкурентних переваг є формування цінової конкурентоспроможності за рахунок ефективного використання ресурсів, інтенсифікації виробничих процесів та впровадження інновацій. Умовами конкурентоспроможності за якістю є дотримання технологічних та екологічних вимог виробничих процесів. Забезпечення задоволення потреб споживачів та розширення ринку можна досягнути глибшою переробкою продукції птахівництва, зокрема і переробкою в нехарчових цілях, розширенням асортименту та наявністю торгової марки.

Великі підприємства мають значні конкурентні переваги: наявність торгової марки, можливості для впровадження інновацій, привабливість для інвесторів. Конкурентною перевагою малих підприємств є можливість виробництва органічної продукції. Зростання їх конкурентоспроможності можливе за рахунок розробки дієвого механізму державної підтримки, зокрема надання дешевих і тривалих кредитів для технічного переобладнання.

Список літератури:

1. Благун І. Коцептуальні засади формування конкурентної стратегії підприємства / І. Благун, Л. Гринів // Регіональна бізнес-економіка та управління. – 2012. – № 3(15). – С. 3-11.
2. Брендінг як складова політики підвищення конкурентоспроможності продукції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/ejournals/eui/2010_2/10vnmprk.pdf / Н.М. Вишнеvsька // Економічний журнал. – 2010. – № 2.
3. ГУСуЛО у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua>
4. Кембел Д.В. Стратегічний менеджмент: підручник / Кембел Д.В.; пер.з англ. – М.: ООО «Видавництво Проспект», 2003. – 336 с.
5. Тваринництво України за 2018 рік : стат. зб. К.: Державна служба статистики України, 2019. – 166 с.
6. Позняк С.В. Конкурентні переваги і конкурентоспроможність / С.В. Позняк // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 1. – С. 50–55.
7. Саранчук Г.М. Інноваційний розвиток сільського господарства як основа підвищення його конкурентоспроможності / Г.М. Саранчук // Інноваційна економіка. – 2009. – № 5. – С. 26–32.
8. Середні ціни на продукцію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.market.avianua.com/>
9. Смерічевська С.В. Конкурентоспроможність у соціально-економічному вимірі / С.В. Смерічевська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 3 (93). – С. 36–44.
10. Топ-30 птахофабрик України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.market.avianua.com/>
11. Шанін О. В. Проблеми і чинники конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств галузі птахівництва / О. В. Шанін, В. О. Лаготюк // Агросвіт. – № 4. – 2018. – С. 7-13.

Prokopyshyn O.S., PhD, Associate Professor, Lviv National Agrarian University (Dublyany, Ukraine)

Support for competitive capacity of the products of domestic poultry enterprises

The article is devoted to the study of competitive advantages of the enterprises of poultry industry, particularly formation of their key competences. The research considers internal and external competences of the branch enterprises, as well as factors necessary to be concerned in the process of their determination. The work sets a system of indices for appropriate assessment of the competitive capacity of poultry breeding products.

Results of the study confirm that large enterprises have better opportunities to develop key competences and thus, they are more competitive. A high level of income secures a set of competitive advantages for large enterprises, particularly a personal trademark, an opportunity to make aggressive communicative policy due to external advertising, formation of a wide representative and distributive network, appropriate marketing investigations. The opportunity to reinvest profit, as well as advantages of specialization and concentration of production supply conditions for introduction of innovations and reduction of production costs due to application of innovative technologies, whereas high financial stability and liquidity, mobility and adaptability of management attract investors. Large enterprises are leaders in the industry and set prices at the market, considering expenses for production of the enterprise (not

the branch).

Under such conditions, smaller enterprises are more sensitive to pricing policy, and in case they have no their personal trademark and distributive network, they lose consumers. In contrast, a competitive advantage of small enterprises is in the opportunity to produce organic products. Raise of their competitive capacity is possible due to development of an efficient mechanism of state support, namely supply of cheap and long-term credits for technical re-equipment.

The important directions for support of competitive advantages suggest formation of a price competitive capacity by means of efficient use of resources, intensification of production processes, and introduction of innovations. Conditions of competitive capacity by product's quality expect conformity to technological and ecological requirements to production processes. Satisfaction of consumers' needs and expansion of the market can be achieved by deeper processing of the products of poultry breeding, in particular processing for non-food use, product-line expansion, and creation of a trademark.

Key words: *competitive capacity of products, key competences, competitive advantage, enterprises of poultry industry, innovations.*

Дата надходження до редакції: 08.11.2018 р.

АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КОМПЛЕКСІВ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ¹

Голишева Євгенія Олексіївна

кандидат економічних наук, доцент

Сумський національний аграрний університет (м.Суми, Україна)

ORCID: 0000-0001-7788-9897

ievgeniia.golysheva@snau.edu.ua

У статті проаналізовано стан аграрного сектору України та Польщі за такими показниками, як сільськогосподарські угіддя в абсолютних та відносних значеннях, сільське господарство, лісове господарство та додана вартість риболовлі. Крім того, враховувалися кількість сільськогосподарських робітників та їхня заробітна плата в місцевих валютах та в еквіваленті євро, динаміка цін на основні сільськогосподарські продукти та структура експорту-імпорту сільськогосподарської продукції. На основі аналізу було висвітлено основні особливості українського аграрного комплексу та тенденції його розвитку. Дослідження ляже в основу аналізу конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств України.

Ключові слова: сільськогосподарський продукт, сільськогосподарський ринок, Україна, Польща, сільськогосподарське підприємство.

DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.1.6>

Вступ. У сучасних економічних умовах успіх національної економіки залежить від послідовних управлінських дій її лідерів та ефективного розвитку окремих її суб'єктів господарювання. Кожна країна обирає власну економічну сферу, у якій може досягти найвищих результатів. Така область для України – ринок сільськогосподарської продукції. Україна вже не перший рік є одним із провідних експортерів пшениці, ячменю, кукурудзи, вівса, жита та олійних культур. Родючі землі та помірний клімат дають аграрним підприємствам сильні конкурентні переваги. Тому так важливо допомогти реалізувати потенціал українських аграрних підприємств.

Польща має схожі особливості території та клімату. З часу асоціації та членства в ЄС ця країна пройшла значні етапи в розвитку економіки. Хоча сьогодні значну частину ВВП займає виробництво товарів з високою доданою вартістю, також Польща є передовим світовим та європейським експортером аграрної продукції (наприклад, входить до ТОП-10 експортерів заморожених овочів). Тому порівняння з польським аграрним комплексом є актуальним для аналізу конкурентоспроможності українських аграрних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аграрний сектор та аграрний ринок України часто стають об'єктом досліджень вітчизняних вчених-економістів, оскільки аграрний сектор дає значну частину ВВП України. Можна виділити

праці деяких вчених, які присвячені аналізу діяльності аграрних підприємств, інноваційним аспектам управління, аналізу аграрного ринку України, виділенню тенденцій його розвитку, порівнянню з Польщею та характеристиці процесу асоціації з ЄС: І. Бурячек (2018), Ю. Данько (2016), В. Корчун (2013), С. Ковальчук (2016), І. Салкова (2016), О. Захарчук (2015), Т. Зінчук (2016) та інші.

Для подальшого аналізу конкурентоспроможності аграрних підприємств України необхідно оновити аналіз аграрного сектору України. Тому **метою статті** є аналіз основних показників аграрних комплексів України та Польщі, висвітлення основних особливостей та тенденцій розвитку аграрного сектору України.

Основний матеріал.

1. Загальні показники сільськогосподарських галузей України та Польщі.

Україна та Польща – країни Європи з досить великими територіями, значна частина яких зайнята землями сільськогосподарства. За даними Світового банку (табл. 1), сільськогосподарські угіддя в Польщі в 2016 році становили 143 740 кв. км або майже 47% всієї території країни. В Україні для сільськогосподарських потреб виділяється більше земель – 415 150 кв. км або майже 72% площі.

Таблиця 1 – Показники використання земель під аграрні потреби у 2013-2016 роках (Україна та Польща)

Показники		2013	2014	2015	2016
Україна	Сільськогосподарські угіддя (кв. км)	415260	415110	415080	415150
	Сільськогосподарські угіддя (у % до загальної площі території країни)	71,68	71,66	71,65	71,67
	Площа посівів під зернові (кв. км)	155486,0	144020,0	143956,1	140167,0
	Площа посівів під зернові (у % до загальних сільськогосподарських угідь)	37,44	34,69	34,68	33,76
	Урожайність зернових (кг на гектар)	4031,2	4400,7	4141,8	4652,4
Польща	Сільськогосподарські угіддя (кв. км)	144100	144240	143710	143740
	Сільськогосподарські угіддя (у % до загальної площі території країни)	47,06	47,11	46,93	46,94
	Площа посівів під зернові (кв. км)	74794,5	74849,6	75118,5	74624,2
	Площа посівів під зернові (у % до загальних сільськогосподарських угідь)	51,90	51,89	52,27	51,92
	Урожайність зернових (кг на гектар)	3804,4	4268	3727,8	3999,9

Джерело: власна розробка на основі даних Світового банку.

¹ Робота виконана за рахунок бюджетних коштів МОН України, наданих на виконання науково-дослідної теми «Управління конкурентоспроможністю підприємств на засадах інноваційного маркетингу» (№ ДР 0119U100250)

Необхідно також зазначити, що для виробництва зернових використовується майже 52% сільськогосподарських угідь Польщі. До зернових культур належать пшениця, рис, кукурудза, ячмінь, овес, жито, просо, гречка та змішані зернові. Зернові культури, зібрані для сіна або для їжі, кормів або силосу, а також ті, які використовуються для випасу худоби, виключаються. В Україні цей відсоток значно менший – лише 34% сільськогосподарських земель. Хоча в абсолютних значеннях українській показник вдвічі більший, ніж польській (140167 кв. км – в Україні та 74624,2 кв. км – у Польщі). Крім того, урожайність зернових в Україні постійно зростає. У 2016 р. вона становила 4652,4 ц/га, тоді як у 2012 р. це показник становив 3157,1 ц/га. У Польщі темпи приросту врожаю зернових не такі значні, але також мають тенденцію до зростання. Урожай зернових, що вимірюється кілограмами на гектар заготовленої землі, включає пшеницю, рис, кукурудзу, ячмінь, овес, жито, просо, гречку та змішані зерна. Дані про виробництво зернових культур стосуються сільськогосподарських культур, зібраних лише для сухого зерна. Зернові куль-

тури, які заготовлені для сіна або зібрані в недозрілому вигляді для кормів або силосу, і ті, які використовуються для випасу, не включаються.

Це дає Україні можливість залишатися світовим експортером зернових. І в той же час нарощувати інші напрямки виробництва аграрної продукції на решті сільськогосподарських угідь.

Розглянемо показники ефективності аграрної діяльності країн (таблиця 2). Наприклад, додана вартість на одного працівника (це міра продуктивності праці) – додана вартість на одиницю вкладеної продукції. Додана вартість означає чистий результат сектора після сумування всіх результатів та віднімання проміжних вкладень. Дані вимірюються у доларах США за курсом 2010 року. Так, в Україні цей показник у 2017 році становить 4801,36 дол., що набагато вище аналогічного показника у 2013 році (3273,73 дол.). У Польщі цей показник вищий, ніж в Україні, і становить 6736,73 дол. Однак його зростання не настільки значне порівняно з 2013 роком (6305,74 дол.).

Таблиця 2 – Показники використання землі під аграрні потреби у 2013-2017 роках (Україна та Польща)

Показники		2013	2014	2015	2016	2017
Україна	Сільське господарство, лісове господарство та рибальство, додана вартість на одного працівника (постійні долари США 2010 року)	3273,73	4782,80	4423,50	4829,23	4801,36
	Сільське господарство, лісове господарство та рибальство, додана вартість (% у ВВП)	8,79	10,15	12,06	11,73	10,23
Польща	Сільське господарство, лісове господарство та рибальство, додана вартість на одного працівника (постійні долари США 2010 року)	6305,74	6488,70	5842,36	6442,20	6736,73
	Сільське господарство, лісове господарство та рибальство, додана вартість (% у ВВП)	2,87	2,61	2,20	2,38	2,78

Джерело: власна розробка на основі даних Світового банку.

Якщо говорити про ту частину ВВП, яку займає сільське господарство, лісове господарство та рибальство, то в Польщі – це 2,78 % від ВВП, тоді як в Україні – 10,23 % у 2017 році.

2. Характеристика аграрних комплексів України та Польщі

У цьому пункті розглянемо детальніше аграрні комплекси України та Польщі. Для аналізу були використані офіційні дані Державної служби статистики вищевказаних країн.

Середня кількість працівників у сільськогосподарському секторі України в 2017 році становила 405,4 тис. осіб. Це 5 % від загальної кількості працюючих в Україні. У Польщі набагато менше працівників зайнято в аграрному секторі. Середня кількість працівників у сільському господарстві становила 86 тис. осіб на кінець 2017 року, 87 тис. осіб – на кінець 2018 р. Це 0,9 % від загальної кількості працюючих осіб у Польщі.

На кінець 2018 року середня зарплата в Україні в аграрному секторі становила 7617 грн або приблизно 237,6 євро (за курсом Національного банку України на 03.12.2018). На кінець 2017 року вона становила 5761 грн. Так, за рік зарплата сільськогосподарських працівників зросла на 32,2%. Це 72% у 2018 році та 81,1% у 2017 році від середньої зарплати по країні. Він також нижчий на 34,1% у 2018 році та на

24,5% у 2017 році порівняно із зарплатою в промисловості.

У Польщі рівень заробітної плати в аграрному секторі значно вищий як порівняно з Україною, так і порівняно із середньою зарплатою в країні. Середня зарплата за 9 місяців 2017 року становила 4836,22 злотих (за весь 2017 рік вона становила 5034,20 злотих, у 2016 році – 4847,60 злотих). За 9 місяців 2018 року – 5072,61 злотих або 1180,94 євро (за курсом Національного банку Польщі на 03.09.2018). Це становить 113% у 2017 році та 111% у 2018 році від середньої зарплати по країні. Середня заробітна плата в аграрному секторі Польщі перевищує виплати в промисловості (на 8% – у 2017 році та на 5,5% – у 2018 році).

Розглянемо зміну цін у динаміці основних зернових культур: пшениці та жита. Середні ціни закупівлі на пшеницю та жито в національній валюті за тону в 2012-2017 роках для України (рис. 1) та у 2012-2018 рр. для Польщі (рис. 2) наведені нижче. Також на рисунках відображено динаміку зміни ціни. Як видно коливання цін в Україні більш значні, ніж у Польщі. Також у Польщі спостерігається тенденція до підвищення ціни, тоді як в Україні – до зниження. Серед інших факторів це можна пояснити великими врожаєм зернових культур, які спостерігаються останніми роками в Україні.

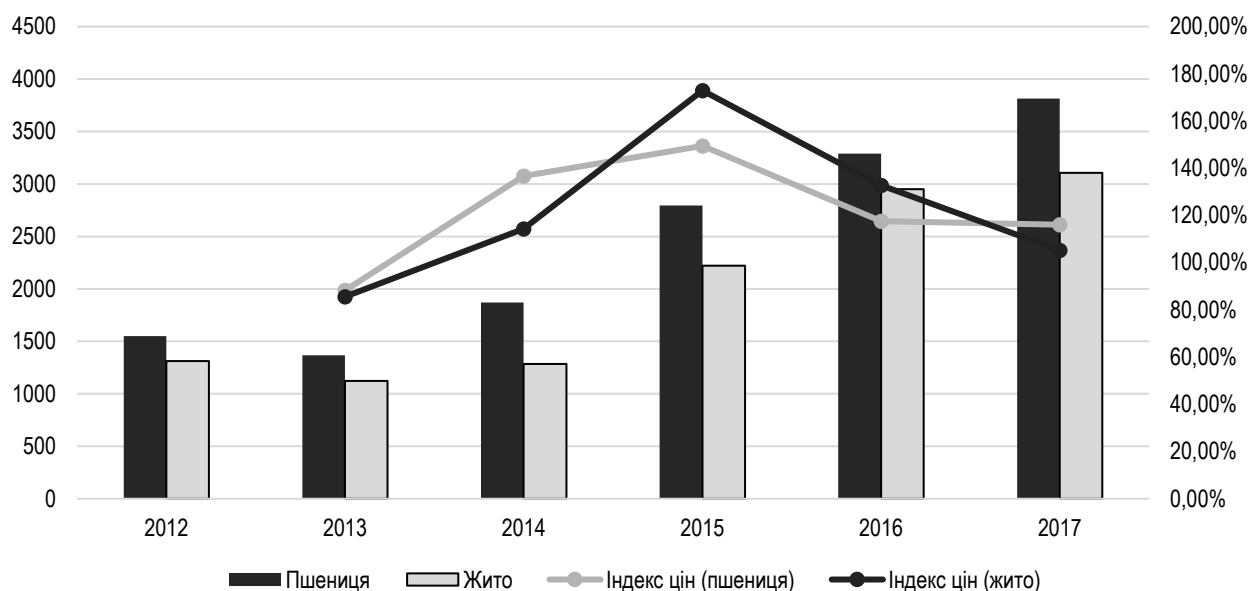

Рис. 1 – Середні закупівельні ціни та індекс цін на пшеницю та жито у 2012-2017 рр. (Україна), у грн за тону
 Джерело: власна розробка на базі даних Державної служби статистики України

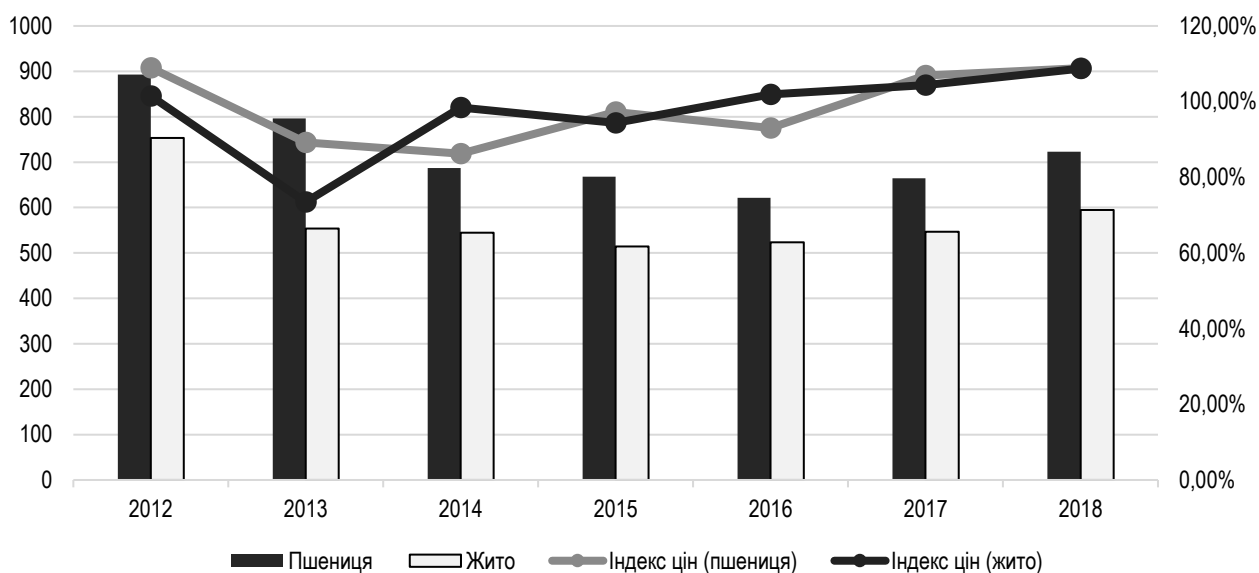

Рис. 2 – Середні закупівельні ціни та індекс цін на пшеницю та жито у 2012-2018 (Польща), у злотих за тону
 Джерело: власна розробка на базі даних Центрального статистичного офісу Польщі

Якщо говорити про тваринництво, то цінові тенденції в двох країнах також різноманітні. В Україні спостерігається значне коливання цін на велику рогату худобу, але стабільне зростання цін на коров'яче молоко в останні роки (рис. 3). У

Польщі, навпаки, ціни на велику рогату худобу відносно стабільні, а ціна молока значно знизилася з 2017 по 2018 рік (рис. 4).

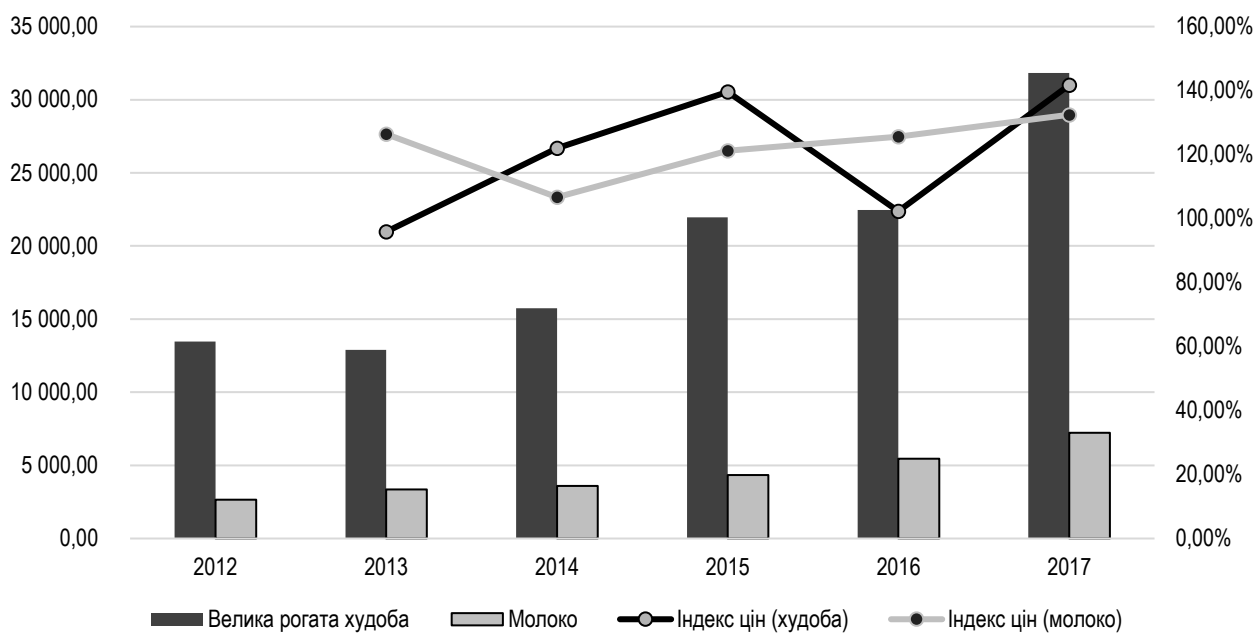

Рис. 3 – Середні закупівельні ціни та індекс цін на велику рогату худобу та молоко в 2012-2017 рр. (Україна), у грн за тону

Джерело: власна розробка на базі даних Державної служби статистики України

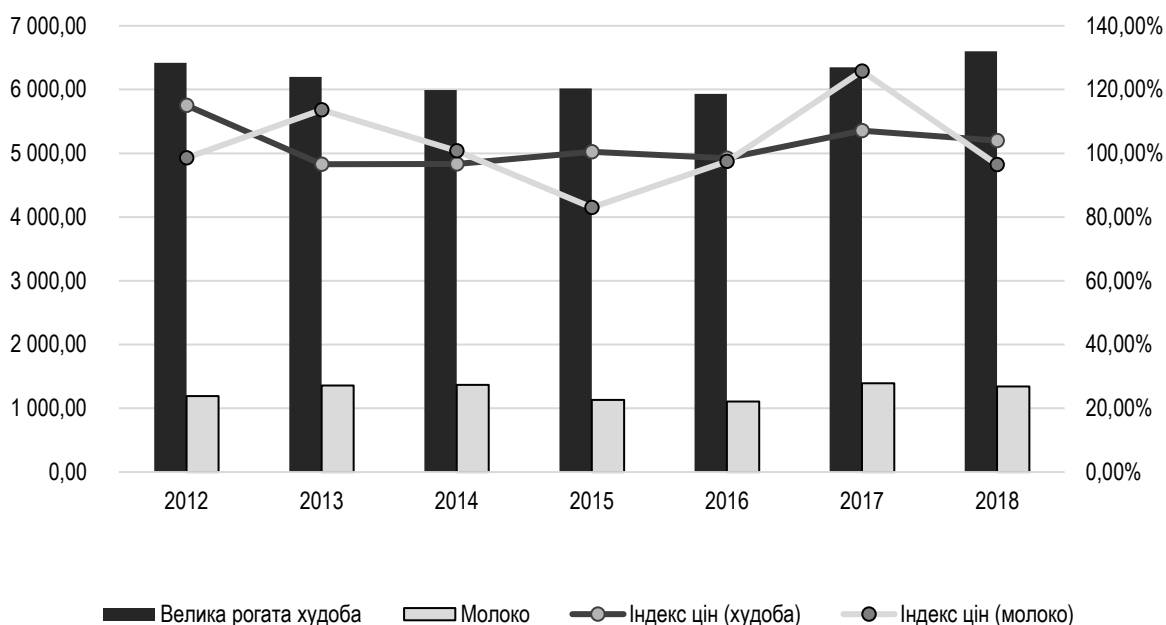

Рис. 4 – Середні закупівельні ціни та індекс цін на велику рогату худобу та молоко в 2012-2018 рр. (Польща), у злотих за тону

Джерело: власна розробка на базі даних Центрального статистичного офісу Польщі

Загальна динаміка цін на основні сільськогосподарські продукти у 2013-2017 рр. наведена в таблиці 3. Також подано приблизні ціни на сільськогосподарську продукцію у перерахунку на євро у 2017 році. Як ми бачимо, у Польщі ціни

на сільськогосподарську продукцію вищі. У цілому у сукупності різних факторів це пояснюється також вищою оплатою праці сільськогосподарських працівників у країні, як зазначено вище.

Таблиця 3 – Динаміка цін на основні сільськогосподарські продукти у 2013-2017 рр. (Україна та Польща)

Продукція		Індекс цін, %					Ціни в євро за тону
		2013	2014	2015	2016	2017	
Україна	Пшениця	88,25%	136,74%	149,47%	117,58%	116,02%	125,55
	Жито	85,58%	114,33%	172,91%	132,76%	105,29%	102,24
	Худоба	95,87%	121,98%	139,58%	102,28%	141,71%	1047,90
	Молоко	126,36%	106,67%	121,15%	125,64%	132,45%	238,09
Польща	Пшениця	89,20%	86,24%	97,26%	93,01%	106,89%	156,49
	Жито	73,47%	98,43%	94,37%	101,87%	104,37%	128,76
	Худоба	96,57%	96,61%	100,50%	98,50%	107,08%	1495,63
	Молоко	113,58%	100,73%	83,00%	97,48%	125,79%	327,51

Джерело: власна розробка на базі даних Державної служби статистики України та Центрального статистичного офісу Польщі

Україна та Польща активно експортують сільськогосподарську продукцію на європейський та світовий ринки. Структура імпорту та експорту України у 2017 році подана на рис. 5. Як бачимо, експорт переважає над імпортом. Це пояс-

нюється тим, що українські сільськогосподарські підприємства майже повністю задовольняють внутрішній попит населення. Продукція преміум-сегменту та ті культури, які через кліматичні особливості України не можуть вирощуватись на її території, імпортується.

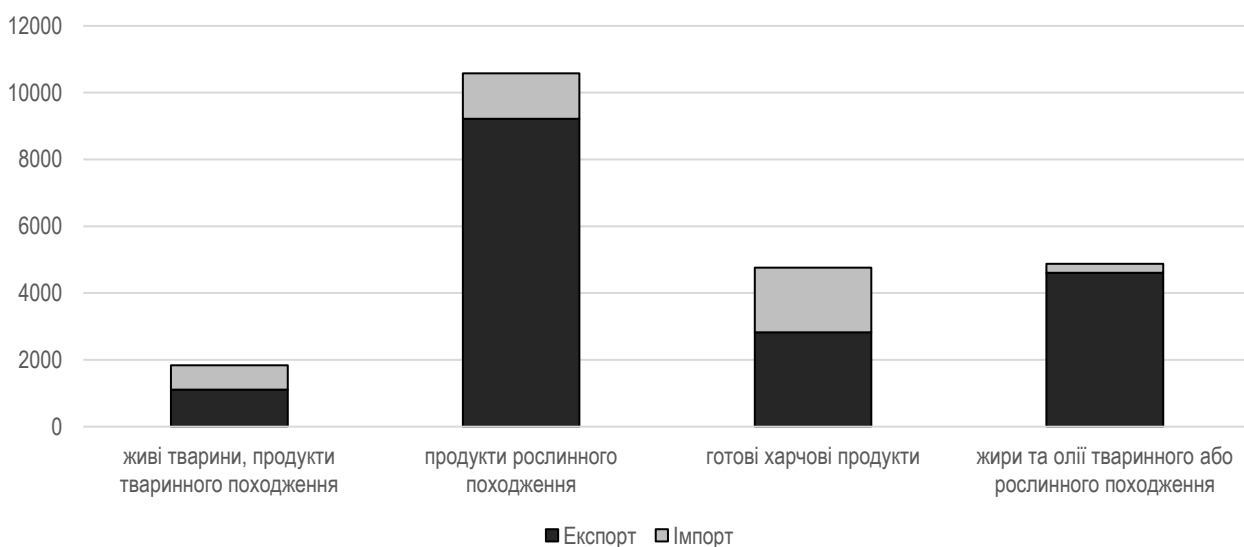

Рис. 5 – Структура експорту та імпорту сільськогосподарської продукції у 2017 році (Україна), млн дол

Джерело: власна розробка на базі даних Державної служби статистики України

У 2017 році польський експорт продовольства та живих тварин становив 96 949 млн злотих, а імпорт – 88 0078,4 млн злотих, тваринні та рослинні олії, жири та воски – 1 337,8 млн злотих експорту та 65 838,1 млн злотих імпорту. Відпо-

відно, у Польщі імпорт сільськогосподарської продукції переважає експорт.

Порівняння експорту та імпорту сільськогосподарської продукції із загальним експортом та імпортом України та Польщі наведено в таблиці 4.

Таблиця 4. Порівняння української та польської структури експорту та імпорту сільськогосподарської продукції у 2017 році

		Сільськогосподарська продукція	Частка в експорті, %	Частка в імпорті, %
Україна	Живі тварини, продукти тваринного походження		2,6%	1,5%
	Продукти рослинного походження		21,3%	2,8%
	Готові харчові продукти		6,5%	3,9%
	Жири та олії тваринного або рослинного походження		10,6%	0,5%
Польща	Готові харчові продукти та живі тварини		10,98%	7,48%
	Жири та олії тваринного або рослинного походження, воски		0,14%	0,41%

Джерело: власна розробка на базі даних Державної служби статистики України та Центрального статистичного офісу Польщі

В Україні овочева продукція займає друга місце за часткою в експорті (найбільший обсяг експорту займають метали та вироби з них – 23,4%).

3. Особливості сільськогосподарського комплексу України та тенденції його розвитку

У 2015 році Україна підписала угоду про асоціацію з

ЄС. У рамках якої українські аграрії отримали певні пільги та привілеї. Тим не менш, Україна також пообіцяла привести законодавство до вимог аграрного ринку в Європі, а українські аграрії повинні стандартизувати своє виробництво відповідно до вимог ЄС. Процес триває вже кілька років, багато вже

зроблено, але обсягів для подальшої роботи вистачає. Залишається сподіватися, що українські аграрні підприємства не упустять можливості повноцінно вийти на європейський ринок.

Визначимо також ще кілька особливостей та тенденцій розвитку аграрного ринку України:

1. Вплив коливань цін на ринку зерна та бобів. В останні роки українські аграрії постійно збільшують врожай зерна та бобових. Але використовувати його в повному обсязі неможливо через зниження цін на продукцію. Компенсувати вплив коливань цін можливо шляхом впровадження інноваційних підходів та технологій, переорієнтації на органічну продукцію тощо.

2. В Україні діє мораторій на продаж землі. Це питання регулярно піднімається, але більше як фактор для політичних спекуляцій. Створення вільного ринку землі є важливим фактором розвитку як сучасної ринкової економіки, так і сільського господарства.

3. Рейдерські захоплення сільськогосподарських підприємств (Пропозиція, 2019). Нестабільність судової та правоохоронної систем України дає можливість не тільки блокувати роботу успішних підприємств, а й навіть неправомірно ними заволодіти. І хоча рівень успішності налагодження роботи після рейдерських захоплень постійно зростає, а їхня кількість зменшується, цей фактор все ще має сильний вплив у межах аграрної сфери в Україні.

4. Особливості аграрних підприємств України (Цибульська, 2017). З огляду на історичні особливості розвитку аграрного сектора, українські підприємства характеризуються закритістю від зовнішнього світу, складною структурою управління і комунікації, відсутністю стратегії розвитку, нездатністю шукати інформацію, аналізувати ринок, подавати свою компанію іноземним партнерам.

5. Експорт курятини на європейський ринок (Livingstone, 2019). Хоча Європейський союз під тиском місцевих виробників перекрив юридичну можливість, яка дозволяла українським виробникам експортувати курячі грудки з кістками всередині (які з того часу почали називати «розріз Бетмена») та уникати тарифів, оскільки продукт відрізнявся від

курячого філе. Європейський союз має намір збільшити квоту на імпорт курячого філе з України з 20 тис. тонн до 50 тис. тонн, за одними даними, або навіть до 70 тис. тонн за іншими. Варто відзначити, що в 2015 році українські виробники не експортували куряче філе в Європу взагалі, а вже в 2017 році експорт сягнув 27 тис. тонн. Тому така зміна квоти стане досить перспективною.

6. Нарощування експорту аграрної продукції в Люксембург (Прес-служба Мінекономрозвитку, 2019). Зараз ведуться переговори про укладення міжурядової угоди про економічне співробітництво між Україною і Люксембургом. Це дозволить Україні збільшити експорт. Тільки в 2018 році товарообіг між країнами склав майже 90 млн дол. США. Також Люксембург входить до ТОП-10 інвесторів України. У цьому контексті Україна зацікавлена в експорті зернових і зернобобових культур в Люксембург.

7. Збільшення експорту томатної пасти в Європу (АгроПортал, 2019). Сьогодні в Україні в сфері виробництва томатної пасти працює 38 підприємств. Україна займає 10 місце в світі і 3 місце в Європі за обсягом виробництва томатної пасти. Обсяг ринку томатної пасти в Європі – 1 млн тонн. Тому українські виробники просять ЄС та український уряд збільшити безмитну квоту на ввезення томатної пасти з 13 тис. тонн до 50 тис. тонн. Це дозволить знизити ціну на продукцію і зробить її більш конкурентоспроможною на європейському ринку.

Висновки.

Сільськогосподарський сектор відіграє більш важливу роль в економіці України, ніж Польщі. Хоча зараз показники аграрного сектору у Польщі значно вищі (з урахуванням доданої вартості, рівня зарплат тощо). Українські виробники мають значний потенціал з огляду на природні особливості країни.

Асоціація з ЄС відкриває значні перспективи для українських аграрних підприємств. Лише потрібні підтримка з боку уряду та бажання самих аграріїв їх використовувати.

Проведене дослідження стане основою для подальшого аналізу конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств України та пошуку шляхів його підвищення.

Список літератури:

1. Agroinsider (2019). EU transfers of laser which allowed MHP to improve supply of chicken. Retrieved from <https://agroinsider.com.ua/2019/03/15/yes-perekriye-lazivku-yaka-dozvolila-mxp-narostiti-postavki-kuryatini/>.
2. AgroPortal (2019). Agrarians are asked to increase euroquats for tomato paste almost 4 times. Retrieved from <http://agroportal.ua/news/ukraina/agrarii-prosyat-uvelichit-evrokvoty-na-tomatnyu-pastu-pochti-v-4-raza/>.
3. Burachek, I., & Mykhailenko, N. (2018). Modern condition and perspective directions of agricultural development in Ukraine. *Global and National Problems of Economy*, 21, 134-137. Retrieved from <http://global-national.in.ua/archive/21-2018/27.pdf>.
4. Danko, Yu. (2016). Innovative Approaches to Ensuring the Competitiveness of Small Agricultural Enterprises. *The problems of economy*,(3), 153-158. Retrieved from http://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2016-3_0-pages-153_158.pdf.
5. Korchun, V. (2013). Agricultural policy in Poland and Ukraine: Using of the polish experience in European integration of Ukraine. *Scientific Bulletin of the Lesia Ukrainka Eastern European National University*,(10), 172-180.
6. Kovalchuk, S. (2016). European orientiri of agrarian sphere of Ukraine: Prospects and possibilities. *Economy and Society*,(2), 54-60. Retrieved from <http://economyandsociety.in.ua/eng/journal-2/9-articles-2/39-kovalchuk-s-ya>.
7. Livingstone, E. (2019). Chicken Kiev baron on course for big EU trade win. Retrieved from <https://www.politico.eu/article/yuriy-kosyuk-ukraine-chicken-kiev-baron-on-course-for-big-eu-trade-win/>.
8. Minfin. (2018). NBU rate - euro (EUR). Retrieved from <https://minfin.com.ua/ua/currency/nbu/eur/2018-12-03/2018-12-28/>.
9. Narodowy Bank Polski. (2018). Middle exchange rates archive. Retrieved from <https://www.nbp.pl/homen.aspx?navid=archen&c=/ascx/TabArchAen.ascx&n=18a170en>.
10. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua/>.
11. Official site of the State Statistics Service of Poland. Retrieved from <https://stat.gov.pl/>.

12. Proposition. (2019). Year 2018: New record and new challenges. Retrieved from <https://propozitsiya.com/ua/rik-2018-y-novyy-rekord-i-novi-problemy>.
13. Rijswick, C. (2018). World Vegetable Map 2018: More than Just a Local Affair. Retrieved from https://research.rabobank.com/far/en/sectors/regional-food-agri/world_vegetable_map_2018.html.
14. Salkova, I., Glovyuk, A., & Oleksiienko, O. (2016). Measures To Ensure The Development Of Agriculture Of Ukraine In Terms Of European Integration. *Agrosvit*, (9), 45-50. Retrieved from <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=2177&i=8>.
15. The Press Service of the Ministry of Economic Development and Trade (2019). Stepan Kubiv in Luxembourg met with Romain Schneider, Minister of Social Policy, Agriculture, Winemaking and Land Development. Retrieved from <https://bit.ly/2FvjI8i>.
16. The World Bank. (n.d.). Agricultural land (sq. km). Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.AGRI.K2>.
17. The World Bank. (n.d.). Agricultural land (% of land area). Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.AGRI.ZS>.
18. The World Bank. (n.d.). Agriculture, forestry, and fishing, value added per worker (constant 2010 US\$). Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.EMPL.KD>.
19. The World Bank. (n.d.). Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP). Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS>.
20. The World Bank. (n.d.). Cereal yield (kg per hectare). Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/AG.YLD.CREL.KG>.
21. The World Bank. (n.d.). Land under cereal production (hectares). Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.CREL.HA>.
22. Tsybulskaia, S. (2017). Master-class on development of export direction of agro enterprises. Retrieved from <https://propozitsiya.com/ua/master-klass-iz-rozvitku-eksportnogo-napryamku-agropidpriemstv>.
23. United States Department of Agriculture (2019). Grain: World Markets and Trade. Retrieved from <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/grain.pdf>.
24. United States Department of Agriculture (2019). Oilseeds: World Markets and Trade. Retrieved from <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/oilseeds.pdf>.
25. Zakharchuk, O. (2015). Experience of agricultural development in Poland. *The Economy of Agro-Industrial Complex*, (10), 59-65. Retrieved from <http://eapk.org.ua/en/contents/2015/10/59>.
26. Zinchuk, T. (2016). Agri-Food Potential of Cooperation between Ukraine and Poland. *Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula*, 47(2), 285-300. Retrieved from <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-514a6eb5-3d3e-4e18-add5-d9dfb4e12267>.

Golysheva I.O., PhD, Associate Professor, Sumy National Agrarian University (Sumy, Ukraine)

Competitiveness analysis of agricultural complexes of Ukraine and Poland

In modern economic conditions, the success of national economy depends on the consistent management actions of its leaders and on the effective development of its separate enterprise subjects. Each country chooses its own economic sphere in which it can achieve the highest results. Such area for Ukraine is the market for agricultural products. Not the first year Ukraine is one of the world leading exporters of wheat, barley, corn, oats, rye, and oilseeds. Fertile lands and temperate climate give to the agrarian enterprises strong competitive advantages. Therefore, it is so important to help to realize the potential of the Ukrainian agrarian enterprises.

Poland has similar features of the territory and climate. Poland made huge races in economy development since association and EU membership. Therefore, comparison with the Polish agrarian complex is relevant for the analysis of competitiveness of the Ukrainian agrarian enterprises.

The main indicators of the agrarian sectors of Ukraine and Poland were analyzed in the article. Such indicators as agricultural land in absolute and relative terms, agriculture, forestry, and fishing value added were selected. In addition, the number of agricultural workers and their salaries in local currencies and in terms of euros, the dynamics of prices for major agricultural products and the structure of export-import of agricultural products were considered. Based on the analysis, the main features of the Ukrainian agrarian complex and its development trends were highlighted.

The agricultural sector plays a more significant role in the economy of Ukraine than Poland. Although now the indicators of the agrarian sector in Poland are significantly higher (taking into account the value added, the level of salaries and so on). Ukrainian producers have significant potential considering the natural features of the country.

The association with the EU opens up significant prospects for Ukrainian agrarian enterprises. The support from the government and the desire of the agrarians themselves to use them are only needed. The study will be the beginning for the analysis of the competitiveness of Ukrainian agricultural enterprises.

Key words: agricultural product, agricultural market, Ukraine, Poland, agricultural enterprise.

Дата надходження до редакції: 05.12.2018 р.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ДОРАДНИЦТВА

Калачевська Лариса Іванівна

кандидат економічних наук, доцент

Сумський національний аграрний університет (м. Суми, Україна)

ORCID: 0000-0001-7090-2518

likalachevska@gmail.com

Досліджено сучасний стан сільськогосподарського виробництва та інфраструктурне і інформаційне забезпечення аграрних товаровиробників. Обґрунтовано, що навколишнє середовище сільського господарства змінюється із безпрецедентною швидкістю та дуже різноманітними способами – глобально та локально. Встановлено, що наразі лише невелика кількість забезпечених аграрних товаровиробників із сприятливими умовами для виробництва є головними бенефіціарами усіх сучасних розробок та інновацій, тоді як дрібні виробники, в значній мірі, не можуть скористатися наявними можливостями. Недостатній доступ до інформації, розуміння та інформаційних мереж – одна з форм обмеження потенціалу. Встановлено, що послуги з надання аграрних консультацій (дорадництва) є важливим елементом масиву ринкових та неринкових організацій та агентів, які забезпечують критичний потік інформації, який може покращити добробут фермерів та сільських жителів. Обґрунтовано, що після періоду занедбаності сільськогосподарські консультаційні послуги повернулися до порядку денного сільського розвитку. Крім їх звичайної функції надання знань для підвищення продуктивності сільського господарства вони наразі є важливою складовою інфраструктури аграрного ринку. Доведено, що ринково орієнтовані консультаційні послуги в галузі сільського господарства є однією з необхідних складових для ефективного виробництва продукції. Виокремлено основні вектори діяльності дорадчої служби в Україні: технічний, кадровий, правовий, економічний та організаційний. Досліджено специфіку державного управління системою сільськогосподарського дорадництва, окреслено подальші перспективи її розвитку.

Ключові слова: сільське господарство, інфраструктура, дорадництво, конкурентоспроможність, витрати, рентабельність, сільський розвиток.

DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.1.7>

Вступ. Дорадництво, загалом, є функцією, яку можна застосувати до різних сфер суспільства. Дорадництво працює в галузях промисловості, охорони здоров'я та освіти, а також при розвитку сільського господарства. Дорадче забезпечення сільського господарства – це застосування наукових досліджень та знань у сільськогосподарській практиці через освіту фермерів. Взагалі, дорадництво сільського господарства можна визначити як надання інформації для фермерів. Наразі роль служб дорадництва неочіненна у навчанні фермерів та підвищенні їх продуктивності. Дорадництво також має вирішальне значення для переміщення досліджень з лабораторії до галузі та забезпечення рентабельності інвестицій у дослідження шляхом перетворення нових знань в інноваційні практики.

Комісія експертів ООН з питань забезпечення продовольчої безпеки та харчування стверджує, що національні системи досліджень та дорадництва потребують повної уваги та інвестицій з боку урядів та донорської спільноти. ФАО та Світовий банк називають цю більш масштабну систему як сільськогосподарські знання та інформаційні системи розвитку сільського господарства. У країнах ЄС називають це просто системою знань про сільське господарство (Ахнер, 2004). Наразі поширені три опори цієї системи – дослідження, дорадництво та вища освіта в сільському господарстві – як трикутник сільськогосподарських знань. При цьому, оскільки три стовпи передбачають додаткові інвестиції, їх слід планувати і послідовно застосовувати як систему, а не як окремі утворення. Поєднання інститутів трикутника зі спільним клієнтом, а саме фермерами, також потребує систематичного планування та ефективного державного управління.

В умовах сучасних глобальних викликів консультативні послуги потрібні не тільки для фермерів. Наразі конкурентоспроможність може бути просто прирівняна до сільського господарства, яке використовує новітні технології. Поточний фокус на ланцюгах вартості визнає, що на кожному рівні в ланцюзі вартості є клієнти консультаційних послуг. У цьому ракурсі клієнти консультаційних послуг повинні включати постачальників сировини, виробників, організації виробників, переробників та торговців, а також фермерів. В ідеалі кожен з суб'єктів аграрного ринку повинен мати доступ до інформаційних ресурсів, або можливість замовити відповідну послугу у сторонніх організацій.

Незважаючи на посилення уваги до розвитку ланцюга доданої вартості наразі державні інституції (особливо зконсультаційної допомоги) залишаються значною мірою спрямовані на підтримку лише окремих великих товаровиробників, як цільової групи, за умови ігнорування значної кількості фермерських господарств та дрібних товаровиробників. Це має змінитися, адже консультаційні служби мають суттєвий вплив на життєдіяльність багатьох суб'єктів аграрного ринку. Для того, щоб надати ефективні послуги та підтримувати свої послуги оновленими, привабливими та якісними, постачальникам необхідний доступ до "резервних служб", включаючи доступ до інформації та навчання. При цьому важливу роль відіграє держава, та відповідні інституції, які вона створює для ефективного розвитку сільського господарства та сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість публікацій вітчизняних та зарубіжних дослідників присвячена темі дорадництва. Основними дослідженнями в даному напрямі є наступні: політика розвитку сільського господарства та дорадництва у Європейському Союзі (Ахнер,

2004); консультація як основа для розвитку підприємництва в сільському господарстві (Бородіна, 2001); організація моніторингової інформаційно-консультаційної діяльності в сільському господарстві (Брояка, 2011); зміцнення сільськогосподарських систем дорадництва та консультування для ефективного розвитку сільського господарства та сільських територій (Бертон, 2010); теорія та практика консультування (Буткалюк, 2004); кластеризація міжнародної сільськогосподарської торгівлі та необхідність інфраструктурного розвитку (Данкевич, 2018); особливості організації дорадчих послуг у сільських регіонах (Доценко, 2003); парадигма дорадчих послуг (Фонтанілла, 2012); організаційні та економічні засади технічного відтворення та ефективного використання сільськогосподарського виробництва (Іванишин, 2011); аграрна консультація: питання та відповіді (Коренець, 2003); про створення Державної системи аграрного консультування в Україні (Кропивко, 2012); використання світових інформаційних ресурсів для потреб аграрного ринку України (Криворучко, 2000); напрями вдосконалення інформаційно-консультаційного забезпечення аграрного підприємництва в регіонах (Процалікіна, 2016); глобальний огляд належної практики дорадництва сільського господарства та дорадчих послуг (Суонсон, 2010); ресурсний потенціал агробізнесу в розвитку та вдосконаленні національної ринкової економіки (Трегобчук, 2013); інституційна трансформація сільського господарства України та необхідність розвитку дорадництва для ефективного функціонування сільського господарства та сільських територій (Зінчук, 2017); інформаційно-консультаційна підтримка як складова розвитку інноваційної діяльності в сільській місцевості України (Калачевська, 2018). Водночас, враховуючи сучасний стан інфраструктурного забезпечення аграрного сектору економіки, питання державного уп-

равління системою сільськогосподарського дорадництва потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей. Метою дослідження є вивчення специфіки державного управління системою сільськогосподарського дорадництва.

Методика дослідження. Методологія дослідження специфіки державного управління системою сільськогосподарського дорадництва – це конкретні процедури або методи, які використовуються для виявлення, відбору, обробки та аналізу інформації про дорадництво. У дослідницькій статті розділ методології дозволяє читачеві критично оцінити загальну обґрунтованість та надійність дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Служба дорадництва сільському господарстві була введена в Белізі в 1920-х роках одночасно зі створенням Міністерства сільського господарства. Спочатку служба мала націленість на лісове господарство, оскільки це було важливим пріоритетом для Англії, деревина потрібна для будівництва кораблів, які використовувались у війнах або підкорення нових територій. У 1953 р. навчальний гуртожиток в Центральній Фермі відкрився та запропонував тримісячні курси для потенційних офіцерів з дорадчої служби, які тоді називали фермерськими демонстраторами. Послуга розвивалася протягом багатьох років, але головна мета залишається тією ж: передача технології фермерам. Наразі дорадництво – найважливіша послуга, яку міністерство надає аграрному сектору для ефективного розвитку сільського господарства та сільських територій.

Щодо ситуації у вітчизняному аграрному секторі, то Україна поступово збільшує обсяги експорту сільського господарства та продовольства у всіх регіонах земної кулі, вітчизняні товаровиробники досягнули значних результатів. Основні показники діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Основні показники діяльності сільськогосподарських підприємств

Показник	2010	2013	2014	2015	2016	2017
Фінансовий результат до оподаткування, млн грн	17320,5	15012,7	21495,9	101996,1	90122,1	78786,1
Підприємства, які одержали прибуток до оподаткування						
у відсотках до загальної кількості	69,8	80,3	84,8	89,0	88,4	86,7
фінансовий результат, млн грн	22152,9	26252,3	51744,1	127609,0	102788,8	92072,7
Підприємства, які одержали збиток до оподаткування						
у відсотках до загальної кількості	30,2	19,7	15,2	11,0	11,6	13,3
фінансовий результат, млн грн	4832,4	11239,6	30248,2	25612,9	12666,7	13286,6
Чистий прибуток (збиток), млн грн	17253,6	14925,7	21413,4	101912,2	89816,3	78457,7
Підприємства, які одержали чистий прибуток						
у відсотках до загальної кількості	69,6	80,3	84,7	88,9	88,4	86,7
фінансовий результат, млн грн	22094,9	26186,6	51668,0	127525,5	102496,1	91764,1
Підприємства, які одержали чистий збиток						
у відсотках до загальної кількості	30,4	19,7	15,3	11,1	11,6	13,3
фінансовий результат, млн грн	4841,3	11260,9	30254,6	25613,3	12679,8	13306,4
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	17,5	8,3	9,3	30,4	25,6	18,7
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	24,5	11,7	21,4	43,0	33,6	23,5
Кількість найманих працівників, тис. осіб	645,2	579,8	528,9	500,9	513,2	496,1

Джерело: [18].

*Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Незважаючи на значні результати господарської діяльності більшості товаровиробників, є ще значні резерви нарощування виробництва. Цьому значно сприятиме розвиток

дорадництва. Сьогодні більшість сільських жителів залежать від різних джерел доходу, таких як дрібна торгівля, первинне виробництво та випадкова зайнятість. Сільські люди не залежать виключно від сільського господарства чи природних

ресурсів для своєї життєдіяльності. Наразі перспективи для значного поліпшення засобів до існування лежать поза сектором природних ресурсів, при генеруванні несільськогосподарських доходів. Окрім розвитку мікропідприємств, існує також можливість досягнення інших результатів, диверсифікації діяльності. Водночас, сільським жителям та товаровиробникам потрібна консультаційна допомога для налагодження підприємництва на сільських територіях.

Послуги з надання аграрних консультацій є важливим елементом масиву ринкових та неринкових організацій та агентів, які забезпечують критичний потік інформації, який може покращити добробут фермерів та інших сільських жителів. Після періоду занедбаності сільськогосподарської консультації послуги повернулися до порядку денного сільського розвитку. Наразі звичайна функція надання знань для підвищення продуктивності сільського господарства є важливою складовою інфраструктури аграрного ринку.

Надання та фінансування сільськогосподарських дорадчих послуг є ефективним та стійким способом, однак стикається з великими труднощами, які пов'язані з: масштабом та складністю операцій з дорадництва; залежність успіху в дорадництві від більш широкого політичного середовища; проблеми, що впливають із рівня взаємодії дорадництва із системою генерування знань; глибокі проблеми заохочення підзвітності працівників, які працюють на посадах як вгору (до керівників), так і вниз (для своїх клієнтів, особливо фермерів); часто слабка політична підтримка громадського дорадництва; часте обтяження державними обов'язками дорадчих служб на додаток до тих, що стосуються передачі знань. Більше того, оскільки багато факторів впливають на ефективність сільського господарства складними та суперечливими способами, важко простежити взаємозв'язок між дорадчими послугами та їх впливом на рівні фермерських господарств і за його межами, так що прихильність громадськості та інших інвесторів часто є проблематичною.

Протягом останніх десятиліть з'явилася низка конкретних форматів операцій з дорадництвом, спрямована на подолання наявних проблем та створення сприятливих передумов для ефективного розвитку сільського господарства та сільських територій.

Історія показала, що дорадництво сільського господарства значною мірою сприяло розвитку сільського господарства та збільшенню виробництва продовольства. У випадку України, значна кількість населення проживає в сільській місцевості, більшість з яких задіяна у сільському господарстві. Коли ми говоримо про розвиток сільської місцевості, ми говоримо про виробництво продовольства. Дослідження показують, що в більшості країн, в умовах зростання продовольчих проблем, послуга з дорадництва є актуальною. Така ситуація створила можливості для створення приватних компаній-консультантів, які пропонують фермеру ту саму послугу, яка потрібна для підтримки його конкурентоспроможності та нарощування виробництва.

Очікується, що сільськогосподарські консультаційні служби, в умовах сучасних глобалізаційних викликів, будуть виконувати різноманітні нові функції, такі як пов'язуючи дрібних фермерів з висококонкурентними та експортними ринками, сприяючи екологічному розвитку сільських територій та налагодженню замкнутого циклу виробництва на них. Наразі основними векторами діяльності дорадчої служби в Україні є:

технічний, кадровий, правовий, економічний, правовий та організаційний (рис.1).

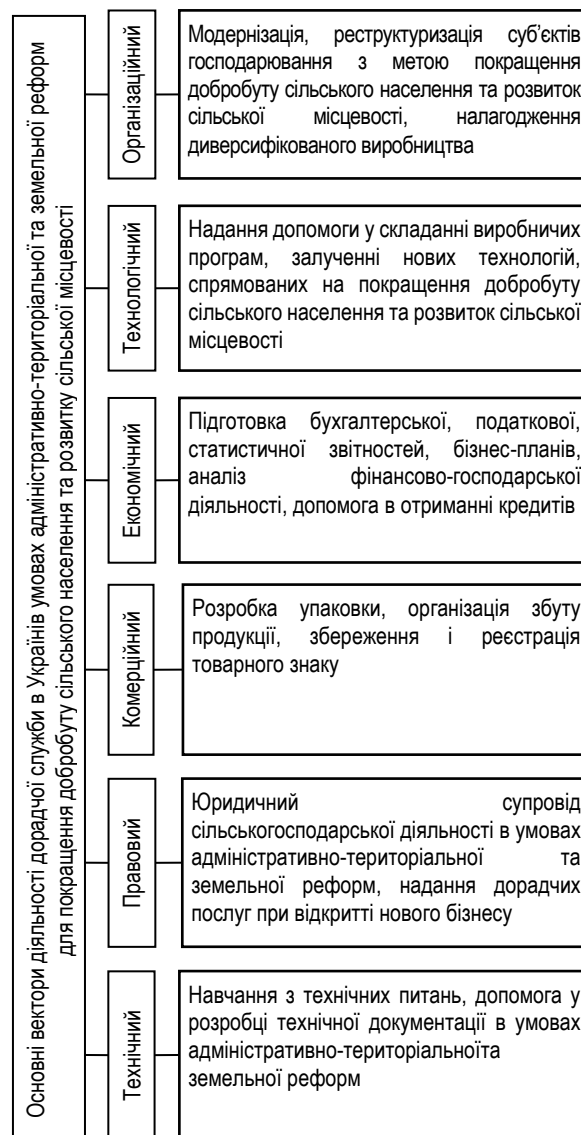

Рис. 1. Основні вектори діяльності дорадчої служби в Україні
Джерело: власні дослідження.

Наразі в Україні уряд стикається з новими проблемами дорадництва, обумовленими сучасною специфікою сільськогосподарської діяльності: задоволенням потреби в забезпеченні продовольством для всіх, підвищенням доходів у сільській місцевості та зменшенням бідності, стабільним управлінням природними ресурсами. Ці критичні виклики існують у світі, що швидко змінюється.

Глобалізація, нові технології, нові відносини, що розвиваються між державним та приватним секторами, мультидисциплінарний характер сільського господарства, неоднорідність між країнами і всередині них. Всі ці реалії чинять новий тиск на країни, що розвиваються зусилля для розвитку дорадництва. При цьому держава повинна взяти на себе центральну роль у фінансуванні консультативних послуг, які є важливими, але не приносять миттєвої користі для приватного сектора. Окрім надання консультацій щодо управління природними ресурсами, інтегрованого управління шкідниками та дорадчих послуг для сільського населення, держава відіграє

вирішальну роль у створенні ринків збуту комерційних послуг та розширення фермерських господарств, налагодження сільської комунікаційної інфраструктури, розвитку людських ресурсів. В Україні координацію дорадчих послуг здійснює Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України. Вона проводить освітні заходи для сільського населення, сільгоспвиробників, членів асоціації та інших в галузі управління, маркетингу, права, екології, сучасних технологій науки, техніки, нові форми та методи роботи сільського населення та сільськогосподарських виробників, координує діяльність сільського населення, аграрних виробників, членів асо-

ціації та інших. Асоціація сприяє навчанню експертів, організовуючи навчальні програми, представляє та захищає законні права та інтереси своїх членів в органах влади. Асоціація вносить пропозиції щодо створення та вдосконалення нормативно-правових актів, регулює аграрні консультативні послуги в Україні. Асоціація сприяє співпраці членів з міжнародними організаціями та партнерами, залученими до консультативних послуг, підтримує прибуткову діяльність сільськогосподарських підприємств та покращує добробут сільського населення. Крім того, організація створює умови для доступу членів асоціації до баз даних про сільське господарство та аграрні технології. Схема державного управління системою сільськогосподарського дорадництва представлена на рис. 2.

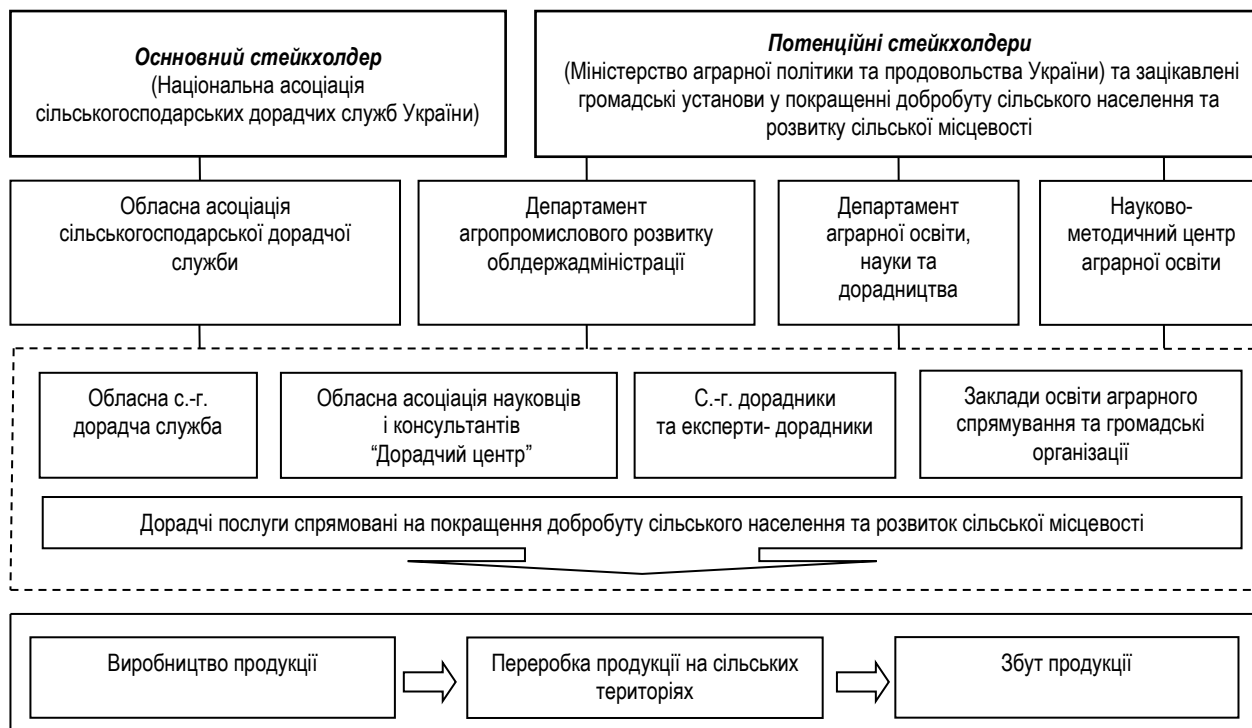

Рис. 2. Схема державного управління системою сільськогосподарського дорадництва

Джерело: власні дослідження.

Важливими складовими системи державного управління сільськогосподарським дорадництвом мають бути:

- обласні асоціації сільськогосподарської дорадчої служби;
- департаменти агропромислового розвитку облдержадміністрації;
- департаменти аграрної освіти, науки та дорадництва;
- науково-методичні центри аграрної освіти.

Дорадча діяльність регулюється на законодавчому рівні. Закон України "Про сільськогосподарську консультативну діяльність" визначає правові підстави для ведення дорадчої діяльності в Україні, регулює відносини у цій сфері та спрямований на покращення добробуту сільського населення та розвиток сільської місцевості. Положення цього Закону поширюються на правовідносини, що виникають у процесі здійснення дорадчої діяльності. Одним із основних завдань консультативної діяльності є підвищення рівня знань та вдосконалення практичних навичок для вигідного управління майном

суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність в сільській місцевості та сільському населенні в умовах ринкової економіки.

Консультативна діяльність може здійснюватися за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, коштів суб'єктів господарювання, а також за рахунок грантів, міжнародної технічної допомоги, фондів міжнародних програм та проектів, благодійних внесків фізичних та юридичних осіб, інші джерела, які не заборонені законом. Консультативна діяльність у частині надання соціально орієнтованих консультативних послуг є неприбутковою діяльністю. Консультативні послуги, які не передбачені державною програмою сільськогосподарської дорадчої діяльності, надаються за рахунок своїх клієнтів.

Державне регулювання дорадчої діяльності здійснюється Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади з питань аграрної політики, а також іншими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Наразі важливим пи-

танням є запровадження дорадчих послуг при переробці сільськогосподарської продукції на сільських територіях.

Висновки і перспективи подальших дослідження.

Розвиток дорадництва (також відомий як сільськогосподарські консультативні послуги) відіграє вирішальну роль у підвищенні продуктивності сільського господарства, підвищенні продовольчої безпеки, поліпшенні засобів до існування у сільській місцевості та просуванні сільського господарства як двигуна економічного зростання. Дорадництво надає критичну підтримку сільським виробникам, які відповідають новим викликам, що стоять перед сільським господарством: трансформація у світовій продовольчій та сільськогосподарській системі, включаючи зростання супермаркетів та зростаюче значення стандартів безпечності харчових продуктів; зрос-

тання несільської сільського зайнятості та агробізнесу; погіршення природно-ресурсної бази та зміни клімату.

Уряд відіграє важливу роль у розвитку сільського господарства та інформаційного забезпечення. Навіть коли виробництво сільськогосподарської продукції налагоджене, уряд повинен займатися інноваційним виробництвом, контролювати вплив сільськогосподарської практики на навколишнє середовище, встановлювати правила, які регулюють стандарти якості, безпеку харчових продуктів та загалом добробут людей. Реалізація зазначеного можлива в тому числі і за рахунок дорадчого забезпечення та супроводу сільськогосподарської діяльності. Перспективним напрямом майбутніх досліджень є аналіз європейського досвіду розвитку надання дорадчих послуг сільськогосподарським товаровиробникам.

Список літератури:

1. Ahner, D. (2004). Rural Development Policy in an enlarged European Union. Proposals of the European Commission for the period 2007-2013. Halle, Germany.
2. Borodina, OM (2001). Advisory as a basis for the development of entrepreneurship in agriculture K.: IAE, 2001. - P. 808–810. [in Ukrainian].
3. Broyaka, A.A. (2011). Organization of monitoring information and consulting activities in agriculture: a monograph. Vinnytsia: Edelweiss and K, 280 p. [in Ukrainian].
4. Burton, E. Swanson and Riikka Rajalahti. (2010) Strengthening Agricultural Extension and Advisory Systems: Procedures for Assessing, Transforming, and Evaluating Extension Systems. Years 7-11.
5. Butkaliuk, T. (2004) Theory and Practice of Advisory (Extension Program Planning and Implementation): Tutorial. tool. Vinnytsia: Consol LLC, 240 p. [in Ukrainian].
6. Dankevych V., Dankevych Y., Pyvovar P. (2018) Clustering of international agricultural trade between Ukraine and the EU. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. Vol. 40. No. 3: 307–319.
7. Dotsenko, L.V. (2003) Features of organization of advisory services in the southern region. APK economy. - 2003. - № 6. - P. 33–40. [in Ukrainian].
8. Fontanilla, A. M. (2012). Paradigm Shifts in Extension. URL: <https://www.slideshare.net/lenfontanilla/paradigm-shifts-in-extension>.
9. Ivanyshyn, V. (2011). Organizational and Economic Principles of Agricultural Production Technical Potential Reproduction and Effective Use, Kyiv: NNTSIAE. [in Ukrainian].
10. Kalachevska, L.I. (2018). Information and consulting support as a component of innovative activity in rural areas of Ukraine. Problems of a system approach in economics. No. 6 (68). P.54-58. [in Ukrainian].
11. Korenets, R.Ya. (2003) Agricultural Advisory: Questions and Answers / R.Ya. Root // Institute of Rural Development. - K., 2003. - 28 p. [in Ukrainian].
12. Kropivko M.F., Pokhilenko N.M. (2012). On the creation of the State Agricultural Advisory System in Ukraine. Organization of Business Schools in Advisory for Successful Innovation Implementation: Coll. Art. International Round Table. Kiev: View. center of NULES of Ukraine. Pp. 7–16. [in Ukrainian].
13. Kryvoruchko, I.M. (2000) Use of world information resources for the needs of the agrarian market of Ukraine. APK economy. No. 8. P. 80–89.
14. Land governance monitoring in Ukraine: 2016-2017: Statistical yearbook. Retrieved from: <http://www.kse.org.ua/en/research-policy/land/governance-monitoring/yearbook-2016-2017>
15. NAFES (2005) Consolidating Extension in the Lao PDR, National Agricultural and Forestry Extension Service, Vientiane URL: http://en.academic.ru/dic.nsf/enwiki/719275#cite_note
16. On Agricultural Advisory Activities: Law of Ukraine of 17.06.2004 No 1807-IV. Legislation of Ukraine / Verkhovna Rada database. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1807-15> (accessed: 08/14/2019).
17. Proshchalikina, A.M., Dudnik, O.S. (2016) Areas of improvement of information and consulting support of agrarian entrepreneurship in regions. Bulletin of Cherkasy University. No. 4. P. 55–62. [in Ukrainian].
18. State Statistics Committee of Ukraine. Official site. [Electronic resource]. Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
19. Swanson, B.E. (2010). Global Review of Good Agricultural Extension and Advisory Service Practices. Rome: FAO, 96 p.
20. Tregobchuk, V. (2013). Resource Potential of Agribusiness in the National Market Economy Building and Improvement. APK Economics, No. 4: 8 - 15. [in Ukrainian].
21. Zinchuk, T., Kutsmus, N., Kovalchuk, O. et. (2017). Institutional Transformation of Ukraine's Agricultural Sector. Review of Economic Perspectives. Vol. 17: 57-80.

Kalachevska L.I., PhD, Associate Professor, Sumy National Agrarian University (Sumy, Ukraine)

Public administration of agricultural advisory system

In the article we investigate the current state of agricultural production and the infrastructure and information support of agricultural producers. We argue that the environment of agriculture is changing at an unprecedented rate and in many different ways, globally and locally. It is established that at present only a small number of agrarian producers with favorable conditions for production are the main beneficiaries of all modern developments and innovations, while small producers are largely unable to take advantage of the available opportunities. Insufficient access to information, understanding and information networks is one form of limiting capacity. Agrarian consultancy (advisory) services have been found to be an important element of an array of market and non-market organizations and agents that provide a critical flow of information that can improve the well-being of farmers and villagers. It is justified that after a period of neglect, agricultural consultancy services have returned to the international development agenda. In addition to their usual function of providing knowledge to improve agricultural productivity, they are now an important component of the agricultural market infrastructure. It is proved that market-oriented agricultural advisory services are one of the necessary services for efficient production of products. The main vectors of activity of advisory service in Ukraine are distinguished: technical, personnel, legal, economic, legal, organizational. In the article we investigate the specifics of state management of the agricultural advisory system, outline the further development prospects.

Key words: agriculture, infrastructure, advisory services, competitiveness, costs, profitability, rural development.

Дата надходження до редакції: 27.11.2018 р.

СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОПЕРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВ ТВАРИННИЦТВА В КОНТЕКСТІ ЇХ РЕНОВАЦІЇ

Лівінський Анатолій Іванович

кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Одеський державний аграрний університет (м.Одеса, Україна)

ORCID: 0000-0002-1381-5714

2606147@ukr.net

Автор розглядає актуальність процесів модернізації та інноваційного оновлення аграрної сфери в контексті реноваційного розвитку підприємств тваринництва. В статті визначені стратегічні підходи щодо оперативного управління підприємствами тваринництва в контексті реновації галузі та її ролі в національній економіці України. Доведено, що формалізація господарських рішень у типових ситуаціях і способів прийняття управлінських рішень вимагає чіткого визначення понять «незапланована виробнича ситуація» й «типова ситуація» стосовно технологічних операцій і процесів у аграрному виробництві. Визначено критерії оцінки якості оперативних рішень на підприємствах тваринництва

Ключові слова: стратегічні підходи, підприємства тваринництва, оперативне управління.

DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.1.8>

Постановка проблеми: В сучасних умовах ризикованої кон'юнктури світових ринків агропродовольчої продукції вітчизняні підприємства тваринництва відчують економічну нестабільність та потребують гнучких оперативних рішень в контексті реновації галузі та забезпечення реалізації своїх стратегічних завдань. З метою розробки дієвої стратегії оперативного управління на вітчизняних підприємствах тваринництва та якісної економічної реакції на виклики глобалізаційних процесів необхідно визначити принципові підходи щодо її успішної реалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: Процеси розробки стратегій в аграрній сфері в напрямку удосконалення оперативних управлінських рішень щодо їх реновації досліджують відомі вітчизняні вчені: Дерій Ж.В., Давидюк О.О., Дяченко І.Ю., Саблук П.Т., Малік М.Й., Марчук Л.Л., Маркіна І.А., Гришова І.Ю., Ніколюк О.В., Дяченко О.П., Стоянова-Коваль С.С., Шабатура Т.С., Шестаковська Т.Л., Яців І.Б.[1-10]

Результати досліджень: Перспективними напрямами досліджень по вдосконаленню оперативного управління реновації підприємств тваринництва в аграрному виробництві базуються на визначенні принципових підходів, які можуть бути класифіковані таким чином:

Розглядаючи перспективи використання досягнень науки для вдосконалення оперативного управління в тваринництві, необхідно насамперед чітко, із сучасних позицій сформулювати зміст і основні визначення, які стосуються самого поняття «оперативне управління». Для цього необхідно:

І. Дослідити інформаційні аспекти оперативного управління в тваринництві.

1. Розробити критерії оцінки оперативної інформації як специфічного виду виробничих ресурсів. Відомо, що для оперативного планування, оперативного аналізу, формування й прийняття варіантів оперативних рішень необхідна інформація про наявність, перспективи одержання, способи раціонального розподілу й перерозподілу матеріальних і трудових ресурсів, про соціологічні аспекти проблеми й т.д. Інакше кажучи, виникає потреба в інформаційному забезпеченні оперативного управління як своєрідного виробничого процесу, який регламентується певною технологією, де ін-

формаційне забезпечення може розглядатись як специфічний вид виробничих ресурсів. Цей вид ресурсів забезпечує не лише необхідну якість управлінських рішень, але й саму можливість оперативного управління виробництвом. Для визначення вимог до інформаційного забезпечення і його формування в конкретних виробничих ситуаціях необхідно розробити чіткі критерії кількісної і якісної оцінки інформації як специфічного виду виробничих ресурсів.

2. Дослідити динаміку морального старіння оперативної інформації та її взаємозв'язок із зміною виробничих структур і номенклатури тваринницьких підрозділів. У процесі розвитку АПВ змінюються спеціалізація, організаційна структура, внутрішні й зовнішні зв'язки, обсяг і номенклатура продукції, що випускається й переробляється, як у виробничих, так й в управлінських підрозділах. Одночасно змінюється відповідно й інформаційне забезпечення, яке необхідно для процесу оперативного управління вказаними підрозділами. Іншими словами, із зміною умов виробництва частина інформації застаріває, стає непотрібною і її слід виключати з інформаційного забезпечення, а замість неї вводити нову. Дослідження динаміки застарівання оперативної інформації й заміни її новою - одна з функцій оперативного управління як процесу. Кількісні та якісні оцінки цих змін можуть використовуватись у процесі вдосконалення організації оперативного управління в тваринництві.

3. Розробити принципи формування структур управління й штатної чисельності управлінського персоналу в тваринницьких підрозділах. З цією метою необхідно дослідити існуючі потоки оперативної інформації: виявити інтенсивність, номенклатуру й адресність показників вертикальних і горизонтальних потоків оперативної інформації на тих ієрархічних рівнях управління, що нас цікавлять, провести аналіз використання цих потоків (ким і як використовується ця інформація), визначити необхідну номенклатуру показників, оцінити обсяг робіт (витрати праці) при обробці вхідної інформації (запити, інформація про прийняті управлінські рішення) і на основі одержаних оцінок витрат праці розробити принципи формування структури та штатної чисельності управлінського персоналу в тваринницьких підрозділах.

4. Розробити методологічні засади формалізації про-

цесу прийняття рішень в оперативному управлінні у тваринництві із застосуванням сучасних інформаційних технологій. Для використання останніх при оперативному управлінні сільськогосподарським виробництвом необхідно формалізувати технологічний процес прийняття оперативних рішень - визначити місце, час й величину управлінських впливів, а також передбачити оцінку результатів цих впливів на кінцевий результат виробництва. Сюди входять і розробка методик підготовки вихідної інформації, створення програмного забезпечення, які відповідають вимогам оперативного управління на різних ієрархічних рівнях АПВ.

II. Сформулювати концепцію оперативності управління на різних рівнях системи тваринницького виробництва в умовах його технологічної реновації з урахуванням вимог інноваційного розвитку. Оперативне управління за своєю суттю покликане контролювати й забезпечувати виконання виробничих планів, а в разі необхідності й оперативно коригувати їх залежно від ситуації, що склалася. Чим вищий ієрархічний рівень управління, тим більш укрупнені показники планів його фахівці контролюють й, відповідно, приймають необхідні управлінські рішення. Отже, прийняті рішення діють (мають чинність) на триваліших інтервалах часу. Таким чином, оперативність (гранично припустима швидкість) виконання цих рішень для різних рівнів управління буде різною. Сьогодні в системі АПВ немає чітких розмежувань у понятті «оперативний план» для різних рівнів управління: для підприємства, району, області, країни в цілому. Немає також і чіткого уявлення про те, на яких рівнях управління слід займатись декадними, місячними або кварталними й т.п. виробничими планами. Це питання виникло у зв'язку з розробкою автоматизованих систем управління сільськогосподарським виробництвом, виявленням й класифікацією завдань, при розв'язанні яких можна використовувати сучасні математичні методи й програмні засоби.

З іншого боку, в умовах технологічної реновації аграрного виробництва, у зв'язку із розвитком міжгосподарських зв'язків, формуванням інтегрованих підприємств і організацій, із створенням агропромислових об'єднань, із зростанням кількості і з ускладненням виробничих зв'язків всередині підприємств і об'єднань питання, пов'язані з використанням досягнень науки в аграрному виробництві, набувають особливої актуальності. У цих умовах необхідно чітко сформулювати концепцію оперативності управління аграрним виробництвом, розробити методику і провести відповідні дослідження з тим, щоб однозначно в масштабах АПВ розв'язувати завдання, які відносяться до завдань оперативного управління. Це має значно поліпшити впровадження досягнень науки в управлінні тваринництвом.

III. Розробити й обґрунтувати методику визначення допустимого випередження при прийнятті оперативних рішень у тваринницьких підрозділах.

При виборі варіанта оперативного рішення необхідно провести оцінку впливу кожного з можливих варіантів цих рішень на кінцевий результат функціонування керованого об'єкта або процесу і забезпечити вибір такого, що задовольняє заздалегідь визначені вимоги. Іншими словами, необхідно передбачити результати впливу будь-якого втручання на хід процесу, на розвиток певного явища, на функціонування виробничого об'єкта.

Людське мислення здатне навчитись передбаченню

(прогнозуванню): людина, здійснюючи будь-якові дію, свідомо чи несвідомо попередньо оцінює її результат. У складних ситуаціях, коли на керований об'єкт діє велика кількість різних, у тому числі й випадкових факторів, доводиться вдаватися до науково обґрунтованих методів прогнозування, включаючи математичні моделі. Відомо, що точні прогнози вдається одержати лише в детермінованих системах. Високу точність прогнозів можна мати й для випадкових стаціонарних процесів, тобто таких, які описуються постійними ймовірнісними характеристиками. В усіх останніх випадках прогнози можуть бути тільки приблизними.

Із збільшенням часу випередження точність прогнозів знижується, так саме знижується і якість варіантів оперативних рішень, вибраних на основі цих прогнозів. Практично реальні виробничі процеси, особливо в аграрному виробництві, нестационарні - їх характеристики змінюються в часі. Таким чином, проблема вибору допустимого випередження при прийнятті оперативних рішень у науковому плані зводиться до вибору (розробки) методів, які дають змогу збільшувати час випередження при прогнозуванні в межах допустимих змін якості оперативних рішень.

IV. Визначити методичні підходи до підготовки й впровадження типових управлінських рішень у незапланованих господарських ситуаціях.

Створення агропромислових об'єднань, переведення їх на промислову основу, укрупнення й спеціалізація аграрних підприємств призвело до збільшення кількості та підвищення складності виробничих ситуацій, які виникають. Практично керівники й спеціалісти в аграрних підприємствах внаслідок інформаційного й організаційного переважання не в змозі сприймати й оцінювати всю сукупність варіантів оперативних управлінських рішень, які виникають у конкретних виробничих ситуаціях, і своєчасно, з урахуванням вимог системного підходу знаходити найбільш раціональний варіант. Причина такого стану пояснюється незадовільним використанням у господарській практиці нагромаджених наукових знань і практичного досвіду при прийнятті оперативних управлінських рішень, а також відсутністю інформаційно-довідкової літератури, яка узагальнює ці знання й досвід. Для усунення цих недоліків доцільно провести аналіз, узагальнення й формалізацію теоретичних й емпіричних досліджень у галузі оперативного управління, впорядковувати й типізувати факторні й міжфакторні зв'язки, які визначають продуктивність аграрного виробництва. Необхідно виявити виробничі ситуації, у яких приймалися незаплановані оперативні управлінські рішення, згрупувати й класифікувати їх за типами, а також за причинами їх використання.

Формалізація господарських рішень у типових ситуаціях і способів прийняття управлінських рішень вимагає чіткого визначення понять «незапланована виробнича ситуація» й «типова ситуація» стосовно технологічних операцій і процесів у аграрному виробництві. Слід розробити методику ідентифікації конкретних незапланованих виробничих ситуацій, які зустрічаються в практиці з типовими ситуаціями. Це дасть змогу значно скоротити номенклатуру типових ситуацій і спростити процес прийняття рішень. Одночасно необхідно опрацювати способи коригування методів прийняття управлінських рішень в умовах зміни технології й організації виробництва, передбачити розумну універсалізацію алгоритмів рішень, які приймаються, можливість використання їх для широкого кола господарських ситуацій.

Очевидно, що така універсалізація алгоритмів прийняття рішень призведе до збільшення витрат часу на це порівняно із спеціалізованими алгоритмами, розробленими для окремих виробничих ситуацій. У зв'язку із цим «розумна універсалізація» означає розумний ступінь сповільнення роботи створюваних універсальних алгоритмів прийняття рішень у кожному конкретному виробничому процесі. Слід зазначити, що алгоритмізація методів прийняття управлінських рішень у типових ситуаціях передбачає можливість використання досвіду прийняття рішень широким колом керівників і фахівців різних ієрархічних рівнів управління не тільки в аграрному виробництві, але й в інших галузях економіки.

Б. Оперативне управління - це механізм забезпечення виконання стратегічних рішень із розвитку тваринництва. Оперативне управління в широкому розумінні цього терміну покликане здійснювати контроль й аналіз виконання планово-виробничої й організаційно-господарської діяльності підрозділів агропромислового виробництва, приймати конкретні управлінські рішення, які забезпечують виконання кінцевих показників діяльності цих підрозділів або обґрунтоване їх коригування. Практично це заключна ланка в сфері організації управління тваринницьким виробництвом - ланка, яка забезпечує досягнення високих кінцевих результатів функціонування тваринницького виробництва й об'єктів, які входять до його складу. При розгляді оперативного управління під вказаним кутом зору виникає ряд питань і проблем, для розв'язання яких необхідно провести такі дослідження:

1. Розкрити основний зміст оперативного управління як кінцевої ланки управління тваринницьким виробництвом, що безпосередньо забезпечує його дієвість. Тут необхідно показати, як у структурі тваринницького виробництва на різних його ієрархічних рівнях здійснюється оперативне управління діяльністю різних організацій і підрозділів, що входять у систему АПВ, як воно впливає на кінцеві результати цієї діяльності, показати, як впливають оперативні рішення, прийняті на вищих ієрархічних рівнях структури АПВ, на результати виробничої діяльності в підрозділах і т.д.

2. Визначити критерії оцінки якості оперативних рішень. Насамперед, необхідно обґрунтувати й сформулювати саме поняття якості оперативних рішень, загальні вимоги до них і зв'язати їх з кінцевим продуктом, потім створити систему критеріїв оцінки якості оперативних рішень і тільки після цього розробити й експериментально перевірити методику розрахунку оцінок в умовах АПВ.

3. Розробити методичні підходи побудови імітаційних моделей технологічних процесів для застосування в оперативному управлінні тваринницьким виробництвом. Основи імітаційного моделювання в управлінні аграрним виробництвом нині розроблені стосовно низової ланки АПВ. Аналогічні розробки слід здійснити й для вищих ієрархічних рівнів АПВ, пов'язавши їх з уже відомими методами моделювання. Необхідно розробити практичні методи оптимізації оперативних рішень для об'єктів описаних стохастичними й детермінованими системними імітаційними моделями, використовуючи досвід, нагромаджений в інших галузях національного господарства.

4. Обґрунтувати методичні підходи до прогнозування оцінок кінцевої результативності технологічних процесів для застосування в системі оперативного управління тваринницьким виробництвом. З нашої точки зору, найбільш перспективно для цієї мети використовувати імітаційні структурно-

функціональні моделі, які дають змогу одержувати не лише прогностичні оцінки результатів функціонування виробничих підрозділів як об'єктів управління, але й прогнози оцінок пофакторних недоборів кінцевої продукції. Викладені моделі, як правило, досить складні й тому їх використання в оперативному управлінні може викликати певні труднощі. У зв'язку із цим виникає необхідність у розробці методики побудови більш простих моделей. Параметри цих моделей повинні періодично коригуватися для різних виробничих ситуацій, пов'язаних із сезонними особливостями функціонування виробничих об'єктів, з удосконаленням технології виробництва, а також при зміні вимог до виробничого процесу. Створення таких моделей підвищить оперативність процесу прийняття управлінських рішень.

5. Розробити методичні підходи використання прогностичних оцінок кінцевої результативності технологічних процесів при оперативному управлінні тваринницьким виробництвом. З цією метою слід виявити завдання, які необхідно розв'язувати при оперативному управлінні на всіх рівнях виробництва, провести аналіз методів їх розв'язання й, при необхідності, знайти можливості вдосконалення цих методів шляхом використання прогностичних оцінок впливу організаційно-технологічних і погодних факторів на кінцевий результат виробництва. Одним із шляхів практичного використання вказаних прогностичних оцінок є одержання їх за допомогою згаданих вище моделей навчання.

Висновки: Для успішного впровадження у тваринництво й у аграрний сектор національного господарства взагалі типових управлінських рішень і спрощення користування ними в практиці оперативного управління необхідно розробляти спеціальні методики, довідники по прийняттю рішень у типових виробничих ситуаціях з наступною формалізацією й алгоритмізацією цих методик, створенням сучасних інформаційних систем, які видаватимуть потрібну інформацію у вигляді порад. До початку вказаних розробок необхідно попередньо створити відповідну методологію, яка спиратиметься на дослідження: принципів диференціації факторів продуктивності аграрного виробництва; методів сегментації (якісного розподілу) факторів продуктивності аграрного сектору економіки й формування сегментів типів (типових комбінацій факторів); методів побудови й типізації внутрішніх зв'язків між факторами продуктивності в сегментах; методів типізації сегментів і способів їх перенесення на реальні технологічні операції; методів типізації агротехнічних й агрометеорологічних умов, які впливають на технологічні операції в аграрному виробництві (на його продуктивність); структуризація (визначення місця й значущості) та формалізація управлінських рішень за типами (факторів продуктивності й типовими умовами господарювання); методичних принципів типізації й формалізації прийняття управлінських рішень.

Викладені вище методологічні підходи вдосконалення оперативного управління у тваринництві не вичерпують можливостей використання досягнень аграрної економічної науки. Коло актуальних питань може бути розширене й уточнене в процесі проведення досліджень й апробації результатів їх експериментальної перевірки у виробничих умовах. По ряду згаданих проблем уже здійснюються дослідження, але по більшості з них вони навіть не плануються, на що має бути звернута особлива увага при плануванні розвитку аграрної науки.

Список літератури:

1. Ніколюк, О. В., Лівінський А.І Стратегічний аспект формування регуляторної політики соціально-економічного розвитку аграрного виробництва [Текст]. Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2018. – Том 28. – № 1. – С. 303-310. – ISSN 1993-0259.
2. Ніколюк О.В., Галицький О.М Методологія інституціоналізації державного регулювання аграрного виробництва. Агросвіт. – 2017. – №13. – С. 24-28
3. Gryshova I. Yu., Shestakovska T. L., Glushko O. V. The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development . Scientific Papers of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 2017. – №4. – pp.75-80.
4. Гришова І.Ю. , Стоянова-Коваль С.С. Аналітичне забезпечення економічного розвитку підприємств з позицій інвестиційної привабливості. Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Черніг. нац. технол. ун-т. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – № 2 . – С. 195-204.
5. Гришова І. Ю., Стоянова-Коваль С. С. Інвестування стратегій інноваційного розвитку суб'єктів аграрної сфери України / Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент». – №4 (68). – 2016 – С.12-16
6. Дерій Ж.В., Галицький О.М. Стратегія удосконалення інноваційно-інвестиційної державної політики щодо розвитку аграрного виробництва в Україні Український журнал прикладної економіки. – 2017. – Том2. – № 4. – С.6-11.
7. Давидюк О. О., Марчук Л. Л. Організаційно-інституційні імперативи удосконалення державного регулювання захисту економічних інтересів в аграрній сфері. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 20. С. 23–28. DOI: [10.32702/2306-6814.2018.20.23](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2018.20.23)
8. Марчук Л.Л Міжнародні методики оцінки конкурентоспроможності національної економіки в контексті економічної безпеки. // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2017. – Том 27. – №4. – С. 311-317. – ISSN 1993-0259.
9. Livinsky A. (2018). Methodological aspects of forecasting the renovation development of livestock enterprises. *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, (3), 57-64. Retrieved from <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1590>
10. Лівінський, А. І. Закордонний досвід регулювання діяльності аграрних виробників у контексті реновації вітчизняної аграрної економіки [Текст] / Анатолій Іванович Лівінський // Український журнал прикладної економіки. – 2017. – Том 2. – № 4. – С. 85- 93. – ISSN 2415-8453

Livinsky A.I., PhD, Associate Professor, Odessa State Agrarian University (Odessa, Ukraine)

Strategic approaches on operational management of animal enterprises in the context of their renovation

The author considers the relevance of the processes of modernization and innovative renewal of the agricultural sector in the context of the renovation development of livestock enterprises. The article defines the strategic approaches to the operational management of livestock enterprises in the context of the renovation of the industry and its role in the national economy of Ukraine. It is proved that the formalization of economic decisions in typical situations and methods of management decision-making requires a clear definition of the concepts of "unplanned production situation" and "typical situation" in relation to technological operations and processes in agricultural production. The criteria for assessing the quality of operational decisions at livestock enterprises are defined

Key words: *strategic approaches, livestock enterprises, operational management*

Дата надходження до редакції: 22.10.2018 р

МОДЕЛЬ ОЦІНЮВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Коваль Зоряна Остапівна

кандидат економічних наук, доцент

Національний університет «Львівська політехніка» (м.Львів, Україна)

ORCID: 0000-0002-0175-6163

zoranakoval3@gmail.com

Запропоновано модель оцінювання ефективності маркетингової стратегії відповідно до етапу життєвого циклу підприємства. Обґрунтовано доцільність застосування відповідних показників оцінювання ефективності маркетингової стратегії на цих етапах. Встановлено відповідність між характером маркетингових стратегій та етапами життєвого циклу підприємства.

Ключові слова: модель оцінювання ефективності, маркетингова стратегія, ефективність маркетингової стратегії, варіанти стратегій, етапи життєвого циклу підприємства.

DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.1.9>

Постановка проблеми. Життєвий цикл підприємства характеризує рівень зміни його обсягів реалізації та прибутку, а також є виміром збільшення (або скорочення) можливостей підприємства на ринку: зміни ринкової частки, задоволеності споживачів продукцією, кількості скарг та їхньої лояльності, поінформованості тощо. Таким чином, зміна етапу життєвого циклу вказує на зміну цих можливостей, як наслідок впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, що потребує коригування стратегічних планів підприємства.

Зазначене вказує на необхідність як перспективного, так і ретроспективного оцінювання маркетингової стратегії підприємств. Оцінювання маркетингової стратегії на етапі планування дасть змогу передбачити та уникнути проблем пов'язаних з її впровадженням. Тоді як аналіз маркетингової стратегії після її реалізації дасть змогу виявити допущені помилки та недоліки, щоб запобігти їх виникненню у майбутньому.

Відповідно, оцінювання маркетингової стратегії підприємства на кожному з етапів його життєвого циклу дасть змогу не тільки діагностувати проблеми, які виникли або можуть виникнути під час її реалізації, але й передбачити зміну ситуації на ринку та оперативно відреагувати. Коригування може бути суттєвим і охоплювати велику кількість змін у стратегії або несуттєвим і стосуватись коригування окремих елементів стратегії.

Суттєві або несуттєві зміни у маркетинговій стратегії підприємства повинні бути наслідком змін у його основній (генеральній) стратегії, оскільки маркетингова стратегія є похідною від основної стратегії підприємства. Оперативність та своєчасність внесення таких змін дасть змогу продовжити або відновити відповідний етап життєвого циклу підприємства або продукції. Важливість таких змін зростає з огляду на швидкозмінність зовнішнього середовища, особливо це стосується зміни характеру споживчого попиту і можливостей конкурентів відреагувати відповідним чином на ці зміни.

Проте, на різних етапах життєвого циклу у багатьох підприємств виникають проблеми пов'язані з оцінюванням ефективності маркетингової стратегії, а саме:

- швидкозмінність факторів зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства та складність врахування їх впливу;

- залежність важливості показників оцінювання ефективності маркетингової стратегії від етапу життєвого циклу;
- відсутність нормативних значень показників;
- значна кількість якісних показників та проблема їх вимірювання;

- значний вплив людського фактору;
- необхідність обґрунтування рішення про внесення змін у маркетингову стратегію і впровадження відповідних коригувальних дій.

Більшість із зазначених проблем можна вирішити за допомогою розробки моделі оцінювання маркетингової стратегії підприємства, яка б дала змогу отримати об'єктивну оцінку ефективності такої стратегії на різних етапах життєвого циклу цього підприємства.

Застосування такої моделі підприємством сприятиме оптимізації і обґрунтуванню вибору найбільш вдалих варіантів маркетингових стратегій на різних етапах життєвого циклу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Значна кількість наукових праць вітчизняних і закордонних вчених (зокрема, І. Айзедіса, І. Ансоффа, М. Альберта, С. Гарковенка, Л. Грейнера, Д. Дея, Ф. Котлера, Н. В. Куденка, М. Мак-Дональда, М. Мескона, Б. Мільнеара, Р. Моборна, Дж. Стонера, Г. Осовської, С. Покропівного, В. Колота, М. Портера, Чан В. Кіма і Ф. Хедоурі тощо) присвячені маркетинговим стратегіям, їх класифікаціям, особливостям вибору і застосування [1-8]. Однак, немає механізму, який би дав змогу оцінити маркетингові стратегії на різних етапах життєвого циклу підприємства, виявити потребу у впровадженні відповідних коригувальних заходів, обґрунтувати цю потребу і обрати найбільш ефективний спосіб коригування, враховуючи величину та характер впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства.

У більшості праць зазначених вчених маркетингова стратегія розглядається, як загальний план маркетингових заходів (маркетингова програма, детальний і всебічний комплексний план, призначений для того, щоб забезпечити досягнення місії організації і її цілей, генеральну програму маркетингової діяльності на цільових ринках) [1-2]. Такий план зазвичай передбачає: сегментування ринку, вибір цільових сегментів, позиціонування товару на ринку, оцінку стратегій кон-

курентів, визначення конкурентних переваг, вибір інструментів комплексу маркетинг тощо [3-4].

При виборі та оцінюванні стратегії застосовують критерії, які дають змогу отримати прогноз щодо її ефективності та надійності. Аналіз останніх досліджень дав змогу виділити критерії, які є важливими при виборі маркетингової стратегії. Перш за все, приймають до уваги критерії «комерційної життєздатності», можливості практичного застосування, витривалості в конкурентній боротьбі, здатність до адаптації стратегії до змін зовнішніх і внутрішніх факторів.

При цьому «під комерційною життєздатністю» стратегії можна розглядати рівень витратності та прибутковості, динамічність стратегії. На можливість практичного застосування вказують такі критерії як реальність і обґрунтованість стратегії. Витривалість у конкурентній боротьбі можна оцінити за надійністю і конкурентоздатністю стратегії. Здатність адаптуватися до змін характеризує гнучкість і варіативність стратегії, тобто можливість її змінити під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів.

Проте, на кожному з етапів життєвого циклу підприємств зростає вага того чи іншого із зазначених критеріїв оцінювання маркетингової стратегії [5-8]. Наприклад, можливість маркетингової стратегії адаптації до змін зовнішнього середовища набирає особливої ваги на етапі стабільності та спаду. Об'єктивна інформація щодо прибутковості і динамічності стратегії особливо важливою є під час виходу на ринок, а оцінка її конкурентоздатності і надійності – на етапі зростання. Таким чином, зростає необхідність у побудові чіткої

моделі оцінки ефективності маркетингових стратегій на етапах життєвого циклу підприємств.

Мета статті полягає розробці моделі оцінювання ефективності маркетингових стратегій підприємств залежно від того, на якому етапі життєвого циклу вони перебувають. Зазначена мета передбачає реалізацію таких завдань:

- вибір та обґрунтування послідовності етапів оцінювання ефективності маркетингових стратегій на етапах життєвого циклу підприємства;

- вибір показників оцінювання ефективності маркетингових стратегій на різних етапах життєвого циклу підприємства;

- розробка системи коригувальних заходів, формування висновків і рекомендацій щодо підвищення ефективності маркетингових стратегій підприємств.

Основний матеріал дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проведений аналіз життєвих циклів діяльності відомих успішних підприємств (*Apple, Amazon, Marlboro, Walmart, The Coca-Cola Company, McDonald's Corporation, Toyota Motor Corporation, General Motors, Google, Starbucks*), дав змогу зробити висновок про відповідність етапів їх життєвого циклу і зміни основних показників їх діяльності, **сформувані і представити у вигляді алгоритму** концептуальну модель оцінювання маркетингової стратегії з врахуванням етапу життєвого циклу підприємств (рис. 1).

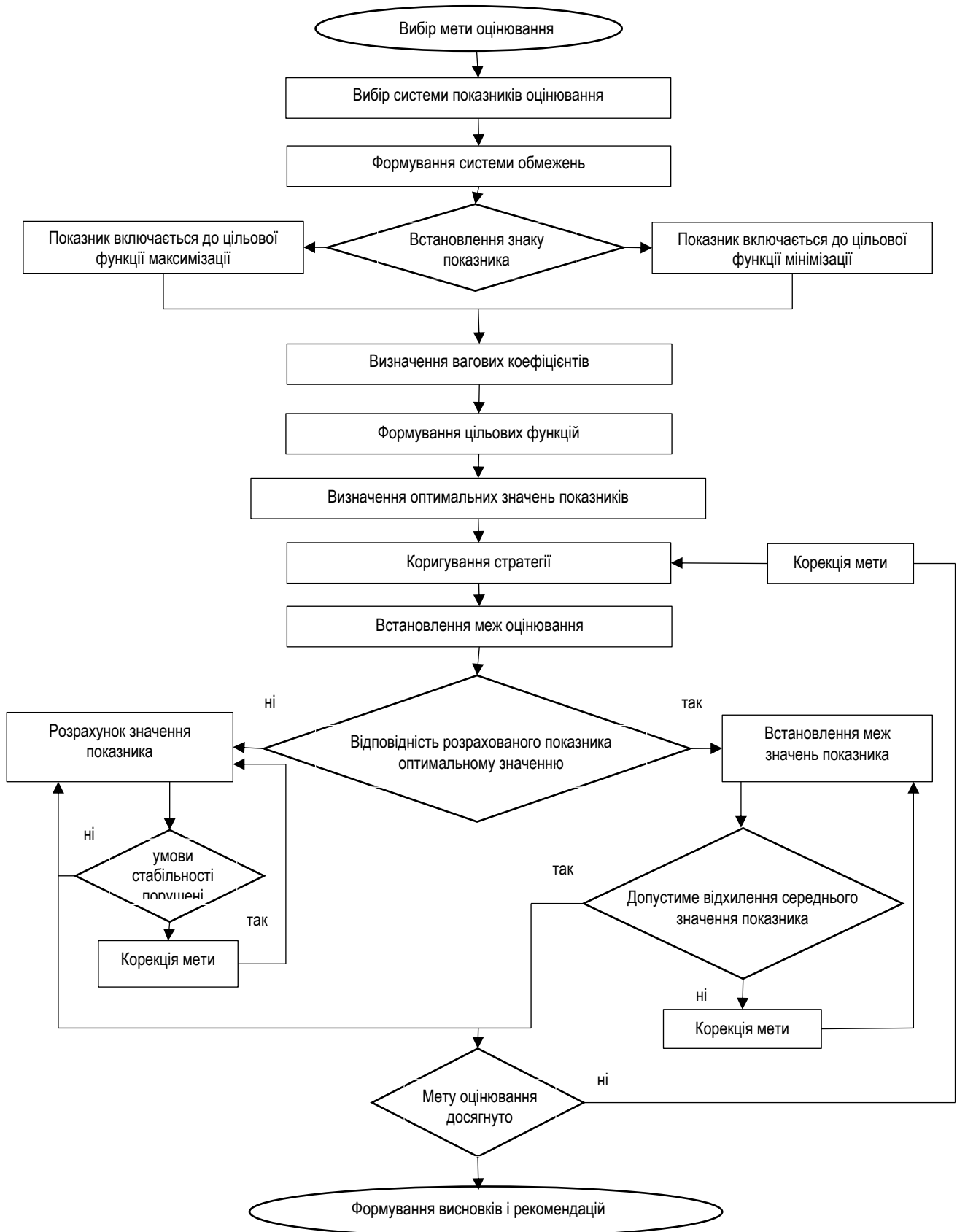

Рис. 1. Концептуальна модель оцінювання маркетингової стратегії з врахуванням етапу життєвого циклу підприємства (Власна розробка автора на основі [7-9])

Огляд сучасних методик і механізмів аналізу маркетингових стратегій вітчизняних і зарубіжних вчених, а також власні дослідження дають змогу сформувати перелік етапів процесу оцінювання ефективності маркетингової стратегії на різних етапах життєвого циклу підприємства, а саме:

- 1) постановка мети оцінювання;
- 2) вибір завдань оцінювання;
- 3) формування системи показників оцінювання;
- 4) вибір системи обмежень;
- 5) визначення коефіцієнтів вагомості показників;
- 6) встановлення знаку показника;
- 7) формування цільової функції;
- 8) встановлення меж оцінювання;
- 9) розрахунок значення інтегрального показника ефективності маркетингової стратегії підприємства;

10) аналіз інтегрального показника ефективності маркетингової стратегії;

11) визначення переліку коригувальних заходів на основі значення показника ефективності;

12) висновок про рівень досягнення мети (мету досягнуто, частково досягнуто, не досягнуто або мета потребує коригування - залежно від результатів аналізу).

На першому етапі відбувається діагностика проблеми, яка викликала потребу у зміні або коригуванні стратегії на відповідному етапі життєвого циклу підприємства. Зокрема, до таких проблем можна віднести зниження обсягів продажу та частки ринку, конкурентних переваг, погіршення іміджу і престижу підприємства тощо. Саме залежно від результатів аналізу проблеми доцільно встановлювати мету оцінювання стратегії (рис. 2).

Проблема реалізації стратегії	Потреба у реальній і об'єктивній оцінці ринку	Потреба у виборі цільового сегмента ринку, інформуванні споживачів	Потреба у завоюванні нових ринків, формуванні переваг	Потреба у протидії конкурентам, насичення ринку продукцією	Потреба в утриманні підприємством позицій на ринку
Мета оцінювання стратегії	Врахування можливих зовнішніх загроз і внутрішніх можливостей	Врахування характеристик попиту та можливостей впливу на нього	Пошук нових можливостей до розширення частки ринку підприємства	Врахування можливостей протидіяти конкурентам, адаптуватись	Пошук нових можливостей на ринку або вихід на нові ринки
Завдання оцінювання стратегії	Оцінка реальності і доцільності стратегії, прогноз ефективності	Оцінка витратності та динамічності розвитку	Оцінка частки ринку та рівня прибутковості підприємства	Оцінка конкурентоздатності, адаптивності та надійності	Оцінка здатності до реорганізації підприємства
	Розроблення	Впровадження	Зростання	Стабільність	Спад

Рис. 2. Матриця вибору завдань оцінки ефективності маркетингової стратегії підприємства

Відповідно, другий етап полягає у розробці комплексу чітких і вимірюваних дій, виконання яких дасть змогу забезпечити повне досягнення мети оцінювання. На цьому етапі доцільно визначитись з методами, термінами, виконавцями аналізу ефективності маркетингової стратегії.

На наступному етапі слід сформувати систему показників оцінювання. Вибір показників повинен бути обґрунтованим і варіюватись відповідно до життєвого циклу підприємства (табл. 1).

Таблиця 1

Застосування показників ефективності маркетингової стратегії на етапах життєвого циклу підприємства

Показники ефективності стратегії	Етапи життєвого циклу				
	I етап, розроблення	II етап, впровадження	III етап, зростання	IV етап, стабільність	V етап, спад
Доцільність	x				
Реальність	x				
Витратність		x			
Динамічність		x			
Частка ринку			x		
Прибутковість			x		
Конкурентоздатність				x	
Адаптивність				x	
Надійність				x	
Здатність до реорганізації					x
Результативність					x

Крім зазначених показників, індивідуальними показниками ефективності маркетингових стратегій на різних етапах життєвого циклу можна також обрати наступні показники: глобальність, гнучкість, безперервне вдосконалення, фокусування на інтересах зацікавлених груп, децентралізація, самоорганізація, контроль через культуру і цінності, співвідношення між культурою і завданнями, самоконтроль, об'єктивність, самостійне визначення відповідальності, самоорганізація, співпраця тощо [5-7].

Після цього доцільним є вибір системи обмежень. Система обмежень залежить від ресурсного потенціалу підприємства та можливостей його застосування. Вибір обмежень ресурсів, які необхідні для реалізації стратегії – одне з найважливіших умов формування моделі, оскільки дає змогу оцінити виробничий, фінансовий, кадровий та інший потенціали підприємства і порівняти їх з вимогами (потребами) ринку. Оскільки ефективність – це показник, який перебуває у прямій залежності від величини ефекту від вкладених у діяльність ресурсів та оберненій залежності від їх величини, то

слід це враховувати формуючи систему обмежень показників та ресурсів.

П'ятий етап полягає у визначенні коефіцієнтів вагомості показників. Важливо, що різним етапам життєвого циклу відповідають різні коефіцієнти вагомості показників. Зокрема, на етапі впровадження важливішим є показник витрат, на етапі стабілізації активізуються конкуренти, тому акценти зміщуються в бік конкурентоздатності, надійності, адаптивності до змін. На етапі спаду особливої ваги набуває здатність підприємства до реорганізації своєї діяльності.

Наступним етапом є встановлення знаку показника: позитивний знак показника є передумовою для включення його до цільової функції максимізації, а негативний – до цільової функції мінімізації. У випадку встановлення ефективності маркетингової стратегії доцільним є побудова функціональних залежностей між показниками, яка включатиме показники витрат і прибутку, частки ринку і надійності, конкурентоздатності і доцільності, тобто різнопланових показників.

Після цього можна перейти до формування цільової функції, що полягає у постановці математичного виразу функції, що пов'язує мету (показник, що оптимізується) з керуваними змінними в задачі оптимізації. Застосування функції також потребує встановлення меж оцінювання показника.

На наступному етапі доцільним є дослідження відповідності розрахованого значення інтегрального показника ефективності маркетингової стратегії підприємства його оптимальному значенню.

Десятий етап полягає у дослідженні інтегрального показника ефективності маркетингової стратегії (співставлення з очікуваним, минулим, плановим або прогнозованим значенням показника). Оцінювання доцільно проводити методами перспективного і ретроспективного аналізів. При цьому особливо дієвими будуть методи порівняльного та факторного аналізів, а також економіко-математичні методи, методи програмування, SWOT-аналізу.

Після цього слід перейти до визначення переліку коригувальних заходів на основі значення показника ефективності. Основним питанням під час формування переліку коригувальних заходів повинно бути продовження життєвого циклу підприємства і його продукції. Такий перелік повинен включати заходи пов'язані із зміною наявних технологій виробництва, удосконалення технічних засобів, підвищенням рівня кваліфікації персоналу, налагодженням каналів розподілу товарів, комунікації з споживачами тощо. Таким чином, призначення таких заходів полягає у збільшенні виробничого, трудового, фінансового, маркетингового та інших потенціалів підприємства, тобто можливості мобілізації наявних ресурсів і кращого їх використання, а також залучення нових ресурсів. Зокрема, потреба у зростанні маркетингового потенціалу потребує впровадження таких коригувальних заходів на відповідних етапах життєвого циклу підприємства:

- детальне вивчення ринку, кількісних і якісних змін попиту;
- постійне удосконалення продукції, її властивостей і характеристик;
- використання сучасних і якісних матеріалів і сировини;

- розробка нової продукції;
- підтримання високого рівня післяпродажного обслуговування;
- перегляд ціни продукції з врахування цінових стратегій конкурентів;
- зміна засобів маркетингових комунікацій та оптимізація мережі розподілу продукції;
- освоєння нових сегментів ринку тощо.

Якщо очікується низька ефективність та результативність застосування зазначених коригувальних засобів, підприємство повинно визнати, що життєвий цикл продукції прямує до завершення, та вжити диверсифікаційних заходів. Такі заходи популярні серед великої кількості підприємств, оскільки наслідком їх використання дає змогу розширити асортимент продукції, повніше завантажити виробничі потужності, покращити фінансовий стан, знизити ризики, підвищити конкурентоспроможність тощо. В крайньому випадку, якщо підприємство не має жодних можливостей щодо реорганізації, слід перейти до його ліквідації.

Останнім етапом є формування висновку про рівень досягнення мети оцінювання ефективності маркетингової стратегії. Можливі висновки охоплюють такі варіанти: поставлену мету повністю досягнуто, мету досягнуто частково, мету не досягнуто. У останньому випадку мета потребує коригування або повної зміни (залежно від результатів аналізу).

Висновок і перспективи подальших досліджень. Змінність етапів життєвого циклу у багатьох підприємств спричиняє проблеми пов'язані з оцінюванням ефективності маркетингової стратегії. Дослідження ускладнюється відсутністю нормативних значень показників, потребою врахування та вимірювання великої кількості якісних показників, необхідністю врахування впливу швидкозмінних факторів зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства, залежністю важливості показників оцінювання ефективності маркетингової стратегії від етапу життєвого циклу, необхідність обґрунтування рішення про внесення змін у маркетингову стратегію і впровадження відповідних заходів.

Мета, зміст та ефективність маркетингової стратегії підприємства значною мірою визначає змінність та тривалість етапів його життєвого циклу, а здатність підприємства до реорганізації своєї діяльності стрімко зростає за допомогою підвищення ефективності його маркетингової стратегії. Як свідчать результати попередніх досліджень цієї тематики, проведений аналіз на будь-якому етапі життєвого циклу підприємства формує резерви для покращення основних показників ефективності діяльності підприємства, створює здатність до реорганізації.

Оскільки період життєвого циклу підприємства визначає характер маркетингової стратегії, то при оцінюванні її ефективності доцільним буде здійснювати коригування основного стратегічного акценту оцінювання, критеріїв та показників оцінювання відповідно до кожного етапу.

Основне призначення запропонованої моделі полягає в можливості отримання об'єктивної оцінки ефективності маркетингової стратегії підприємства на різних етапах життєвого циклу цього підприємства, що дасть змогу впливати на тривалість на змінність цих етапів.

Список літератури:

1. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер, пер. с англ. И. Минервина. – М.: «Альпина Паблишер», 2011. — 454 с.

2. Томпсон А. Стратегический менеджмент. Концепции и ситуации для анализа / А. Томпсон, А. Стрикленд, пер. с англ., 12-е изд. – М.: Изд. дом "Вильямс", 2006. – 928 с.
3. Кревенс Д. Стратегический маркетинг / Д. Кревенс, пер. с англ. – М.: Изд. дом "Вильямс", 2008. – 512 с.
4. В. Чан Кім, Рене Моборн Стратегія блакитного океану / В. Чан Кім, Рене Моборн, пер. з англ. - К.: Клуб сімейного дозвілля, 2016. – 383 с.
5. Чухрай Н. І. Сутність і класифікація методів оцінювання ефективності маркетингових стратегій вартісно-орієнтованих підприємств / Н. І. Чухрай, З. О. Коваль // Актуальні проблеми економіки. - 2013. - № 7. - С. 118-129.
6. Коваль З.О. Ефективність маркетингової стратегії підприємств: особливості оцінювання на різних етапах контролю / З.О. Коваль // Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю «Інформаційні технології обліково-аналітичного забезпечення управління бізнесом», 10 травня 2016 р.). – Ірпінь. Навчально-науковий інститут обліку, аналізу та аудиту Університет державної фіскальної служби України, – С. 132-133.
7. Коваль З.О. Аналіз маркетингової стратегії вартісно-орієнтованого підприємства на різних етапах життєвого циклу / З.О. Коваль // III Міжнародна науково-практична конференція «Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства», 27-28 квітня 2017 р.. – Львів. Видавництво Львівської політехніки, – С. 136-137.
8. Коваль З.О. Оцінювання ефективності маркетингових стратегій на етапах життєвого циклу вартісно-орієнтованого підприємства / З.О. Коваль // Вісник НУЛП. – 2017. - №862. – С. 268-274.
9. Роскладка А.А. Оптимізація цільових значень показників ефективності невиробничих процесів / А.А. Роскладка / Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля – 2012. - №2 (173). – С. 13-19.
10. Pride M. Marketing: Concepts and Strategies 2000 edition. / M. William Pride, Ferrell, O.C. — Houghton Mifflin Co International Inc. — 624 p.
11. Боднарченко Т. М. Розмежування кількісних і якісних показників з метою конкретизації оцінки залежності результативних ознак від факторних / Т. М. Боднарченко // Актуальні проблеми економіки. — 2010. — № 8 (110). — С. 277–282.
12. Гергега Г. Ф. Співвідношення понять ефективності та результативності функціонування підприємств / Г. Ф. Гергега // Науковий вісник НЛТУ України. — 2013. — Вип. 23.15. — С. 196–201.

Koval Z.O., PhD, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine)

The model of evaluation of the marketing strategy at the different stages of life cycle of enterprise

Evaluation of marketing strategy of the enterprise at the each stage of its life cycle will give you an opportunity not only to detect the problems you have faced during its realization but foresee the change of situation on the market and rapidly respond to. Adjustments may be substantial and involve a large number of changes in the strategy or irrelevant and concern adjustment of individual elements of the strategy.

At many stages of the lifecycle, many businesses have problems related to assessing the effectiveness of marketing strategies: the rapid change of the factors of the external and internal environment of the enterprise and the complexity of their influence, the dependence of the importance of indicators of evaluation of the effectiveness of the marketing strategy from the stage of the life cycle, the lack of normative values of indicators, a significant number of qualitative indicators and the problem of their measurement, the significant impact of the human factor, the need to justify the decision to make changes in the marketing strategy and the implementation of appropriate corrective actions, etc.

Most of these problems can be solved by developing a model for assessing the marketing strategy of an enterprise that would allow an objective assessment of the effectiveness of such a strategy at various stages of the life cycle of this enterprise.

Application of such an enterprise model will help to optimize and justify the choice of the most successful options for marketing strategies at different stages of the life cycle

Key words: *model of evaluation of the effectiveness, indicators of efficiency evaluation, marketing strategy, marketing strategy efficiency, strategy options, life cycle of enterprise.*

Дата надходження до редакції: 01.12.2018 р.

ХАРАКТЕРИСТИКА ФАКТОРІВ ТА РИЗИКІВ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Кушнір Світлана Олександрівна

кандидат економічних наук, доцент

Запорізький національний університет (м.Запоріжжя, Україна)

ORCID: 0000-0002-1410-1887

2606147@ukr.net

У статті розглянуто основні чинники негативної дії та ризиків інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору, до яких можна віднести сукупність умов і факторів, а також збіг обставин, що значно збільшують ризики життєдіяльності суб'єкта бізнесу. Для формування ефективної політики щодо забезпечення економічної безпеки аграрного сектору необхідним є виявлення та чітке окреслення основних її загроз та побудови їх системної класифікації. Пропонується виділяти класифікаційні ознаки загроз економічній безпеці аграрного сектору із врахуванням галузевих особливостей, розроблено багатокритеріальну класифікацію загроз економічній безпеці аграрного сектору.

Ключові слова: безпека; національна безпека; економічна безпека; науковий підхід; економічна безпека аграрного сектору.

DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.1.10>

Постановка проблеми. Основні чинники, які формують рівень економічної безпеки підприємства, різноманітні і у кожній галузі виробництва мають свою специфіку. Розглядаючи аграрний сектор, як самостійний елемент забезпечення загальної економічної безпеки країни, слід відзначити, що його діяльність носить ризиковий характер. В аграрному секторі ризик виникає на всіх стадіях господарського процесу: посів та догляд за культурами, збирання врожаю, транспортування, робота технічних засобів, залучення інвестицій, інфраструктура ринку, найм сезонних працівників та інше. Слід відзначити, що сільське господарство, на відміну від інших галузей національного господарства, має специфічну причину появи невизначеності - природні чинники, від яких залежать кінцеві результати господарювання. Тому для досягнення бажаного рівня економічної безпеки в галузі необхідно враховувати весь спектр факторів, від яких залежить ефективність функціонування аграрного сектору в умовах жорсткої конкуренції [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми економічної безпеки та економічні межі цієї комплексної дефініції в аграрній сфері досліджують М. Й. Малік, І. Ю. Гришова, А. О. Кравчук, О. О. Давидюк, О. М. Галицький, І. А. Маркіна, О. П. Дяченко, Ю. І. Данько, Я. А. Жаліло, М. В. Дубина [1-5; 8-16]. У роботах цих науковців вагома увага приділяється питанням пізнання особливостей забезпечення такого стану цього виду безпеки, який би дозволив сформувати міцну основу стійкого економічного розвитку об'єктів, у контексті яких і досліджується економічна безпека. Вагому увагу також приділено особливостям забезпечення цього виду безпеки й в аграрній галузі.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Недостатньо вивченими залишаються питання виокремлення базових рівнів економічної безпеки в аграрній сфері, особливостей функціонування її як окремої системи взаємопов'язаних елементів, яка формується та розвивається під тиском низки чинників різної природи у стохастичному економічному середовищі.

Мета статті. Розглянемо характеристику факторів та ризиків інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору у напрямку розробки методологічної основи

для наступних досліджень у цій сфері

Виклад основного матеріалу В сучасних умовах можна виділити такі основні загрози економічній безпеці аграрного сектору, як внутрішні чинники, які підпадають під контроль підприємств галузі. До них належать обсяг фінансових ресурсів, наявність кваліфікованого персоналу, матеріально-технічне забезпечення, налагодження технологічного процесу, якість та структура природних ресурсів, інформаційно-аналітичне забезпечення, робота з винахідництва та раціоналізаторства, організація системи управління та контролю, соціальний захист працівників, інвестиційний клімат на підприємстві, рівень екологізації сільськогосподарського виробництва та інтегрованість підприємства у виробничі та ринкові відносини. Основні складові економічної безпеки аграрного сектору економіки наведено на (рис. 1).

До основних складових економічної безпеки аграрного сектору можна віднести:

Фінансова складова, яка вважається основною й вирішальною, оскільки за ринкових умов господарювання фінанси є «двигуном» будь-якої економічної системи.

Інтелектуальна й кадрова складова, яка забезпечує належний рівень економічної безпеки через формування складу кадрів, їхнього інтелекту та професіоналізму. Охорона інтелектуальної та кадрової складових економічної безпеки охоплює взаємопов'язані і водночас самостійні напрями діяльності того чи того суб'єкта господарювання. Інвестиційна складова, яка розглядається як елемент, що характеризується таким рівнем інвестицій, при якому аграрний сектор має можливість стало розвиватися, збільшувати виробництво, виконувати реструктуризацію та оновлювати технологічне оснащення на підприємствах галузі.

Техніко-технологічна складова, яка розглядається як процес оптимізації техніко-технологічної складової економічної безпеки, який передбачає здійснення кількох, послідовних станів.

Політико-правова складова, яка передбачає загальний процес здійснення політико-правової складової економічної безпеки, та здійснюється за типовою схемою, яка охоплює такі елементи: організаційно-економічної направленості

(аналіз загроз негативних впливів; оцінка поточного рівня економічного забезпечення; планування комплексу заходів, спрямованих на підвищення цього рівня; здійснення планування ресурсного забезпечення; планування роботи

відповідних функціональних підрозділів; оперативна реалізація запропонованого комплексу заходів щодо організації належного рівня безпеки

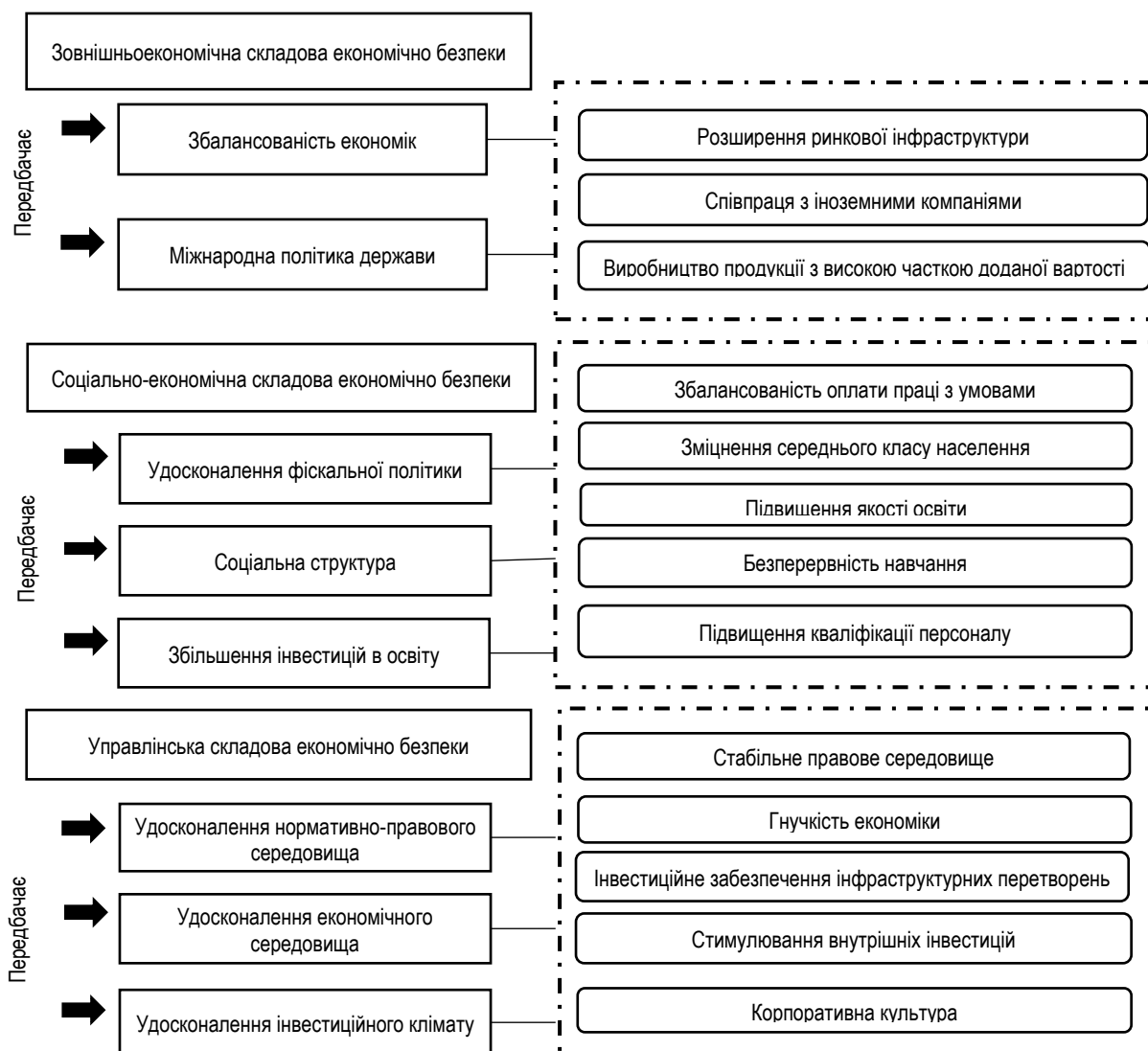

Рис. 1. Основні складові забезпечення економічної безпеки аграрного сектору економіки

Екологічна складова, яка відповідає за охорону екологічної безпеки суспільства від суб'єктів господарювання, що здійснюють виробничо-комерційну діяльність, діяльність забезпечується через розробку і ретельне дотримання національних (міжнародних) норм мінімально допустимого вмісту шкідливих речовин, які потрапляють у навколишнє середовище, а також дотримання екологічних параметрів продукції, що виготовляється.

Силова складова, яка характеризується створенням безпечних умов господарювання та розвитку аграрного сектору шляхом створення принципової схеми організації силової складової економічної безпеки з виокремленням послідовно виконуваних робіт.

Оскільки економічний безпека і розвиток галузі суттєво залежать від зовнішнього середовища, а саме від тенденцій розвитку світового господарства, політичної та економічної ситуації в світі та країні, доцільним є аналіз та дослідженні зовнішньоекономічної компоненти забезпечення

економічної безпеки аграрного сектору.

Під зовнішньоекономічною безпекою аграрної галузі пропонуємо розуміти забезпечення мінімізації збитків галузі від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов розвитку завдяки активній участі агроформувань у світовому розподілі праці. З метою оцінювання внутрішніх і зовнішніх загроз галузі доцільним є проведення моніторингу діяльності зовнішньоекономічних ринків, що дозволить суб'єктам господарювання прогнозувати можливість реалізації економічних інтересів на світовому та внутрішньому ринках. Однією з найважливіших форм прояву економічної безпеки агропромислового сектору є продовольча безпека.

Фактори ризику, небезпеки і загрози економічній безпеці агропромислового комплексу можуть бути згруповані за різними класифікаційними ознаками. Так, у залежності від можливості їх прогнозування слід виділити ті небезпеки або загрози, які можна передбачити і непередбачені. До перших

належать ті, які виникають в певних умовах, відомі з досвіду господарської діяльності, своєчасно виявлені і розглянуті економічною наукою. Небезпеки і загрози економічній безпеці залежно від джерела виникнення ділять на об'єктивні і суб'єктивні. Об'єктивні виникають без участі і мимо волі суб'єктів господарювання, незалежні від прийнятих рішень, дій менеджера. Це стан фінансової кон'юнктури, наукові відкриття, форс мажорні обставини тощо. Їх необхідно розпізнавати і обов'язково враховувати в управлінських рішеннях. Суб'єктивні загрози які мають навмисний або ненавмисний характер, які зумовлені дією людей, різних органів і організацій, у тому числі державних і міжнародних підприємств конкурентів. Тому їх запобігання пов'язане з впливом на суб'єктів економічних відносин. Залежно від можливості зменшення або уникнення виділяють фактори форс-мажорні і не форс-мажорні. Форс-мажорні відрізняються непереборністю впливу (війни, катастрофи, надзвичайні лиха, які змушують вирішувати і діяти всупереч наміру). Другі можливо уникнути своєчасними і правильними діями. За можливістю настання всі деструктивні чинники (поява зони ризику, виклик, небезпека, загроза) можна розділити на явні, які реально існуючі, видимі. Поряд з тим існують латентні, тобто приховані, ретельно замасковані, які важко виявляються. Вони можуть проявитися раптово. Тому їх прояв потребує вживання термінових заходів, додаткових зусиль і коштів. Небезпеки і загрози можуть класифікуватися і по об'єкту посягання: персонал, майно, техніка, інформація, технологія тощо.

За природою виникнення ризику можна поділити на: політичні, економічні, техногенні, правові, кримінальні, екологічні, конкурентні, контрагентські тощо. Залежно від величини втрат або причиненої шкоди, до якого може призвести дія деструктивних факторів, небезпеки і загрози можна підрозділити на ті, що викликають труднощі, значні і катастрофічні. За ступенем ймовірності ризику поділяються на неймовірні, малоймовірні, ймовірні, вельми ймовірні, цілком ймовірні. Найбільшого поширення у науковій літературі набуло виділення небезпек і загроз залежно від сфери їх виникнення. За цією ознакою розрізняють внутрішні і зовнішні фактори ризику. Зовнішні небезпеки і загрози виникають за межами суб'єктів господарювання. Вони не пов'язані з його виробничою діяльністю. Як правило, це така зміна навколишнього середовища, яке може нанести збиток. Внутрішні фактори пов'язані з господарською діяльністю суб'єкта, його персоналу. Вони обумовлені тими процесами, які виникають в ході виробництва та реалізації продукції і можуть зробити свій вплив на результати бізнесу. Найбільш значущими є: якість планування та прийняття рішення, дотримання технології, організація праці та робота з персоналом, фінансова політика держави, корпоративна культура та інші.. Як внутрішніх, так і зовнішніх факторів ризику величезна кількість, та всі х не можливо врахувати при здійсненні діяльності. Це зумовлено більш за все різноманітністю зв'язків і відносин, в які обов'язково вступає суб'єкт господарювання. У ході фінансових, інформаційних, кадрових та інших зв'язків відбуваються обмін, споживання та переміщення сировини, матеріалів, комплектуючих виробів, машин, обладнання, інвестицій, технологій, грошових коштів тощо. Усі ці зв'язки і відносини виникають здебільшого у конкретних політичних, соціально-економічних, природно-кліматичних та інших умовах, які склалися як в масштабах всієї країни, так і на рівні певного

конкретного регіону. Саме тому конкретна ситуація в тому чи іншому випадку в залежності від складової забезпечення економічної безпеки аграрного сектору, може зробити істотний вплив на результати господарської діяльності всього сектору.

До факторів, що впливають на результати господарської діяльності аграрного сектору, можуть бути віднесені: стан бізнес середовища, наявність місцевих сировинних і енергетичних ресурсів, розвиток транспортних та інших комунікацій, наповнюваність ринку, стан конкурентних позицій, наявність кваліфікованих трудових ресурсів, рівень їхньої професійної підготовленості, рівень соціальної та політичної напруженості в країні, орієнтування населення на продуктивну працю, рівень життя населення, його платоспроможність, тінізація економічної складової господарської життя (коруптованість чиновників, рекет, економічна злочинність) і багато інших. Усі зовнішні чинники, що впливають на економічну безпеку аграрного сектору, можна згрупувати, виділивши: політичні, соціально-економічні, екологічні, науково-технічні та технологічні, юридичні, природно-кліматичні, демографічні, криміналістичні та інші [4, 9]. Під впливом зовнішнього середовища може виникнути багато небезпек і загроз економічній безпеці аграрного сектору. До них можна віднести: макроекономічні фактори (кризи, порушення виробничих зв'язків, інфляція, втрата ринків сировини, матеріалів, енергоносіїв, товарів тощо); несприятливу зміну політичної ситуації; зміна нормативно-правового забезпечення, що впливає на умови функціонування та розвитку аграрного сектору (податкового, відносин власності, договірної та ін.); нерозвиненість інфраструктури ринку; протиправні дії кримінальних структур та багато інших.

До основних чинників негативної дії можна віднести сукупність умов і факторів, а також збіг обставин, що значно збільшують ризики життєдіяльності суб'єкта. Загрози обмежують або унеможливають реалізацію економічних інтересів, перешкоджають досягненню цілей підприємства, порушують його стійкий розвиток, призводять до припинення господарської діяльності.

Для формування ефективної політики щодо забезпечення економічної безпеки аграрного сектору необхідним є виявлення та чітке окреслення основних її загроз та побудови їх системної класифікації. Необхідно надати максимально розгорнуту їх характеристику з метою визначення основних напрямів для протидії. Необхідно враховувати як реальні, так і потенційні загрози, оскільки останні можливо попередити. Потенційні загрози є предметом вивчення попереднього аналізу та контролю, до головних рис якого належить превентивний вплив на об'єкт. Реальні загрози, які в свою чергу, перебувають у компетенції поточного та наступного видів контролю. Різноманіття процесів, які виникають під час господарської діяльності, окреслює широкий спектр загроз, що впливають на ефективність функціонування аграрного сектору.

Слід зазначити, що багато науковців значну увагу приділяють поділу та класифікації загроз [5, 17-18.]. Однак, недоліком даних підходів є неврахування ознак, що характеризують всі форми прояву загроз. Тому доцільним є розробка багатокритеріальної класифікації загроз економічної безпеки аграрного сектору (рис. 2).

Рис. 2. Загрози економічній безпеці аграрного сектору економіки

Пропонується виділяти класифікаційні ознаки загроз економічній безпеці аграрного сектору із врахуванням галузевих особливостей, зокрема: походження загроз, сфера життєдіяльності виробника та масштаб дії, природа їх виникнення, частота дії, тривалість впливу, ймовірність настання, правомірність, можливість їх прогнозування та страхування, величина втрат, об'єкт посягань, ступінь небезпеки виробника та рівень завершеності загроз. Більшість загроз взаємопов'язані та, з одного боку, обумовлюють одна одну, а, з іншого - є автономними відносно одна одної. За сферою дії загрози економічній безпеці можна поділити на виробничі (нестача ресурсів, техніки на сільськогосподарському підприємстві, знос матеріально-технічної бази, порушення технологічного процесу), галузеві (низький рівень інвестиційної при-

вабливості галузі, посилення конкуренції), політичні (недосконале державне управління, зростання податкового навантаження), фінансові та економічні (нестабільність фінансово-кредитних відносин, несприятлива кон'юнктура ринку, неефективний менеджмент), екологічні (небезпека від довкілля та людини), правові (нестабільність чинного законодавства).

Висновки: Таким чином, проведене дослідження щодо класифікації загроз економічній безпеці аграрного сектору економіки, дозволило дійти висновку щодо різноманітності факторів та видів загроз економічній безпеці аграрного сектору. Для зменшення негативного впливу на економічну безпеку аграрного сектору економіки доцільним є розробка низки заходів щодо мінімізації такого впливу на державному рівні.

Список літератури:

1. Барановський О. І., Герасименко Л. В., Користін О. Є. Економічна безпека: навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2010. 368 с.
2. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку: наук. доповідь. Київ: Вид-во НІПМБ, 2008. 48 с.
3. Гнилицька Л. Теоретико-методологічний інструментарій формування системи забезпечення економічної безпеки підприємства. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2013. № 9. С. 37-45.
4. Гришова І. Ю., Федоркін Д. В. Концептуальний підхід щодо державного управління екологічною безпекою аграрного виробництва. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 6. С. 161-167. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/53>.
5. Гришова І. Ю., Гнат'єва Т. М. Управління ризиками у контексті стратегії антикризового управління. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. Т. 1. № 3. С. 32-40.
6. Дубина М. В. Сутність транскордонної безпеки та передумови налагодження взаємодії прилеглих регіонів сусідніх держав. *Методологічне забезпечення транскордонної безпеки України в рамках політики Східного партнерства ЄС: монографія / за наук. ред. О. І. Гонти*. Чернівці: 2015. С. 6-25.
7. Дубина М. В. Сутність та компонентний склад транскордонної економічної безпеки. *Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Економічні науки*. 2014. № 3. С. 174-184.
8. Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання / за заг. ред. В. М. Гейця. Харків: Форт, 2000.

336 с.

9. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика. Київ: НІСД. 2003. 224 с.

10. Козаченко Г. В. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія. Луганськ: Еталон, 2010.

282 с.

11. Крамарева О. М. Економічна безпека країни в умовах глобалізації. *Економічна безпека держави: стан, проблеми, напрями зміцнення: матеріали наук.-практ. конф.* (Харків, 10 жовтня 2008 р.). Харків: ХНУВС, 2007. С. 45-49.

12. Михасюк І. Економічна безпека країни в умовах глобалізації. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001.

42 с.

13. Основы экономической безопасности: государство, регион, предприятие, личность / под ред. Е. А. Олейникова. Москва: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. 288 с.

14. Сидоренко-Стеценко С. Д. Сутність проблеми економічної безпеки України та методи її моделювання. *Вісник Черкаського університету*. 2009. № 152. С. 109–114.

15. Тамбовцев В. Л. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура проблемы. *Вестник Московского университета. Сер. 6. Экономика*. 1995. № 3. С. 3-9.

16. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: монографія. Київ: Книжкове видавництво НАУ, 2007. 436 с.

17. Gryshova I. Ju., Yanchuk A. O., Shestakovska T. L. The mechanism for implementing the functions of consumerism in market conditions. *Scientific bulletin of Polissia*. 2016. № 1 (9). Part 1. P. 93-101.

18. Hnatieva T. M., Kravchuk A. A., Hnatieva T. M. Model of economic development enterprise in the context to European integration. *Scientific bulletin of Polissia*. 2017. № 3 (11). Part 2. P. 89-94.

References:

1. Baranovskyi, O. I., Herasymenko, L. V., Korystin, O. Ye., Dzhuzha, O. M. (2010). *Ekonomichna bezpeka [Economic Security]*. Kyiv: Alerta; KNT; Tsentр uchbovoi literatury [in Ukrainian].

2. Vlasiuk, O. S. (2008). *Teoriia i praktyka ekonomichnoi bezpeky v systemi nauky pro ekonomiku: nauk. dopovid [Theory and Practice of Economic Security in the System of Science of Economics: Sciences. Report]*. Kyiv: Vyd-vo NIPMB [in Ukrainian].

3. Hnylytska, L. (2013). Teoretyko-metodolohichni instrumentarii formuvannia systemy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Theoretical and Methodological Tools for Creating a System for Ensuring Economic Security of the Enterprise]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt – Accounting and auditing*, 9, 37-45 [in Ukrainian].

4. Hryshova, I. Yu., Fedorkin, D. V. (2017). Kontseptualnyi pidkhid shchodo derzhavnogo upravlinnia ekolohichnoi bezpekoiu ahrarnoho vyrobnytstva [Conceptual Approach to State Management of Ecological Safety of Agrarian Production]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 6, 161-167. Retrieved from <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/53>.

5. Hryshova, I. Yu., Hnatieva, T. M. (2016). Upravlinnia ryzykamy u konteksti stratehii antykrizovoho upravlinnia [Risk Management in the Context of the Anti-Crisis Management Strategy]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky – Ukrainian Journal of Applied Economics*, 1 (3), 32-40 [in Ukrainian].

6. Dubyna, M. V. (2015). Sутність транскордонної безпеки та передумови налагодження взаємодії прилеглих регіонів сусідніх держав [Essence of Cross-Border Security and Preconditions for Establishing Cooperation between Neighboring Regions of Countries-Neighbours]. In O. I. Honta (Ed.), *Metodolohichne zabezpechennia transkordonnoi bezpeky Ukrainy v ramkakh polityky Shhidnoho partnerstva YeS – Methodological Support for Ukraine's Cross-Border security within the Framework of the EU Eastern Partnership Policy* (pp. 6-25). Chernihiv [in Ukrainian].

7. Dubyna, M. V. (2014). Sutnist ta komponentnyi sklad transkordonnoi ekonomichnoi bezpeky [Essence and Composition of Cross-Border Economic Security]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Visnyk of Zaporizhzhya National University. Economical Sciences*, 3, 174–184 [in Ukrainian].

8. Heiets, V. M. (Ed.) (2000). *Ekonomika Ukrainy: pidsumky peretvoren ta perspektyvy zrostantia [Economy of Ukraine: Results of Transformations and Prospects for Growth]*. Kharkiv: Fort [in Ukrainian].

9. Zhaliilo, Ya. A. (2003). *Ekonomichna stratehiia derzhavy: teoriia, metodolohiia, praktyka [Economic Strategy of the State: Theory, Methodology, Practice]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

10. Kozachenko, H. V. (2010). *Systema ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo [System of Economic Security: State, Region, Enterprise]*. Luhansk: Etalon [in Ukrainian].

11. Kramareva, O. M. (2007). *Ekonomichna bezpeka krainy v umovakh hlobalizatsii [Economic Security of the Country in Conditions of Globalization]*. Proceeding from *Ekonomichna bezpeka derzhavy: stan, problemy, napriamy zmitsnennia: materialy nauk.-prakt. konf. – Economic Security of the State: State, Problems, Directions of Strengthening: Materials of Sciences-Practical Conference*. (Kharkiv, October 10, 2008) (pp. 45-49). Kharkiv: KhNUVS [in Ukrainian].

12. Mykhasiuk, I. (2001). *Ekonomichna bezpeka krainy v umovakh hlobalizatsii [Economic Security of the Country in Conditions of Globalization]*. Lviv: Vydavnychi tseentr LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].

13. Oleinikov, E. A. (1997). *Osnovy ekonomicheskoi bezopasnosti: gosudarstvo, region, predpriatie, lichnost [Fundamentals of Economic Security: State, Region, Enterprise, Person]*. Moscow: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез» [in Russian].

14. Sydorenko-Stetsenko, S. D. (2009). Sutnist problemy ekonomichnoi bezpeky Ukrainy ta metody yii modeliuвання [Essence of the Problem of Economic Security of Ukraine and Methods of its Modeling]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu – Bulletin of Cherkasy University*, 152, 109–114 [in Ukrainian].

15. Tambovtsev, V. L. (1995). Ekonomicheskaja bezopasnost khoziaistvennykh sistem: struktura problemy [Economic Security of Economic Systems: the Structure of the Problem]. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. 6. Ekonomika – Bulletin of Moscow University. Ser. 6. Economy*, 3, 3-9 [in Russian].

16. Shkarlet, S. M. (2007). *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: innovatsiyni aspekt [Economic Security of an Enterprise: an Innovative Aspect]*. Kyiv: Knyzhkove vydavnytstvo NAU [in Ukrainian].

17. Gryshova, I. Ju., Yanchuk, A. O., Shestakovska, T. L. (2016). Mechanism for Implementing Functions of Consumerism in Market Conditions. *Scientific bulletin of Polissia*, 1 (9). Part 1, 93-101 [in English].

18. Hnatieva, T. M., Kravchuk, A. A., Hnatieva, T. M. (2017). Model of Economic Development of the Enterprise in the Context to European integration. *Scientific bulletin of Polissia*, 3 (11), Part 2, 89-94 [in English].

Kushnir Svetlana, PhD, Associate Professor, Zaporizhzhya National University (Zaporozhye, Ukraine)

Characteristics of and risks factors institutional economic security of the agricultural sector

The article deals with the main factors of negative action and risks of institutional economic security of the agricultural sector, which include a set of conditions and factors, as well as a set of circumstances that significantly increase the risks of life of the business entity. To form an effective policy to ensure the economic security of the agricultural sector is necessary to identify and clearly define its main threats and build their systematic classification is Proposed to identify the classification features of threats to the economic security of the agricultural sector, taking into account industry characteristics, developed a multi-criteria classification of threats to the economic security of the agricultural sector.

Key words: security, national security, economic safety, scientific approach, economic security of the agrarian sector.

Дата надходження до редакції: 17.10.2018 р.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Сухоставець Андрій Івановичкандидат економічних наук, доцент
Сумський національний аграрний університет (м. Суми, Україна)
ORCID: 0000-0002-4101-4105
9264374@gmail.com**Соловей Марина Сергіївна**аспірант
Сумський національний аграрний університет (м. Суми, Україна)
ORCID: 0000-0003-4206-7433
marusja.sol@gmail.com

У статті розкрито основні особливості вирощування зернових культур. У дослідженні представлено економічне значення зернових культур та тенденції їх змін у світі, а потім і на рівні України. Найбільшим виробником пшениці в світі є Європейський Союз, але його перевага над іншими країнами буде продовжувати зменшуватися. Передбачається, що перше місце займуть Китай та Індія. Важливими виробниками пшениці є також країни Чорноморського регіону та США, проте найвищий приріст серед десятки кращих виробників спостерігається в Україні. Основними виробниками фуражного зерна є США, Китай та Європейський Союз. Було представлено зміни площі посівів, наборів та валових зборів. Порівнювались напрями розподілу зернових культур за останній період. Визначено напрями змін на ринку зернових культур в Україні. В Україні площа вирощування та рівень урожайності були стабільними. Ключовим напрямком розвитку ринку зерна в Україні є розширення експорту.

Ключові слова: підприємництво, виробництво зернових, ринок зерна, зернове господарство, фуражне зерно, вирощування.

DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.1.11>

Постановка проблеми в загальному вигляді. Актуальність дослідження питань розвитку зернового ринку зумовлена тим, що зернове господарство є стратегічною галуззю народного господарства, оскільки визначає продовольчу безпеку суспільства та впливає на сталий розвиток, відіграє значну роль у формуванні експортних поставок та надходження іноземної валюти у економіку країн, забезпечує зайнятість сільського населення. Удосконалення технологій виробництва зерна, створення сприятливого середовища для конкуренції за якістю продукції через диверсифікацію постачання сировини та ціни кінцевого споживача сприятиме широкомасштабному входженню країни на внутрішні та міжнародні ринки зерна. Прозоре та стабільне функціонування зернового сектору залишається ключовим фактором у забезпеченні продовольчої безпеки держави а ринково-орієнтовані реформи дають поштовх до більш лібералізованої міжнародної торгівлі.

Проблема збільшення виробництва зернових культур – стратегічна мета АПК держави, що зумовлює необхідність визначення його раціональної структури як з точки зору використання агрокліматичного потенціалу, так і щодо кон'юнктури ринку. Ринок зерна поділений на кілька сегментів: зерно, борошно, крупи, хліб та хлібобулочні вироби. Зернові культури відіграють важливу економічну роль в якості джерела доходу для виробників, як продукт харчування людини, співтворця робочих місць в сільському господарстві і в інших областях, таких як харчова промисловість та виробництво непродуктових товарів. Зерно та похідні цих культур є основною сировиною у багатьох галузях промисловості. Можна згадати такі галузі промисловості та переробки сільськогосподарської продукції, як млини, заводи по виробництву спирту, хлібобулочні заводи, пивоварні, кондитерські заводи, а останнім часом з'явилися й такі, що пов'язані з виробництвом

відновлюваних видів пального.

Зернові культури також є основним інгредієнтом кормів для тварин. Таким чином, зміни в масштабах їх виробництва є важливим фактором, що впливає на економічне становище великих груп людей та країн.

Проблема пошуку пріоритетів розвитку - важлива проблема ринку зерна. Зокрема, пріоритетним вважають збільшення прибутку. Однак рішення потребує повномасштабної розробки. Крім прибутку, пріоритети можуть передбачати збільшення ринкової активності, вирішення проблем, пов'язаних із продовольчим забезпеченням та підвищення конкурентоспроможності (Diaz-Bonilla E., Ordenand D., Kwiecieński A., 2014).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань пов'язаних з формуванням та динамікою ринку зерна мають достатньо багату історію та широкий ареал досліджень, як зарубіжної, так і вітчизняної наукової спільноти. Так, проблеми виробництва зернових та їх ринку розкриваються у працях Бойка В.І. (Бойко В.І., 2004), Гридїна О.В. (Гридїна О.В., 2017), Грищенко О.Ю. (Козак О.А., Грищенко О.Ю., 2016), Кушнір Н.О. (Кушнір Н.О., Славич М.М., 2017), Новицького І.В. (Новицький І.В., 2015), Саблука Р.П. (Саблук Р.П., Коноваленко О.В., 2009), Чмиря С.В. (Чмир С.В., 2007) та інших. Відзначаючи цінність результатів досліджень науковців, необхідно зазначити, що чимало питань щодо напрямів удосконалення цього сектора економіки в сучасних умовах залишаються недостатньо дослідженими, в зв'язку з постійними змінами в даному секторі економіки.

Формулювання цілей статті. Метою цього дослідження є визначення тенденцій та змін в формуванні посівних площ, урожайності та розподілу зерна на зернових ринках України та світу і дослідження перспективних напрямків

розвитку підприємництва на ринку зерна.

Методи дослідження. У дослідженні було використано такі методи дослідження як: метод аналізу, метод порівняння, емпіричний метод наукового дослідження та метод логічного узагальнення. З використанням цих методів було визначено основні тенденції виробництва та споживання зернових у світі та в деяких регіонах, розглянуто питання споживання та залишків зернових культур, проаналізовано ринок зернових культур.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільське господарство є ключовим сектором економіки різних держав та стало головним джерелом надходження валюти в останні роки в Україні. Зернові культури є одним з основних сільськогосподарських продуктів і найважливішим фактором харчування людини в усьому світі. Існують дві основні категорії зернових культур - зернові, такі як пшениця, жито та кукурудза, та бобові, такі як квасоля, сочевиця, арахіс та соя. Світовий попит на кукурудзу та пшеницю зростає стрімкими темпами, а зерно стає найбільшим сировинним товаром. Приблизно 21% світової їжі залежить від щорічних врожаїв пшениці. Загальне вживання в їжу пшениці на душу населення в усьому світі у 2017/18 роках становило 66,9 кілограмів на рік. Зростаюча частка пшениці використовується для корму для тварин в промислових країнах, а саме 45 відсотків від загального вживання в ЄС. Протягом найближчих років споживання пшениці, як очікується, збільшиться у всіх регіонах, включаючи

країни з перехідною економікою, у міру зростання їх споживання. За прогнозами, глобальне виробництво зернових зросте на 12% до 2026 року, в основному за рахунок зростання врожайності (ФАО, 2017).

Статистика світового ринку зазвичай аналізує дві зернові групи: пшеницю та фуражне зерно. Площі вирощування та виробництва зерна представлені в таблиці 1.

Пшеницю вирощують у найбільших масштабах у країнах Чорноморського регіону, Азії, Америці та Європейському Союзу. Зберігається тенденція до збільшення площі (в середньому на рівні 1% за досліджуваний період), хоча найвищий темп зростання був у країнах Чорноморського регіону (на 18,7%), Африці (на 13,1%) та Південній Азії (на 7,6%). Зниження посівної площі було зафіксовано у Північній Америці (на 18,5%), Океанії (на 9,6%), Східній Азії (на 8,6%).

Що стосується площі вирощування фуражного зерна, то можна сказати що її виробництво загалом зросло у всьому світі, найшвидше зростання спостерігалось у Східній Азії (на 66,9%) та Південній Америці (на 29,9%). Скорочення посівних площ відбулося переважно в Європейському Союзі (на 14,6%) та країнах Чорноморського регіону (на 8,3%).

Негативні тенденції з вирощування фуражного зерна спостерігається в країнах ЄС на 14,6 відсотків, в Чорноморському регіоні на 8,3 відсотка та на Східному Сході, Океанії та Північній Америці на 3,2 відсотка, 3,7 відсотка та 3,0 відсотка відповідно.

Таблиця 1

Площа вирощування пшениці та фуражного зерна в регіонах світу

Назва регіону	Площа вирощування [млн. га]				
	2000р.	2005р.	2010р.	2018р.	2018р. до 2000р. (+/-), %
Пшениця					
Чорноморський регіон	38,4	44,5	47,2	45,6	18,7
Південна Азія	39,5	37,9	40,5	42,5	7,6
Північна Америка	32,3	29,7	27,6	26,3	-18,5
Східна Азія	26,8	23,0	24,5	24,5	-8,6
ЄС	24,7	24,7	24,1	23,7	-4,0
Середній Схід	17,9	19,0	17,5	17,4	-2,8
Океанія	12,1	12,5	13,5	11,2	-9,6
Африка	8,4	9,7	9,2	9,5	13,1
Південна Америка	9,1	9,1	8,9	9,1	0,0
Фуражне зерно					
Африка	74,3	81,3	88,4	93,9	26,3
Східна Азія	26,6	28,9	37,2	44,4	66,9
Північна Америка	42,6	41,0	41,2	41,3	-3,0
Південна Азія	32,1	30,9	30,1	32,1	0,0
Південна Америка	24,4	22,8	25,0	31,7	29,9
ЄС	33,4	32,1	28,9	28,5	-14,6
Чорноморський регіон	28,9	26,1	24,3	26,5	-8,3
Південно-Східна Азія	8,2	8,3	9,0	8,7	6,1
Середній Схід	6,1	6,9	6,2	5,9	-3,2
Океанія	5,4	7,5	5,4	5,2	-3,7

Джерело: Розраховано за даними (ФАО 2017, 2017).

Проте площа вирощування сільськогосподарських культур - не найкращий показник їх важливості. Для подаль-

шого аналізу ми розглянемо валовий збір врожаю, який представлений у таблиці 2.

Валовий збір пшениці та фуражного зерна в регіонах світу

Назва регіону	Валовий збір [млн. т]				2018р. до 2000р. (+/-), %
	2000р.	2005р.	2010р.	2018р.	
Пшениця					
ЄС	130,7	136,4	137,7	136,8	4,6
Східна Азія	100,3	98,3	115,7	132,3	31,9
Південна Азія	103,8	96,8	110,9	131,7	26,8
Чорноморський регіон	56,8	77,5	67,9	110,7	94,8
Північна Америка	87,2	83,1	83,4	83,1	-4,7
Середній Схід	35,9	43,9	38,3	38,5	7,2
Південна Америка	20,3	20,6	26,7	28,4	39,9
Африка	14,5	20,7	21,7	27,6	90,3
Океанія	22,4	25,4	27,7	17,3	-22,7
Фуражне зерно					
Північна Америка	297,2	323,5	352,6	405,8	36,5
Східна Азія	116,4	147,9	197,3	265,5	128,0
Південна Америка	78,1	78,8	110,1	167,3	114,2
ЄС	136,7	144,9	137,9	140,9	3,1
Африка	77,7	92,5	122,2	139,2	79,1
Чорноморський регіон	44,6	48,4	40,5	85,4	91,5
Південна Азія	35,2	40,3	51,9	59,3	68,4
Південно-Східна Азія	17,1	20,0	26,5	30,1	76,0
Середній Схід	14,8	21,8	19,5	18,6	25,6
Океанія	11,6	14,8	12,4	10,9	-6,0

Джерело: Розраховано за даними (FAO 2017, 2017).

Одним з найбільших виробників пшениці в світі є незмінно Європейський Союз, але за останні роки країни Азії наростили виробництво зернових, головним чином Китай та Індія (із середньорічним темпом зростання на рівні 3,6-3,7%), за рахунок нових підходів до ротації землі, зміни площ виробництва пшениці та підвищення врожайності. Найбільш швидке збільшення валового виробництва зерна спостерігається в країнах Чорноморського регіону (на 94,8% за досліджуваний період), Африці (на 67,8), Південній Америці (на 39,7 %) та Східній Азії (на 31,9%). Ці регіони вплинули на збільшення світових урожаїв на 23,3% (у ЄС лише 4,5%). Загалом виробництво пшениці збільшилось у всіх регіонах, крім Океанії (-20,5%) та Північної Америки (-2,9%). В Австралії, Канаді та Сполучених Штатах зменшення виробництва пояснюється головним чином скороченням посівних площ під впливом зниження цін.

Аналізуючи виробництво фуражних зернових, можна сказати, що основними виробниками є Північна та Південна Америка, Східна Азія та Європейський Союз. Найшвидше зростання виробництва спостерігається в Східній Азії (на 128% за досліджуваний період), Південній Америці (на 114,2%), та країнах Чорноморського регіону (на 91,5%). Зниження врожаю цих культур зафіксовано в країнах Океанії

через складні погодні умови та посуху. Світовий приріст склав 59,5%, на відміну від пшениці, де зростання спостерігалось на рівні 16,3%.

За прогнозами експертів, традиційні виробники зернових, такі як США, Канада, Австралія та Європейський Союз, збільшать виробництво зернових до 2022 року, але країни, що розвиваються, Азія, Африка та Латинська Америка, також становлять близько 60% приросту. Основний приріст припадає на частку кукурудзи.

Найбільш важливі виробники пшениці та фуражного зерна представлені в таблиці 3. Найбільшим виробником пшениці в світі є Європейський Союз, але його перевага перед іншими країнами швидко зменшується. Зі збільшенням виробництва в ЄС на рівні лише 4,6%, цей показник спостерігається в Китаї на рівні 31,9% та 30,6% в Індії. Важливими виробниками пшениці є країни Чорноморського регіону та США, проте найбільше зростання серед першої десятки виробників пшениці було зафіксовано в Україні (на 128,2% порівняно з 16,3%, що відбулося у світі). Найменший прогрес був у Австралії (-23,5%), США (-15,5%) та Туреччині (-4,7%).

Найбільшими виробниками фуражного зерна є США, Китай та Європейський Союз.

Таблиця 3

Основні виробники пшениці та фуражного зерна у світі

Країна	Валовий збір (млн. т)				
	2000р.	2005р.	2010р.	2018р.	2018р. до 2000р. (+/-), %
Пшениця					
ЄС	130,7	136,4	137,7	136,8	4,6
Китай	99,6	97,4	116,1	131,4	31,9
Індія	76,3	68,6	80,8	99,7	30,6
РФ	34,4	47,6	41,5	70,9	106,1
США	60,6	57,2	60,1	51,2	-15,5
Канада	26,5	25,7	23,2	31,7	19,6
Пакистан	21,1	21,6	23,3	25,4	20,3
Україна	11,0	18,7	16,9	25,1	128,2
Туреччина	21,0	21,5	19,6	20,0	-4,7
Аргентина	15,9	12,5	16,1	19,3	21,3
Австралія	22,1	25,1	27,4	16,9	-23,5
Фуражне зерно					
США	272,9	298,5	330,1	379,7	39,1
Китай	113,9	147,4	196,9	265,1	132,7
ЄС	143,9	151,9	143,8	147,8	2,7
Бразилія	43,6	44,8	59,6	95,2	118,3
Аргентина	20,2	18,4	31,1	59,1	192,5
Індія	31,1	34,1	43,1	46,7	50,1
Україна	13,8	18,7	21,9	44,5	222,4
РФ	28,8	27,4	16,6	34,9	21,2
Мексика	24,1	25,7	31,0	32,9	36,5
Канада	24,2	24,9	22,6	26,2	8,2

Джерело: Розраховано за даними (FAO 2017, 2017).

Найбільший приріст виробництва фуражного зерна спостерігається в Україні (на 222,4%), Аргентині (192,5%), Китаї (132,7%), та Бразилії (118,3%), порівняно зі світовим зростанням на 59,5%. Зміни у виробництві зерна вплинули на їх споживання (таблиця 4).

Так само, як і продуктивність, споживання фуражних зернових (87,6%) росте швидше, ніж пшениці (53,4%). Що стосується фуражного зерна, тут чітко переважає зростання споживання та промислового використання (87,6%) порівняно із запасами (70,3%).

Таблиця 4

Світове виробництво, споживання та запаси пшениці та фуражного зерна

Показник, [млн. т.]	2000	2005	2010	2018	2018 до 2000 (+/-), %
Пшениця					
Виробництво	585,6	626,9	652,5	733,9	25,3
Споживання	486,7	621,5	654,9	746,8	53,4
Запаси на кінець періоду	234,0	174,1	211,6	286,7	22,5
Фуражне зерно					
Виробництво	876,1	995,4	1142,0	1416,8	61,7
Споживання	761,7	1000,1	1163,6	1429,3	87,6
Запаси на кінець періоду	241,3	192,0	195,9	411,1	70,3

Джерело: Розраховано за даними (FAO 2017, 2017).

Головним фактором приросту світового споживання пшениці в порівнянні з попередніми періодами стало поступове збільшення продовольчого споживання. Це обумовлено стійким зростанням споживання зерна, особливо в країнах Північної Африки, Перської затоки, Азії. Середній обсяг споживання зернових у світі зберігається на стабільному рівні, що становить близько 149 кг. на душу населення.

Товарні запаси пшениці в світі на кінець 2018 сільськогосподарського року збільшуються п'ятий рік поспіль, що обумовлюється, головним чином, збільшенням запасів в Китаї. Згідно з прогнозами, загальний обсяг споживання пшениці в продовольчих цілях підвищуватиметься пропорційно приросту світового населення, проте скорочення використання пшениці в кормових цілях пов'язане із наявністю про-

позиції більш дешевого фуражного зерна з боку ряду найбільших постачальників. Фактором впливу на підвищення обсягів споживання фуражного зерна стало збільшення споживання кукурудзи і ячменю. Прогнозується інтенсифікація світового споживання кукурудзи, перш за все у країнах Африки – в середньому на 3% на рік.

На аграрному ринку зернові культури зберігають свої лідируючі позиції в експорті, переробці і внутрішньому споживанні, підтверджуючи їх стратегічне значення для забезпечення продовольчої та економічної безпеки в країні. За сучасних умов у найближчий час розвиток експортного потенціалу зернового підкомплексу має стати пріоритетним напрямом зовнішньоекономічної політики в Україні. Виробництво зерна є одним з ключових експортно-орієнтованих секторів аграр-

ного виробництва, одним з основних джерел прибутку в іноземній валюті (Васильєва Н., Вінніченко І., Катан І., 2015). Кліматичні та екологічні умови в Україні особливо підходять для

виробництва зернових культур. Площі під зерновими культурами в Україні представлені в Таблиці 5.

Таблиця 5

Посівна площа зернових культур в Україні у 1990–2018 роках

Рік	Посівна площа культур сільськогосподарських [млн. га]	з яких [%]			
		Зернові культури	Пшениця	Жито	Кукурудза
1990	32,4	45,0	23,4	1,6	3,8
1995	30,9	45,7	17,8	2,0	3,8
2000	27,1	50,2	20,7	2,5	5,0
2005	26,0	57,6	25,6	2,4	6,6
2010	26,9	56,0	23,9	1,1	10,0
2015	26,9	54,8	25,5	0,6	15,3
2018	27,6	53,8	23,95	0,54	16,6

Джерело: Розраховано за даними (FAO 2017, 2017).

З 1990 року в Україні посівні площі дещо зменшилися з більш ніж 32,0 до 27,6 млн. га. В останні роки, однак, посівні площі вдалося стабілізувати. Структура посіву також змінювалася в піковий період, частка зернових культур становила близько 57,6%.

У той же час змінилася і структура зернових культур за рахунок зменшення частки сортів із нижчою урожайністю,

таких як жито, на користь більш продуктивних культур, наприклад, кукурудзи, що було дуже важливим елементом, частка якої в площі посівів зросла за період 1990–2018 рр. з 3,8% до 16,6%, і ця тенденція зростає.

Одним із елементів, що характеризують виробництво сільськогосподарських культур, є валовий збір продукції. Його рівень в Україні представлений в таблиці 6.

Таблиця 6

Валовий збір зерна в Україні у 2000 - 2018 роках

С/г культура	Валовий збір зернових [тис. т.]				
	2000	2005	2010	2015	2018
Пшениця	10197,0	18699,2	16851,3	26532,1	24605,8
Жито	969,3	1054,2	464,9	391,1	393,8
Ячмінь	6872,1	8975,1	8484,9	8288,4	7349,1
Овес	881,4	790,7	458,5	488,5	418,5
Просо	426,1	140,6	117,1	213,2	80,5
Гречка	480,6	274,7	133,7	128,1	137,0
Рис	89,7	93,0	148,0	62,5	69,2
Кукурудза	3848,1	7166,6	11953,0	23327,6	35801,1
Бобові	652,0	757,5	592,3	502,1	954,6
Інші	42,7	63,9	67,2	192,2	246,9
Разом	24459,0	38015,5	39270,9	60125,8	70056,5

Джерело: Розраховано за даними (OECD/FAO. 2019, 2019).

Протягом періоду дослідження спостерігається загальне збільшення врожаю в 2,8 рази, в той час як напрям і темп змін варіюються. Найбільш помітним було збільшення врожаю кукурудзи (у 9,3 рази), яка набуває все більшого значення в сільському господарстві України, та пшениці (у 2,4 рази). Зростає врожайність бобових (46,4%). Проте не всі зернові культури відзначились позитивною динамікою. Щодо ячменю, скорочення посівних площ у порівнянні з попередніми роками (на 13%) вкупі з несприятливими погодними умовами стали причиною зниження виробництва відносно пікового періоду (2015/2016 маркетинговий рік).

Загальний аналіз динаміки виробництва зернових свідчить про те, що показник врожайності ключових культур в

Україні продовжує зростати. Причина зростання урожайності застосуванні більш ефективних технологій виробництва зернових, а також у розширюванні обсягів зрошування полів. Отже за умови якісного підходу до фінансування виробництва сільгоспкультур, Україну очікує позитивна тенденція до збільшення виробництва і експорту зерна, що може значно покращити позиції України в світовій торгівлі (Gorbachev M., 2019).

Лідером як на внутрішньому, так і зовнішньому ринку зернових є кукурудза завдяки високій врожайності та стійкості до погодних умов, а також високому експортному потенціалу. У таблиці 7 представлений баланс зернових на українському ринку.

Динаміка балансу зернових за 2014/15-2018/19МР

Баланс зернових, тис. т	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19*
Запаси на початок року	6831,4	8981,0	6044,1	6453,8	6304,9
Збиральні площі, млн. га	14,63	14,64	14,34	14,56	14,78
Виробництво	63859,3	60125,8	66088,0	61916,7	70056,5
Урожайність, ц/га	43,7	41,1	46,1	42,5	47,4
Імпорт	196,8	210,7	222,6	278,6	237,1
Експорт	35178,5	39923,8	45211,7	40955,7	49720,0
Пропозиція	70888	69318	72355	68649	76342
Фонд споживання	6207,9	5834,7	5684,6	5577,6	5454,1
Посівний матеріал	2236,4	2325,1	2217,3	2220,9	2264,0
Фуражне споживання	14933,4	12728,1	10226,1	10609,6	10789,9
Промислова переробка	1294,1	1056,6	1258,1	1577,0	1188,0
Втрати	2056,1	1405,1	1303,1	1403,3	1765,6
Запаси на кінець року	8981,0	6044,1	6453,8	6304,9	6964,6

Джерело: Розраховано за даними (Статистичний щорічник. Рослинництво України 2018, 2019).

*За прогнозом Продовольчої і сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй

Ринкова ситуація в Україні характеризується відносною стабільністю щодо валового збору й експорту зернових, хоча з подальшим скороченням запасів на кінець року. Наявні високі показники врожайності повністю задовольняють потреби внутрішнього попиту, даючи змогу забезпечити продовольчу безпеку держави, та генерують ресурс для експорту. За попередніми даними у 2018/19 МР виробництво зернових буде на 7,9 млн. тонн більше ніж у 2017/18 МР і досягне майже 70 млн. тонн. Найбільше зросте виробництво кукурудзи. Разом зі зростанням валового виробництва, обсяг експорту в 2018/19 МР очікується на рівні 47,5 млн. тонн, що на 6,5 млн. тонн перевищує минулорічні показники. Фуражне споживання зернових зросте на 11% або 1,2 млн. т, знову ж таки, в основному за рахунок кукурудзи.

На внутрішні потреби залишається приблизно 23 млн. т зерна, тому майже весь приріст врожаю призначений на експорт. Експорт у середньому становить 66,5% від отриманого врожаю. Це також пов'язано зі збільшенням сальдо зовнішнього торгівлі зерном (наприклад, у 2014/15 рр. країна експортувала на 35,0 млн. тонн зерна більше, ніж імпортувала, а у 2018/19 рр. експорт перевищив імпорт вже на 49,0 млн. тонн) (Посевные площади под пшеницу в 2019 г. вырастут до 6,6 млн га., 2019). Україна – одна з небагатьох країн світу, яка, враховуючи наявні ресурси, може збільшити виробництво зернових культур, наростити експортні потужності та забезпечити світові потреби. Це явище є позитивним, оскільки призводить до збільшення частки міжнародної торгівлі України. З урахуванням поступового зростання світових цін на сільгосппродукцію, це дає підстави для збереження високих показників прибутковості аграрного бізнесу.

Висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження виявило основні тенденції розвитку ринку зерна:

1. Пшеницю вирощують переважно в країнах Чорноморського регіону, Азії, Північній та Південній Америці та Європейському Союзі, але найвища динаміка збільшення посів-

них площ зафіксована у країнах Чорноморського регіону, Африці та Південній Азії в Південній Азії. Площа вирощування кормового зерна зросла в Східній Азії та Південній Америці. Найбільшим виробником зерна є Європейський Союз, але країни Азії також наростили виробництво зернових. Найвищі темпи приросту врожаю були в країнах Чорноморського регіону, Африці, Південній Америці та Східній Азії. Виробництво пшениці збільшилось у всіх регіонах, крім Океанії та Північної Америки. Що стосується фуражного зерна, то найбільшими виробниками є Північна Америка, Східна Азія та Європейський Союз. Більш високі темпи виробництва зерна зафіксовані у Південній Америці, Східній та Південно-Східній Азії.

2. Найбільшим виробником пшениці в світі є Європейський Союз, але його перевага над іншими країнами буде продовжувати зменшуватися. Передбачається, що перше місце займуть Китай та Індія. Важливими виробниками пшениці є також країни Чорноморського регіону та США, проте найвищий приріст серед десяти кращих виробників спостерігається в Україні. Основними виробниками фуражного зерна є США, Китай та Європейський Союз. Найбільше зростання рентабельності, однак, було зареєстровано в Україні, Бразилії, Аргентині та Китаї. Найбільше збільшення споживання спостерігається щодо кормового зерна, порівняно з пшеницею.

3. В Україні зросла тенденція до валового виробництва зерна протягом останнього періоду і прогнозується на наступні 10–15 років. У структурі зернових культур зросла частка більш продуктивних рослин, таких як кукурудза, з одночасним зниженням врожаю жита та зернових сумішей. Відповідно до збільшення обсягів виробництва також збільшився експорт зерна з України, що збільшить приплив валютних коштів у країну. Зерновий підкомплекс має значний потенціал розвитку, який покращить економічну ситуацію не лише у сільському господарстві, а й в економіці країни загалом. Однак нарощування потенціалу зернового підкомплексу та його подальший розвиток мають відбуватися в умовах розробленої державної політики щодо підтримки аграрного сектору та зокрема зернового сектору.

References:

1. Diaz-Bonilla E., Ordenand D., Kwieciński A. (2014). "Enabling Environment for Agricultural Growth and Competitiveness: Evaluation, Indicators and Indices", OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers, No. 67, OECD Publishing, Paris. 76 p.
2. Boyko VI (2004) Toward a problem of grain market formation. APK economy. No 3. P. 35-38.
3. Gridin OV (2017) Grain subcomplex of Ukraine: current state, current problems and prospects. Actual problems of innovative

economy. No. 1. pp. 21-27.

4. Kozak OA, Grischenko OY (2016) Development of the grain industry of Ukraine at the present stage. APK economy. No 1. P. 38-47. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_1_7. (Accessed 01.02.2019).

5. Kushnir NO, Slavic MM (2017) Current Trends in Ukraine's Development in the Global Grain Market. Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy. No. 15 (2). P. 125–128. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_15\(2\)_29](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_15(2)_29). (Accessed 01.02.2019).

6. Novitsky IV (2017) Theoretical Foundations of Economic Relations of the Subjects of the Grain Subcomplex. Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy. No. 13 (2). P. 39–43. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_13\(2\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_13(2)_11). (Accessed 01.02.2019).

7. Sabluk RP, Kovalenko OV (2009) Current Trends in Global Grain Trade. APK economy. No. 9. P. 84-88.

8. Chmir S.M. (2007) Formation and development of the Ukrainian grain market: a monograph. K.: Agrarian Science. 376 p.

9. FAO. (2017). The future of food and agriculture – Trends and challenges. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Rome. 163 p.

10. Vasylieva N., Vinichenko I., Katan L. (2015) Economic and mathematical evaluation of Ukrainian agrarian market by branches. Economic Annals-XXI. № 9-10. pp. 41-44.

11. OECD/FAO. 2019. OECD-FAO Agricultural Outlook 2019-2028. OECD Publishing, Paris/Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome. 2019. Available at: https://doi.org/10.1787/agr_outlook-2019-en. (Accessed 01.02.2019).

12. Statistical Yearbook. Crop of Ukraine 2018. State Statistics Service of Ukraine. Kiev. 2019. 220 p. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/04/zb_rosl_2018.pdf. (Accessed 01.02.2019).

13. Gorbachev M. What are the prospects for Ukraine's grain market by 2030? Available at: <https://delo.ua/business/jaki-perspektivi-zernovogo-rinku-ukrajini-do-2030-roku-344436>. (Accessed 01.02.2019).

14. Statistical publication "Agriculture of Ukraine" 2018 (2019) State Statistics Service of Ukraine. Kiev. 235 p. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/Zb_sg_2018%20.pdf. (Accessed 01.02.2019).

15. The acreage under wheat will grow to 6.6 million hectares in 2019. Available at: <https://latifundist.com/novosti/43497-posevnye-ploshchadi-pod-pshenitsu-v-2019-g-vyrostat-do-65-66-mln-ga>. (Accessed 01.02.2019).

Andrii Sukhostavets, PhD, Associate Professor, Sumy National Agrarian University (Sumy, Ukraine)

Maryna Solovey, postgraduate, Sumy National Agrarian University (Sumy, Ukraine)

Current trends of grain production development in Ukraine and the world

The article reveals the key features of grain crops cultivation. The study presents an economic importance of cereal crops and tendencies of their changes in the world, and then on the level of Ukraine.

Wheat is grown mainly in the countries of the Black Sea region, Asia, North and South America and the European Union, but the highest dynamics of crop production area increase is recorded in the countries of the Black Sea region, Africa and South Asia. The area of coarse grains cultivation has increased in East Asia and South America. The largest producer of grain is the European Union, but Asian countries have also increased grain production. The highest growth rates in crops output were observed in the countries of the Black Sea region, Africa, South America and East Asia. Wheat production has increased in all regions except Oceania and North America. Regarding coarse grains, the largest producers are North America, East Asia and the European Union. Higher rates of grain production are recorded in South America, East and Southeast Asia.

The largest wheat producer of in the world is the European Union, but its advantage over other countries will continue to decline. China and India are expected to take first place. The countries of the Black Sea region and the USA are also important wheat producers, however, the highest increase among the top ten producers is observed in Ukraine. The main producers of coarse grains are the United States, China and the European Union.

Changes in the area of sowings, sets and crops were presented. Directions of allocating cereal crops in the last period were compared. The directions of changes on the market of cereal crops in Ukraine were identified. In Ukraine the area of the cultivation and the level of sets were stable. In Ukraine, over the past period the upward trend in gross grain production has been observed and is forecasted to remain as such for the next 10-15 years. The share of more productive plants, such as corn, has increased in the structure of cereals, with a simultaneous decrease in the yield of rye and grain mixtures. In line with the increase in production volumes, grain exports from Ukraine have also increased, which will increase the inflow of foreign currency into the country.

The grain subcomplex has considerable development potential, which will improve the economic situation not only in agriculture, but also in the country's economy as a whole. However, the grain subcomplex capacity building and its further development should take place in the context of the developed state policy to support the agricultural sector and, in particular, the grain sector. The key focus for the development of grain market in Ukraine is its export expansion.

Key words: entrepreneurship production of cereals, grain market, grain farming, coarse grains, cultivation.

Дата надходження до редакції: 03.01.2019 р.

БЮДЖЕТНА ПІДТРИМКА БУДІВНИЦТВА ДОСТУПНОГО ЖИТЛА ДЛЯ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Возняк Галина Василівна

доктор економічних наук, провідний науковий співробітник
ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України» (м.Львів, Україна)
ORCID: 0000-0003-2001-0516
gvoznyak@gmail.com

Коваль Василь Михайлович

голова Підберізької ОТГ (с. Підберізьці, Україна)

В статті розкрито особливості бюджетної підтримки будівництва доступного житла для населення в умовах поглиблення реформи адміністративно-фінансової децентралізації. Виявлено низку дестимулюючих чинників реалізації державної житлової політики, а саме: недоступність іпотеки для більшості громадян, неефективність державних пільгових житлових програм, недосконалі механізми розподілу бюджетних коштів, надто громіздкий порядок отримання пільгових кредитів, необґрунтовано висока вартість житла, орієнтація на заможного споживача тощо. Визначено напрям активізації будівництва доступного житла для населення. Показано, що альтернативним інструментом бюджетному фінансуванню будівництва житла може слугувати державно-приватне партнерство.

Ключові слова: доступне житло, бюджетна підтримка, адміністративно-фінансова децентралізація, якість життя, бюджетне фінансування.

DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.1.12>

Постановка проблеми. Житлова забезпеченість населення є однією із вагомих соціальних проблем сучасної України. Існуючий ринок житла, в переважній більшості, доступний для громадян з високим рівнем доходів. Це з одного боку. З іншого, високі процентні ставки за іпотечними кредитами комерційних банків унеможливають їх отримання для вирішення житлових питань. Очевидно, що значна частина населення, в тому числі молоді сім'ї, які потребують поліпшення житлових умов, не в змозі вирішити самотужки власні житлові питання. З огляду на зазначене, особливої гостроти набувають питання активізації та вдосконалення існуючих механізмів державної підтримки будівництва та придбання житла, позаяк житлове питання є стимулюючим чинником покращення якості життя населення, а відтак і демографічної ситуації загалом. Зазначимо, що однією із ключових цілей реформи адміністративно-фінансової децентралізації є покращення соціальних стандартів життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслена тематика є предметом наукових пошуків низки вітчизняних науковців. Так, вивченню питань різних форм інвестування житлового будівництва за принципом розосередження ризиків переймалися Кравченко В. та Полівода К.[1]; теоретичні основи цього напрямку знань сформовано працями Прокопенко В. [2], Вороніна В. [3]; тематиці регулювання інвестиційно-житлових відносин в Україні та висвітленню регіональних особливостей розвитку ринку нерухомості присвячені праці [4-5]. Систематизація наукового доробку з досліджуваної проблематики свідчить про те, що питання бюджетної підтримки будівництва доступного житла для населення в умовах поглиблення децентралізації влади та ресурсів потребують додаткового вивчення.

Метою статті є аналіз сучасних тенденцій, виявлення ключових проблем державної підтримки будівництва житла та обґрунтування напрямів їх розв'язання в умовах децентралізації влади та ресурсів.

Основні результати дослідження. Сучасний етап розвитку економіки України характеризується, з одного боку,

зміщенням акцентів в напрямі адміністративно-фінансової децентралізації з одночасною передачею ресурсів, повноважень та відповідальності на місця, з іншого – передбачає ефективне використання внутрішнього потенціалу територій, оптимізацію системи влади та недопущення зростання територіальних асиметрій.

В контексті зазначеного житлове будівництво є одним із пріоритетних видів економічної діяльності, бо воно може слугувати механізмом стимулювання економічної активності в суміжних галузях, а відтак і виконує важливу соціальну функцію. Однією із цілей реформи адміністративно-фінансової децентралізації є безпечне та комфортне середовище для життя людини в умовах прозорих механізмів розвитку будівельної галузі, безпечний та гармонійний просторовий розвиток громад. Потрібно відмітити, що в цьому напрямі за час впровадження реформ відбулися помітні зрушення, які дали змогу: спростити процедури у сфері будівництва (у 2019 році, за рейтингом Doing Business, за напрямом «Отримання дозволів на будівництво» Україна піднялась на 30 місце із 140 в 2017 році [6]); удосконалити дозвільні процедури видачі будівельного паспорта забудови земельної ділянки; в частині технічного регулювання вдосконалено положення державних будівельних норм (далі – ДБН) з урахуванням сучасних технологій, що дозволило виключити із будівельних норм положення, які є предметом регулювання нормативно-правових актів, та положення, які не відповідають міжнародно визаним принципам нормування у будівництві тощо.

Такі позитивні зміни в Україні обумовили пошквнення житлового будівництва, причому незмінною за період 2013 - 2017 рр. є стійка тенденція перевищення кількості збудованих квартир над введеними в експлуатацію (табл.1). До слова, за перше півріччя 2019 року прийнято в експлуатацію 4911,2 тис. кв. м загальної площі житлових будівель (нове будівництво), що на 50,6% більше в порівнянні із періодом попереднього року. Лідерами серед регіонів були: Київська область (не враховуючи міста Києва) — 684,3 тис. кв. метрів (на

15,2% більше, ніж торік); друге — Львівська (632,9 тис. кв. метрів; на 69,9% більше); третє — Одеська (474,8 тис. метрів; на 113,1% більше) області. Найменше новозбудованого житла у січні-червні 2019 року було прийнято в експлуатацію

у Луганській (9 тис. кв. метрів; на 67,9% більше, ніж торік), Донецькій (27 тис. кв. метрів; на 97,3% більше) та Миколаївській (37,8 тис. кв. метрів; на 106% більше) областях [7].

Таблиця 1

Розподіл кількості збудованих та прийнятих в експлуатацію житлових будівель, 2013-2017 рр.

Рік	Збудовано квартир, од	На 1000 постійного населення, од	Прийнято в експлуатацію, од	Загальна площа прийнятого в експлуатацію житла, тис. кв. м	Загальна площа прийнятого в експлуатацію житла, тис. кв. м за рах. ДБ	% до загального обсягу
2013	92612	2,2	28968	9949	50	0,5
2014	105241	2,5	21602	9741	33	0,3
2015	120307	2,8	28853	11044	53	0,5
2016	112576	2,6	21243	9367	30	0,3
2017	125610	3,0	22906	10206

Складено з використанням даних «Житлове будівництво в Україні в 2012-2017 роках». URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/10/zb_qb2012-2017.pdf.pdf

Натомість, за оцінками Національного банку України «жвавіший попит зумовлений переважно зростанням доходів населення. Адже, на думку учасників ринку, кредити банків фінансують менше 7–8% угод первинного продажу житла, на вторинному ринку ця частка ще нижча, обсяги іпотечного кредитування зростають, проте ще замалі, щоб помітно впливати на ринок житлової нерухомості. Імовірно, в середньостроковій перспективі іпотечне кредитування не буде визначальним на ринку житлової нерухомості» [8].

За таких умов проблема забезпечення населення доступним житлом, особливо для малозабезпечених, внутрішньо переміщених осіб, громадян, які постраждали внаслідок АТО на сході України тощо, не втрачає своєї актуальності. В цьому сенсі Україна і надалі поступається за показниками забезпечення населення загальною житловою площею та розміром квартир в розрахунку на особу країнам з розвинутою економікою. Справедливості ради зазначимо, що впродовж останніх років стійкою є тенденція до будівництва одно та двокімнатних квартир невеликої площі, що дещо понижує рівень комфортності такого житла, що в підсумку не сприяє досягненню цілей адміністративно-фінансової децентралізації. Незважаючи на низку заходів, яких вживають органи влади різних рівнів для розв'язання житлової проблеми, наразі вона й надалі продовжує бути на порядку денному.

В Україні прийнято низку бюджетних програм, які покликані сприяти створенню умов для розвитку будівництва доступного житла та забезпечення фінансовою підтримкою громадян, що потребують поліпшення житлових умов та здійснюють відповідні інвестиції у будівництво такого житла, а саме на загальнодержавному рівні: «Надання пільгового довгострокового державного кредиту молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) та придбання житла»; «Надання державної підтримки для будівництва (придбання) доступного житла»; «Доступне житло»; «Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на будівництво (придбання) житла для сімей загиблих військовослужбовців, які брали безпосередню участь в антитерористи-

чній операції, а також для інвалідів І-ІІ групи з числа військовослужбовців, які брали участь у зазначеній операції, та потребують поліпшення житлових умов», «Фінансова підтримка Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву», «Здешевлення вартості іпотечних кредитів для забезпечення доступним житлом громадян, які потребують поліпшення житлових умов» і ін. Програми («Доступне житло», «Кредит із статутного капіталу»), які сприяють молодіжному житловому будівництву реалізує спеціально створена КМУ Державна спеціалізована установа «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву». На обласному рівні (станом на 2018 рік їх було понад 70), в межах існуючих фінансових можливостей, формуються різні цільові програми державної підтримки громадян у їх прагненні отримати власне жило.

Прийняті не завжди означає виконані (причини різні – від дефіциту коштів на їх фінансування, до недосконалих процедур їх розподілу). До слова, фінансування державної соціально-економічно цільової програми будівництва (придбання) доступного житла на 2010-2017 рр., яка надавала її учасникам 30-відсоткову (для певних категорій 50-відсоткову) державну допомогу на придбання житла, було повністю припинено, починаючи із 2015 року (рис1).

Тільки у 2018 році цю програму було «реанімовано», шляхом: а) передбачення на неї фінансування в бюджеті (100 млн грн) та б) удосконаливши процедуру участі громадян в ній (спрощено процедуру відбору житлових об'єктів – одержувачі державної підтримки самостійно обирають об'єкти, на будівництво яких можуть спрямовуватися кошти державної підтримки, а також новозбудовані об'єкти; удосконалено механізм розподілу бюджетних коштів, що здійснюється Мінрегіоном між адміністративно-територіальними одиницями пропорційно чисельності населення, яке проживає у відповідному регіоні; врегульовано питання роботи комісії Мінрегіону з розгляду пропозицій щодо формування переліку осіб, які претендують на отримання державної підтримки). В межах цієї програми держава змогла компенсувати частину вартості квартири для 88 сімей.

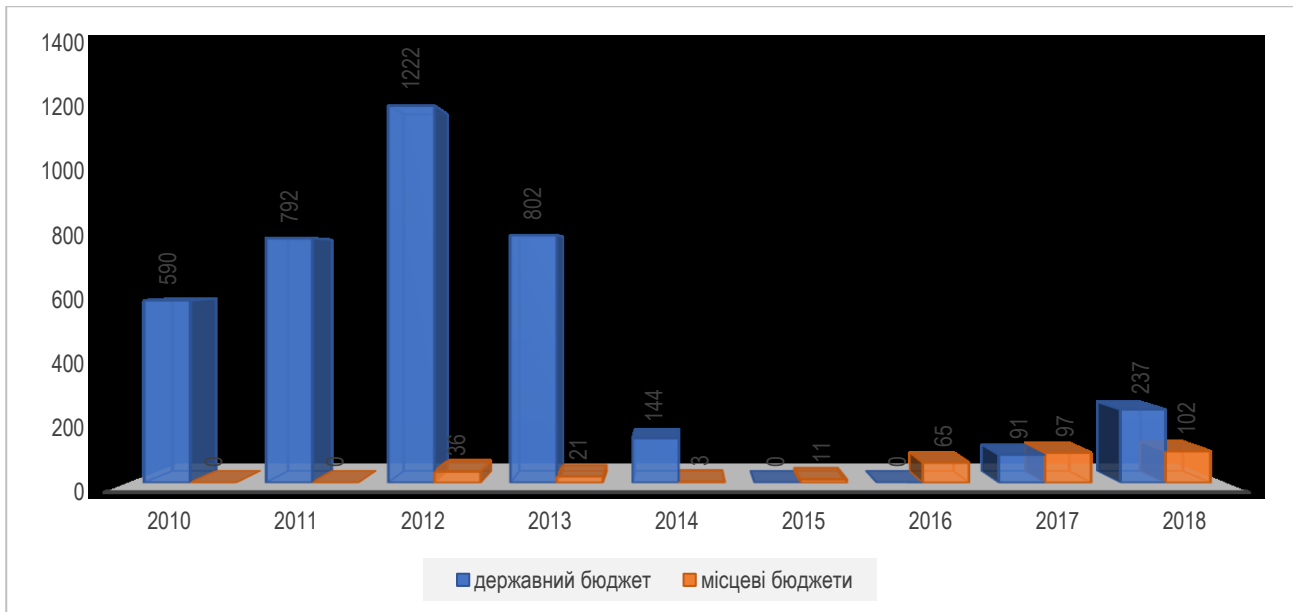

Рис.1 Кількість квартир, отриманих громадянами в рамках бюджетної програми будівництва (придбання) доступного житла
Складено з використанням даних Міністерства розвитку громад та територій. URL: http://www.minregion.gov.ua/press/prezentatsiyni-materiali/?fbclid=IwAR2WA3ZyGofdZ_qTcnj4wVQNEZ7nhRf9JnWrFL2K4YE1LnQmc7h9-Ja4rjQ

Інша державна програма («Пільгового молодіжного кредитування»), метою якої є створення належних умов для забезпечення молодих сімей та одиноких молодих громадян житлом, яка діє з 2002 року передбачала виділення коштів для надання пільгових кредитів на будівництво (реконструкцію) та придбання житла у розмірі 1397 млн грн. По факту профінансовано із загального фонду державного бюджету 609 млн грн. За рахунок місцевих бюджетів було заплановано профінансувати з 2002 по 2012 роки 1060 млн грн, натомість профінансовано 352 млн грн. Загалом за цей період було надано 7318 пільгових довгострокових кредитів молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) та придбання житла, збудовано та введено в експлуатацію 691 будинок загальною кількістю 38687 квартир та загальною площею 2835,5 тис. кв. метрів (в яких отримали квартири 7083 молоді сім'ї) [9]. Починаючи з 2013 року фінансування цієї програми суттєво погіршилося (скоротилось до 11,3% від плану), а в 2015-2016 рр. взагалі припинилось (часткове фінансування було тільки за рахунок коштів місцевих бюджетів).

Аналіз таких державних програм можна й далі продовжувати, але очевидним є одне - картина буде схожою. В цілому, існуюча в Україні система пільгового фінансування житла не відповідає очікуванням населення на поліпшення житлових умов, державні програми важко назвати ефективним механізмом вирішення житлової проблеми (в силу різних причин та підходів до їх реалізації, неможливості охопити усіх категорій громадян, які потребують поліпшення житлових умов,

а найголовне – хронічне недофінансування). Зазначене обумовлює об'єктивну потребу в перегляді механізмів сприяння житловому будівництву та контролю за їх виконанням.

Висновки. Проведене дослідження дало підстави стверджувати, що в Україні проблема будівництва доступного житла, попри позитивні зрушення, які намітились в даній сфері в останні 2-3 роки, й надалі залишається не вирішеною. Недоступність іпотеки для більшості громадян, неефективні механізми розподілу бюджетних коштів, надто громіздкий порядок отримання пільгових кредитів, необґрунтовано висока вартість житла, орієнтація на заможного споживача тощо – невеликий перелік дестимулюючих чинників у сфері реалізації державної житлової політики. Зазначене обумовлює необхідність вироблення нових та вдосконалення існуючих механізмів вирішення досліджуваної проблеми. На наше переконання, в умовах посилення реформи адміністративно-фінансової децентралізації, альтернативним інструментом бюджетному фінансуванню будівництва житла може слугувати державно-приватне партнерство, в силу того, що воно може забезпечити стабільне фінансування, розподіл та мінімізацію ризиків, в процесі будівництва застосовує новітні підходи до управління проектами тощо. Зрозуміло, що нові умови та нові виклики обумовлюють необхідність перегляду організаційно-економічних засад забезпечення ефективної діяльності учасників даного процесу.

Список літератури:

1. Кравченко В.І., Полівода К.В. Фінансування будівництва житла: новітні тенденції. Київ, 2006. 173 с.
2. Прокопенко В. Ю. Фінансово-кредитні інструменти на ринку нерухомості: теорія та практика: монографія / В. Ю. Прокопенко. Х.: ВПП «Контракт». 2012. 416 с.
3. Воронін В.О. Аналітика ринку нерухомості: методологія та принципи сучасної оцінки: монографія . В.О. Воронін, Е.В. Лянце, М.М. Мамчин. Львів: видавництво «Магнолія 2006». 2014. 304 с.
4. Павлов К.В. Регулювання інвестиційно-житлових відносин в Україні : монографія / К.В. Павлов. Рівне: НУВГП, 2013. 230 с.
5. Стрішинець О. М. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості / О. М. Стрішинець, К. В.

Павлов // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. - 2016. - Вип. 1(2). - С. 35-38.

6. Doing Business 2019 - http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf.

7. Державна служба статистики. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.

8. Національний банк України. Звіт про фінансову стабільність. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=32236491

9. Постанова КМУ від 24.10.2012 №967 «Про затвердження державної програми забезпечення молоді житлом на 2013-2020 років». URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/967-2012-%D0%BF>

Voznyak H.V., Dr, Leading Researcher, State institution «Institute of Regional Research named after M.I. Dolishnyi of the NAS of Ukraine» (Lviv, Ukraine)

Koval V.M., (Pidberiztsi, Ukraine)

Budget support for the building affordable houses for the population in conditions of decentralization

Improving the quality of life of population, safe and comfortable environment for human life in the context of transparent mechanisms for the development of the building industry, safe and harmonious development of communities are goals of the reform of administrative and financial decentralization. From these points of view, the issue of revitalization and improvement of the existing mechanisms of state support for the construction and purchase of housing is a relevant area of modern researches.

The purpose of the article is to analyze current trends, identify key problems of state support for housing construction and justify the directions of their solution in the conditions of decentralization of power and resources.

The article describes the peculiarities of budget support for affordable housing for population in context of deepening the reform of administrative and financial decentralization. It is shown that the positive changes in housing market that have been observed in recent years in Ukraine are due to both the consequences of the reform and the increase in household income. Mortgage lending isn't a determining factor in the revitalization of housing. A number of discouraging factors for the implementation of state housing policy have been identified, for example: unavailability of mortgages for the majority of citizens, inefficiency of state preferential housing programs, imperfect mechanisms of budget allocation, excessively cumbersome order for obtaining preferential loans, unreasonably high value for money. The direction of activation of affordable housing for the population has been determined. It has been shown that public-private partnership can be served as an alternative tool for budget financing of housing construction.

Key words: affordable housing, budget support, administrative and financial decentralization, quality of life, budget financing

Дата надходження до редакції: 16.11.2018 р.

ІННОВАЦІЇ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ТА АДМІНІСТРУВАННІ: Е-УРЯДУВАННЯ

Лукаш Світлана Миколаївна

кандидат економічних наук
Сумський національний аграрний університет (м. Суми, Україна)
ORCID:0000-0003-1948-7683
svitlana.lukash@gmail.com

Бричко Аліна Михайлівна

кандидат економічних наук, доцент
Сумський національний аграрний університет (м. Суми, Україна)
ORCID:0000-0003-4902-1403
alinkabrychko@gmail.com

Ефективне управління будь-якою галуззю у сучасних умовах всеохоплюючої діджиталізації неможливе без широкого застосування сучасних інструментів електронного урядування, зокрема автоматизації обробки великих об'ємів даних та інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень, оптимізації та автоматизації адміністративних процесів, запровадження електронних форм взаємодії уряду з громадянами та бізнесом.

Ключові слова: публічне управління, адміністрування, інновації, діджиталізація, електронне урядування.

DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.1.13>

Вступ

Наразі в усьому світі дуже активно відбувається процес впровадження інновацій та експериментів в центральній та місцевій владі з метою удосконалення державного управління й посилення до нього довіри, особливо це стосується сфери надання послуг. Обмін та обмін цим інноваційним досвідом може створити сукупність "нових знань", до яких можуть звернутися країни у всьому світі. Стаття присвячена аналізу успішного досвіду та найкращих практик в державному управлінні, а також вивчення їх потенціалу для адаптації.

Найкращі практики зосереджуються на ряді областей, включаючи: стратегічне управління людськими ресурсами, лідерство, комунікація та партнерство, інновації у наданні соціальних послуг, управління закупівлями, інновації у фіскальному управлінні, державне управління та розвиток приватного сектору, децентралізація, етика та підзвітність в державному управлінні. Увага до інновацій у щоденній практиці державного управління відображається у збільшенні кількості наукових статей на тему інновацій.

Інновації - такі як абсолютно новий продукт або новий погляд на стару проблему - є радикальним розривом з минулим (Brown and Osborne, 2012). Цей радикальний розрив є основною відмінністю між інноваціями та вдосконаленнями. Відповідними типами інновацій є: (1) інноваційні процеси (розвиток муніципалітету або про різні технологічні інновації); (2) нововведення товарів чи послуг; (3) інновації в управлінні (зокрема, надання громадянам більшої самостійності у виборі); та (4) концептуальні нововведення.

Розглядаючи інновації, очевидно, що наукова перспектива, яку використовували для розуміння цих процесів, значно змінилася. Спочатку Джозеф Шумпетер (1942), засновник теорії інновацій, пов'язував інновацію з винаходом і підприємництвом. Однак, щоб реалізувати та прийняти винаходи, такі винаходи потрібно було "продати". Отже, успішність інновації напряму залежала від підприємництва, підкреслюючи індивідуальні якості винахідника / підприємця. Пізніше, у 60-х роках, інновації розглядалися як систематичний підхід, який можна було б організувати та запрограмувати: якби у вас

були необхідні ресурси в одному місці, інновації можуть статися. Тому організації починають створювати спеціалізовані науково-дослідні підрозділи (Друкер, 1985). Поступово вчені почали говорити про появу так званого "середовища інновацій" (Беккерс, 2011; Кастеллс, 1996). Цей підхід підкреслює важливість того факту, що інновації відбуваються не лише у конкретних організаціях. Організації повинні охоче ділитися життєвими ресурсами (як ідеї, знання, фонди та люди) через організаційні межі. Інновації в цих "середовищах" розглядаються як процес співпраці між зацікавленими сторонами з метою вирішення суспільних викликів (Вурберг, 2015). Ось чому в літературі про інновації йдеться про «відкриту інновацію», на відміну від досить одностороннього та закритого підходу попередніх двох підходів (Мейєр, Болівар, 2016; Мергель, Десоуза, 2013).

Слід відмітити, що визначальна роль у підвищенні якості та інновації державних адміністрацій, прискоренні використання широкомасштабного публічного та приватного секторів, надійній ідентифікації довірчих послуг на єдиному цифровому ринку припадає саме на електронне урядування. Використання е-урядування, інтеграція в єдиний цифровий ринок дозволить підвищити якість, ефективність послуг урядування.

Ефективне електронне урядування зможе забезпечити широкий спектр переваг, включаючи більшу ефективність та економію як для урядів, так і підприємств; підвищення відкритості та прозорості уряду; більшу участь громадян у політичному житті.

ІСТ вже широко використовуються урядовими органами різних країн але це не просто ніж інструмент. Воно також передбачає переосмислення організації та процесів, зміну поведінки з метою підвищення ефективності надання публічних послуг населенню. Ретельно виважене та добре впроваджене електронне урядування дасть можливість громадянам, підприємствам та організаціям здійснювати свій бізнес з урядом легше, швидше, прозоріше та за менших витрат.

Потенційна економія коштів є величезною. Наприклад, у Данії електронне виставлення рахунків заощаджує

платникам податків 150 мільйонів євро, а бізнесу 50 мільйонів євро на рік. Якщо проаналізувати ЄС, то щорічна економія може перевищує 50 мільярдів євро. Тільки в Італії системи електронних закупівель скоротили витрати на понад 3 млрд. євро.

Транскордонні цифрові публічні послуги дозволяють інтегруватись до єдиного цифрового ринку: на внутрішньому ринку Європейського Союзу люди зможуть вільно пересуватися з бізнес чи приватних причин - тому їм потрібно мати можливість легко працювати з державними послугами за межами своєї країни. На сьогодні системи ICT вже лежать в основі урядових процесів, але все ще потрібно докласти зусиль

для того, щоб вони продовжували покращувати надання державних послуг.

В рамках своєї стратегії Європейська Комісія вживає конкретних дій з розвитку транскордонних цифрових державних послуг. Вони включають, але не обмежуються цим, створення європейських інтероперабельних платформ, таких як загальна основа для управління електронною ідентичністю громадян (eID), та сприяння інноваціям через Програму конкурентоспроможності та інновацій (фінансування великих пілотних проектів та проектів електронної участі).

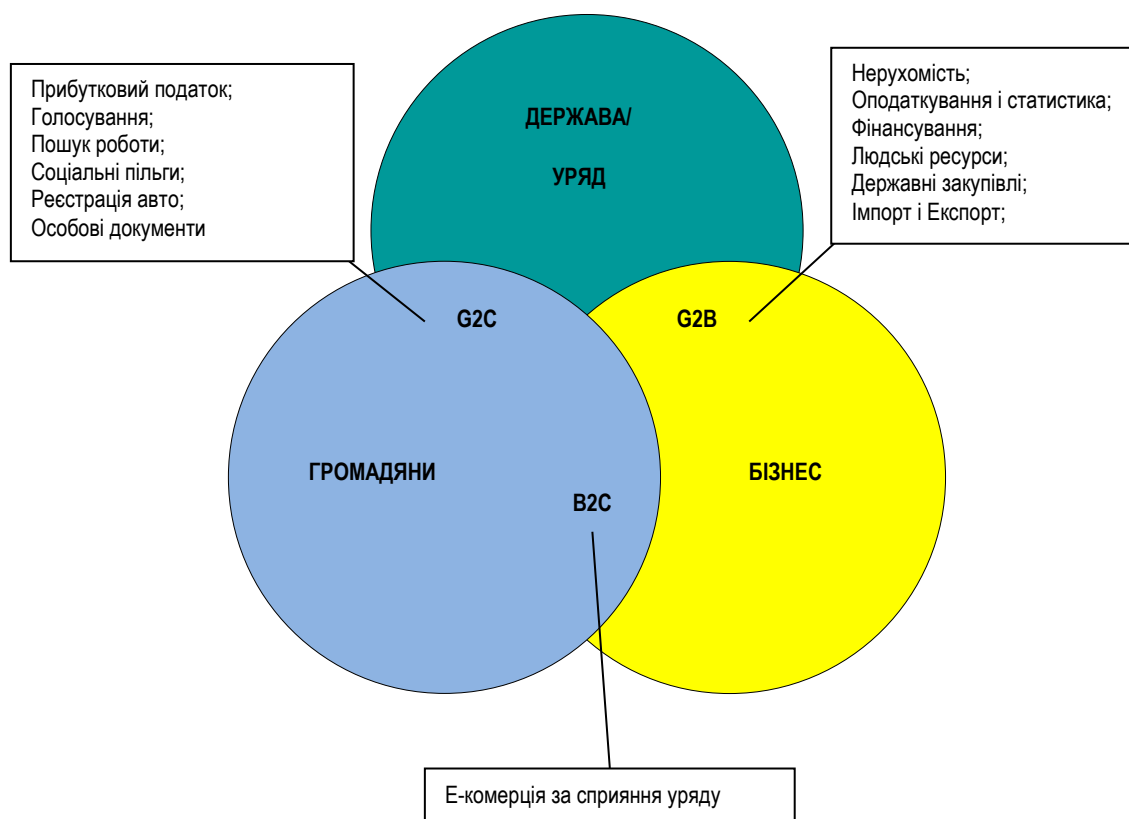

Рис. 1.1. Схема е-урядування

C2C – спілки, об'єднання;
G2G – міжурядова взаємодія;
B2B – торговельні площадки.

У е-врядування три основні рівні реалізації, які охоплюють майже всі сфери суспільного життя:

Government 2 Citizens або G2C (уряд-громадяни)

Взаємодія між державою і громадянином стає простіше. Це дозволяє уникнути бюрократичну рутину з нескінчен-

ними вартою в чергах і скорочує витрати держави. Наприклад, при втраті паспорта обивателю досить методом одного кліка запросити через ресурс відновлення документа і отримати його в зазначений термін. Те ж стосується реєстрації автомобіля та житла, отримання субсидій і соціальної допомоги.

Government 2 Business або G2B (уряд-бізнес)

Спрощує процедури реєстрації бізнесу та взаємодії з податковою для підприємців. Участь в тендерах автоматизується і стає більш прозорим. Впровадження сервісів G2B дозволить лікувати «тіньові процеси», які виникають по ходу створення і становлення на ноги підприємництва в Україні.

Government 2 Government або G2G (уряд-уряд)

Налагоджує і прискорює документообіг між відомствами, допомагає поліпшити ефективність роботи держапарату, спростити кооперацію регіональних управлінь і територіальних підрозділів.

Для оцінювання стану розвитку е-урядування у світі показовим є Індекс розвитку електронного ресурсу (The UN E-Government Development Index) - єдиний рейтинг розвитку електронного уряду в усьому світі, що надається ООН. Дане опитування оприлюднюється ООН кожні два роки. Видання 2018 року: «Надання електронного уряду для підтримки трансформації до сталого та стійкого суспільства» було оприлюднено 19 липня 2018 року.

Індекс розвитку електронного уряду (EGDI) - це складений індекс оцінювання, заснований на середньозваженому рівні трьох нормованих індексів:

– Індекс інфраструктури телекомунікацій (ТІІ)б який базується на даних, наданих Міжнародним союзом телекомунікацій (ITU);

– Індекс людського капіталу (HCI), який заснований на даних, наданих Організацією Об'єднаних Націй з питань

освіти, науки та культури (ЮНЕСКО);

– Індекс Інтернет-сервісів (OSI), який заснований на даних, зібраних із незалежного опитування, проведеного UNDESA, який оцінює національну присутність в Інтернеті всіх 193 держав-членів Організації Об'єднаних Націй. Зазначений індекс оцінює розвиток електронного уряду на національному рівні. Він вимірює використання країнами інформаційних та комунікаційних технологій для надання державних послуг.

Індекс фіксує масштаби та якість онлайн-послуг, стан телекомунікаційної інфраструктури та наявний людський потенціал. З огляду на міжнародний досвід розвиток електронного урядування є одним з основних факторів забезпечення успішності реформування та підвищення конкурентоспроможності країни. Реформа будь-якої галузі в сучасних умовах спрямована на широке використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для досягнення необхідного рівня ефективності та результативності. Адже саме інструменти е-урядування здатні забезпечити значне покращення якості обслуговування фізичних і юридичних осіб та підвищення відкритості, прозорості та ефективності діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування (далі — органи влади). Крім того, запровадження електронного урядування є базовою передумовою для розбудови в Україні ефективних цифрової економіки і цифрового ринку та його подальшої інтеграції до єдиного цифрового ринку ЄС (EU Digital Single Market Strategy).

Таблиця 1.1

Індекс розвитку електронного уряду 2018, ТОП-10-країн

Індекс розвитку електронного уряду - Тор 10 Країн	
Країна	Index
Данія	0.9150
Австралія	0.9053
Республіка Корея	0.9010
Великобританія	0.8999
Швеція	0.8882
Фінляндія	0.8815
Сінгапур	0.8812
Нова Зеландія	0.8806
Франція	0.8790
Японія	0.8783
Україна	0.6165

Україна займає в даному рейтингу 82-гу позицію.

Індекс пропонує короткий огляд тенденцій розвитку електронного уряду в країнах світу:

Європейські країни очолюють розвиток електронного уряду в усьому світі; Америка та Азія мають майже рівне становище на високому та середньому рівнях індексу електронного уряду, при цьому країни Африки продовжують боротися за поліпшення свого статусу електронного уряду.

Вісім з 11 нових країн, які у 2018 році приєдналися до групи з найвищими показниками, є з Європи (Білорусь, Греція, Ліхтенштейн, Мальта, Монако, Польща), а дві - з Азії (Кіпр та Казахстан).

Прогрес у розвитку електронного уряду в Америці та Азії хоч і повільний, але помітний. Дві третини країн Азії (31 з 47) та майже половина країн Америки (15 з 35) мають середній показник EGDI у світі на рівні 0,55.

Уругвай - єдина латиноамериканська країна з дуже високими показниками EGDI, приєднавшись до двох інших провідників у регіоні Америки в цій групі - США та Канада.

Лише 4 країни з 54 в Африці набирають вищого рівня, ніж середній показник EGDI у світі - 0,55, тоді як у 14 країн дуже низькі показники EGDI нижче 0,25. Ці країни також мають низький дохід і можуть зіткнутися з обмеженнями у виділенні необхідних ресурсів для розвитку електронного уряду.

Розбіжність у рівні розвитку електронного уряду також є досить високою серед країн Африки та Океанії. Австралія та Нова Зеландія - єдині дві країни в Океанії, які набирають відповідно 0,9053 та 0,8806. Оцінки для інших 12 країн складають від 0,2787 до 0,5348, що нижче середнього у світі 0,55.

Як правило, існує позитивна кореляція між рівнем доходу країни та рейтингом електронного урядування. Країни з високим рівнем доходу мають дуже високі або високі оцінки EGDІ. Однак це не є універсальним. Двадцять дві країни з середнім рівнем доходу та 39 країн з нижчим середнім рівнем доходу мають показники EGDІ нижче за загальний показник EGDІ, а 10 країн нижчої групи з середнім рівнем доходу мають бали вище світового середнього показника EGDІ. З іншого боку, країни з низьким рівнем доходу продовжують відставати через відносно низький рівень розвитку всіх компонентів Індексу.

Вперше у 2018 році основним учасником покращення результатів EDGI у всіх групах доходів є розвиток онлайн-сервісів, що дозволяє припустити, що в усьому світі спостерігається стабільний прогрес у вдосконаленні електронного уряду та надання публічних послуг в Інтернеті.

Усі 193 держави-члени Організації Об'єднаних Націй мали національні портали та резервні системи для автоматизації основних адміністративних завдань, а 140 надавали принаймні одну транзакційну послугу в Інтернеті. Тенденція вдосконалення транзакційних онлайн-сервісів сильна та послідовна у всіх оцінюваних категоріях, причому три найпоширеніші послуги - це оплата за комунальні послуги (140 країн), подання податку на прибуток (139 країн) та реєстрація нового бізнесу (126 країн).

Все більше країн надають онлайн-сервіси, націлені на найбільш вразливі групи. З регіональної точки зору, Європа продовжує лідувати в наданні послуг в Інтернеті для всіх вразливих груп, які охоплюють майже універсальне охоплення в регіоні або понад 80 відсотків усіх європейських країн.

Кількість країн, які надають онлайн-сервіси за допомогою електронних листів, оновлень каналів SMS / RSS, мобільних додатків та форм для завантаження, зростає у всіх секторах. Наприклад, до 176 країн надають в Інтернеті архівну інформацію порівняно з 154 у 2016 році.

У травні поточного року ключові громадські організації та розробники рішень електронних послуг в Україні об'єдналися в незалежну коаліцію електронної держави (E Government Coalition) для підтримки прозорості влади, боротьби з корупцією та створення нових електронних рішень. Електронний уряд - це ключ до прозорості і підзвітності державного управління. метою коаліції є допомогти органам влади швидше запускати рішення по прозорості бюджетів, електронного участі і послуг; консультувати їх як запустити рішення, використовуючи вже існуючі інструменти, а також створити для населення єдиний інформаційний простір і платформу вже існуючих послуг. В коаліцію, зокрема, увійшли: антикорупційна організація Transparency International, фонди "Відродження" та "Східна Європа", громадські організації "Реанімаційний пакет реформ" і "Електронна демократія", представники програм EGAP і TAPAS, "Нова країна", Центр розвитку інновацій, Стратегічна група радників з підтримки реформ в Україні (SAGSUR), Офіс ефективного регулювання BRDO і постачальники електронних рішень, серед яких Helsi.me, iGov, ProZorro, YouControl.

Уряд схвалив Концепцію розвитку електронного урядування в Україні. Документом визначено напрями, механізми і строки формування ефективної системи електронного урядування в Україні для задоволення інтересів та потреб фізичних і юридичних осіб, вдосконалення системи державного управління, підвищення конкурентоспроможності та стимулювання соціально-економічного розвитку держави. Реалізація Концепції дасть змогу: підвищити ефективність роботи органів державної влади й органів місцевого самоврядування та досягти якісно нового рівня управління державою, що базується на принципах результативності, ефективності, прозорості, відкритості, доступності, довіри та підзвітності; покращити якість надання публічних послуг фізичним та юридичним особам відповідно до європейських вимог, а також забезпечити необхідну мобільність й конкурентоспроможність громадян та суб'єктів господарювання у сучасних економічних умовах; мінімізувати корупційні ризики при виконанні владних повноважень; покращити інвестиційну привабливість, діловий клімат та конкурентоспроможність країни; стимулювати соціально-економічний розвиток в Україні. Реалізація Концепції передбачена на період до 2020 року та покликана підтримати координацію та співпрацю органів державної влади та органів місцевого самоврядування для досягнення необхідного рівня ефективності та результативності розвитку електронного урядування, просування ідеї реформування державного управління та децентралізації на базі широкого використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в усій країні, а також сприяти реалізації першочергових пріоритетів, визначених Стратегією сталого розвитку "Україна - 2020".

Реалізація Концепції здійснюється за такими основними принципами:

- цифровий за замовчуванням - забезпечення будь-якої діяльності органів влади (у тому числі надання публічних послуг, забезпечення міжвідомчої взаємодії, взаємодії з фізичними та юридичними особами, інформаційно-аналітичної діяльності) передбачає електронну форму реалізації як пріоритетну, а планування та реалізацію будь-якої реформи, проекту чи завдання - із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій;

- одноразове введення інформації - реалізація підходу, за якого фізичні та юридичні особи лише один раз подають інформацію до органів влади, а у подальшому ця інформація повторно використовується органами влади для надання публічних послуг та виконання інших владних повноважень з дотриманням вимог захисту інформації та персональних даних;

- сумісність за замовчуванням - здійснення проектування та функціонування інформаційно-телекомунікаційних систем в органах влади відповідно до єдиних відкритих вимог та стандартів для забезпечення їх подальшої сумісності та електронної взаємодії та повторного використання;

- доступність та залучення громадян;
- відкритість та прозорість;
- довіра та безпека.

В епоху активної діджиталізації повсякденне життя громадян стає дедалі все більш "цифровим", що передбачає високий рівень очікувань від діяльності органів влади, зокрема розвитку сучасних електронних форм взаємодії, прозорості та відкритості діяльності, залучення громадян до прий-

няття управлінських рішень. На сучасному етапі розвитку країни вбачається можливим використання консервативного або трансформаційного шляхів для подальшого розвитку електронного урядування. Консервативний шлях має еволюційний характер та суттєво не змінює існуючі принципи та цілі розвитку наявної інфраструктури електронного урядування, що може призвести до відставання від світових темпів розвитку.

Натомість трансформаційний шлях, який пропонується в рамках даної Концепції, має революційний характер та робить акцент на посиленні функціональних можливостей електронного урядування та зниженні витрат органів влади на реалізацію владних повноважень шляхом застосування сучасних інноваційних підходів, методологій та технологій (у тому числі Інтернету речей, хмарної інфраструктури, Blockchain, Mobile ID, shareding economy, просування методики опрацювання даних великих обсягів (Big Data), нормативно-правового врегулювання принципів “цифровий за замовчуванням”, “одноразове введення інформації” та “сумісність за замовчуванням”, а також застосування перспективних форм організації виконання завдань і проектів розвитку електронного урядування, зокрема публічно-приватного партнерства.

Для досягнення мети Концепції слід забезпечити виконання комплексних заходів за такими напрямками:

- модернізація публічних послуг та розвиток взаємодії влади, громадян і бізнесу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій;
- модернізація державного управління за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій;
- управління розвитком електронного урядування.

Розвиток та поширення сучасних інформаційно-комунікаційних технологій створює нові можливості для забезпечення взаємодії та співпраці органів влади, громадян і бізнесу, високоякісного обслуговування фізичних та юридичних осіб державою, у тому числі залучення громадян до проектування електронних послуг та отримання якісного зворотного зв'язку.

Розвиток та підтримка доступних та прозорих, безпечних та не корупційних, найменш затратних, швидких та зру-

чних електронних послуг дасть змогу покращити якість надання публічних послуг фізичним та юридичним особам, підвищити їх мобільність та конкурентоспроможність, зменшити корупційні ризики та забезпечити, щоб електронні послуги обслуговували економіку майбутнього.

Пріоритетними напрямками розвитку електронного урядування в Україні є:

- запровадження електронних послуг, у тому числі адміністративних, в усіх сферах суспільного життя, а також надання інтегрованих електронних послуг за життєвими та бізнес-ситуаціями;
- реалізація принципу єдиного вікна (“one-stop-shop”) шляхом забезпечення розвитку та функціонування Єдиного державного порталу адміністративних послуг як єдиної точки доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг;
- розвиток електронних публічних закупівель, електронних договорів і рахунків, електронних аукціонів;
- стимулювання використання електронних послуг фізичними та юридичними особами.

Висновки. Активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в систему суспільно-політичних відносин значно розширює можливості громадян щодо їх участі в процесах державного управління та впливу на прийняття управлінських рішень, створює умови для формування якісно нового рівня взаємодії органів влади та громадян.

Державне управління в Україні потребує модернізації шляхом реінжинірингу існуючих та проектування оновлених адміністративних процесів в органах влади, оптимізованих з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, спрямованих на електронну взаємодію та спільну роботу, відкритість та прозорість для громадян.

Запровадження автоматизованого обміну даними між інформаційно-телекомунікаційними системами органів влади дасть змогу забезпечити підвищення ефективності роботи органів влади шляхом скорочення часу отримання необхідних даних, покращення якості та актуальності опрацьованих даних, ліквідації багаторазового збору та дублювання даних в різних інформаційних системах, покращення доступності інформаційних ресурсів та їх систематизацію.

Список літератури:

1. Bekkers, VJJM, Edelenbos, J, Steijn, AJ (2011) Innovation in the Public Sector. London: Palgrave Macmillan.
2. Brown, K, Osborne, SP (2012) Managing Change and Innovation in Public Service Organizations. London: Routledge.
3. Carmeli, A, Gelbard, R, Gefen, D (2010) The importance of innovation leadership in cultivating strategic fit and enhancing firm performance. The Leadership Quarterly 21(3): 339–349.
4. Castells, M (1996) The Rise of the Network Society. Cambridge: Blackwell.
5. De Vries, H, Bekkers, VJJM, Tummers, LG (2016) Innovation in the public sector: A systematic review and future research agenda. Public Administration 94(1): 146–166.
6. Drucker, P (1985) Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles. New York, NY: Harper.
7. Hartley, J (2005) Innovation in governance and public services: Past and present. Public Money and Management 25(1): 27–34.
8. Klijn, EH, Koppenjan, J (2015) Governance Networks in the Public Sector. London: Routledge.
9. March, JG, Olsen, JP (2010) Rediscovering Institutions. New York: Simon and Schuster.
10. Meijer, A, Bolivar, MPR (2016) Governing the smart city: A review of the literature on smart urban governance. International Review of Administrative Sciences 82(2): 392–408.
11. Mergel I, and Desouza KC (2013) Implementing open innovation in the public sector: The case of Challenge. gov. Public Administration Review 73(6): 882–890.
12. Moore, M, Hartley, J (2008) Innovations in governance. Public Management Review 10(1): 3–20.
13. Schumpeter, JA (1942) Capitalism, Socialism, and Democracy. New York, NY: Harper.
14. Sørensen, E, Torfing, J (2011) Enhancing collaborative innovation in the public sector. Administration & Society 43(8): 842–868.

15. Tummers, LG, Knies, E (2016) Measuring public leadership: Developing scales for four key public leadership roles. *Public Administration* 94(2): 433–451.
16. Voorberg, WH, Bekkers, VJ, Tummers, LG (2015) A systematic review of co-creation and co-production: Embarking on the social innovation journey. *Public Management Review* 17(9): 1333–1357.
17. Концепція розвитку електронного урядування в Україні. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250287124>
18. Рейтинг країн світу за рівнем розвитку електронного урядування. Режим доступу: http://kolokol.od.ua/wp-content/uploads/2015/12/Screenshot_11.jpg

Lukash S.M., PhD, Sumy National Agrarian University (Sumy, Ukraine)

Brychko A.M., PhD, Associate Professor, Sumy National Agrarian University (Sumy, Ukraine)

Innovations in public administration and administration: e-governance

Effective management of any industry in the current context of comprehensive digitization is impossible without the widespread use of modern e-government tools, including automation of processing large volumes of data and information-analytical support for administrative decision-making, optimization and automation of administrative processes, introduction of electronic forms of interaction and business.

Currently, the process of introducing innovations and experiments in central and local government is very active around the world, with a view to improving public administration and building confidence in it, especially in the area of service delivery. Sharing these innovative experiences can create a pool of "new knowledge" that can be accessed by countries around the world. The article is focused on the analysis of successful experiences and best practices in public administration, as well as exploring their potential for adaptation. Best practices focus on a number of areas, including: strategic human resource management, leadership, communication and partnership, innovation in social services, procurement management, innovation in fiscal governance, public administration and private sector development, decentralization, ethics and accountability in public administration.

The active introduction of information and communication technologies into the system of socio-political relations significantly increases the opportunities of citizens to participate in the processes of public administration and influence on decision-making, creates conditions for the formation of a qualitatively new level of interaction between authorities and citizens.

State governance in Ukraine needs modernization by re-engineering existing and designing updated administrative processes in government, optimized using modern information and communication technologies aimed at electronic interaction and teamwork, openness and transparency for citizens.

Introduction of automated data exchange between the information and telecommunication systems of the authorities will allow to increase the efficiency of work of the authorities by reducing the time of obtaining the necessary data, improving the quality and relevance of the processed data, eliminating multiple data collection and duplication in different information systems, improving the availability of information resources and their systematization.

Key words: public administration, administration, innovation, digitization, e-government

Дата надходження до редакції: 15.01.2019 р.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

Славкова Олена Павлівна

доктор економічних наук, професор
Сумський національний аграрний університет (м. Суми, Україна)
ORCID:0000-0002-1864-0810
olena.slavkova.snau@gmail.com

Соколов Микола Олександрович

доктор економічних наук, професор
Сумський національний аграрний університет (м. Суми, Україна)
ORCID:0000-0002-1907-9041
sokolovnikolay55@gmail.com

Дослідженнями встановлено, що в сучасних умовах все більшого значення набуває публічний сектор економіки та державне управління. Публічне управління це аналіз та розробка політики в державному та приватному секторах та робота в публічному секторі, яка повинна розглядатися як покликання служити своєму народу. Відповідно до мети даного дослідження дано визначення основних підходів до дефініції публічного адміністрування, проаналізовано відповідність визначення дефініції до умов глобалізації та сучасного рівня розвитку суспільства та державотворення. Огляд багатьох публікацій та тенденції законодавства сьогодні дозволяють нам виділити основні точки зору на цінності, орієнтири та сутність *new public management*. Публічне управління в даній роботі розглянуто з декількох точок зору, на основі огляду зарубіжної та вітчизняної літератури. В ході досліджень ми дійшли висновку що це поняття неоднозначне та потребує подальших досліджень в зв'язку з тим, що розуміння суті такого явища як публічне управління та підходів до його розвитку безпосередньо впливає на державотворення та соціально-економічний розвиток.

Ключові слова: публічне управління, теорія публічного управління, питання адміністрації, теорія організації, державне управління, адміністративна теорія.

DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.1.14>

Постановка проблеми в загальному вигляді. Для багатьох людей держава сприймається як місце, де вони живуть і працюють, де розташований їх дім та сім'я, де підтримуються та розвиваються умови, що враховують етнокультурні особливості, там, де є інститути та інституції, органи державної влади та партії, армія та поліція, межі і загальна для всіх мова, сільське господарство та промисловість, фінанси та багато іншого, що забезпечує умови життя людини. Тому розгляд питання щодо дефініції поняття «публічного управління» є важливим бо є складовою держави. Впродовж останніх років визначення публічного управління та його законодавче врегулювання привертає велику увагу науковців. Серед головних проблем, які викликають дискусію та занепокоєння, можна виділити: конституціоналізація державного управління, делегування законодавства та адміністративний розсуд, а також активізація участі судових органів у публічному управлінні та в реалізації програм та реформ (С. Kurt Zorn, 1998).

Публічне управління як форма мислення та сфера вивчення змінюється від парадигми, в якій домінує політологія, до еkleктичного масиву теоретичних внесків усіх суспільних наук, зокрема економіки. Основні базові знання з економіки є важливим для ефективного сучасного публічного управління, тому що без фундаментального розуміння економіки можна зробити багато помилок в політиці.

В сучасних умовах все більшого значення набуває публічний сектор економіки та державне управління. Публічне управління це аналіз та розробка політики в державному та приватному секторах та робота в публічному секторі, яка повинна розглядатися як покликання служити своєму народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань визначення поняття публічного управління присвятили свої наукові праці такі зарубіжні вчені: Aderibigbe A., John O., John O. (2014), Dunleavy P., Hood C. (1994), Jackson M., Hood C. (1991), Martin D. (1993), Merkus S., Veenswijk, M. B. (2017), Muhammad N. A. (2015), Norbutus D. K., Norbutus T. J. (2013), Perez A. (1993), Stever J. A. (1993), Stout M. (2006), Ugyel L. (2017), Zorn K. C. (1998), та інші. Питання розвитку публічного управління заходяться під увагою не тільки економістів а й політологів, психологів та соціологів. Незважаючи на різні напрямки досліджень дане питання настільки багатогранне, що потребує постійної уваги, особливо в період реформування публічної влади.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення основних підходів до дефініції публічне управління, проведення їх оцінки, аналіз відповідності до умов глобалізації, сучасного рівня розвитку суспільства та державотворення.

Методи дослідження. У дослідженні було використано такі методи дослідження як: метод аналізу, метод порівняння, емпіричний метод наукового дослідження та метод логічного узагальнення. За їх допомогою було проаналізовано основні визначення поняття «публічне управління» в працях зарубіжних та українських науковців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перші спроби вивести окреме поняття «публічне управління» було зроблено Вудро Вілсоном (1887) у своїй праці «Наука про державне управління». В 1887 р. він вперше ввів поняття «публічне управління» (public governance) та «публічна адміністрація» (public administration). Public administration традиційно розуміється як діяльність, що характеризується як

мистецтво та наука управління громадськими справами, при цьому особлива увага приділяється питанням роботи з людьми, комерційними, некомерційними, фінансовими організаціями та домогосподарствами на основі пріоритетів встановлених законами, правилами та процедурами. Поняття державного управління включає також функції виконавчих органів державної влади (Nisar, Muhammad A., 2015).

Деякі автори розглядають державне (публічне) управління у нерозривному зв'язку з глобалізаційними проблемами через принципи економічної теорії. Визначаючи публічне управління вони вважають, що чисельність уряду в процесі розвитку рідко зменшується, а влада може зруйнуватися якщо, з одного боку, не вона буде шукати глобальні суспільні блага, а з іншого - виступати за збільшення місцевих суспільних благ та проведення процедури децентралізації (Diane K. Norbutus, Thomas J. Norbutus, 2013).

У 1980-х рр. у відповідь на зміни в розвитку глобальної соціально-економічної системи замінився традиційний підхід державного управління та почала розвиватися ідеологія публічного управління. Нова модель управління державою повинна ґрунтуватися на методах управління, організаційних ідеях та цінностях, що використовується в сучасному бізнесі, з метою підвищення ефективності та якості послуг у державному секторі а також враховувати роль громадян як отримувачів послуг або клієнтів у публічному секторі (Merkus S., Veenswijk M. B., 2017).

На думку Адеяре Адерібігбле, Джона Олла та Джона Олувафемі (Adejare Aderibigbe, Olla, John, Oluwafemi John, 2014) публічне управління - це динамічна сила, визначення якої не до кінця набуло свого остаточного визначення. Державне управління розглядається авторами як діяльність уряду на федеральному, державному та місцевому рівнях.

Цікавими є дослідження Маргарет Стоун, яке вона оприлюднила на конференції наукових дослідників з питань надзвичайних ситуацій у грудні 2005 року в місті Даллас штат Техас: «Що таке публічне управління?». В своєму виступі вона досліджує публічне управління з точки зору значення самурая як державного службовця та значення родинності в єдиноборствах як аналогію традиціям в теорії публічного управління. Автором ставиться під сумнів виділення термінів традиційного та пострадіційного в теорії публічного управління та наголошується на усвідомленні, як теорія формує наші дії, і необхідно бути уважними до свого вибору (Margaret Stout, 2006).

Розглядаючи еволюцію поняття публічне управління можна виділити також виникнення терміну New Public Management («новий державний менеджмент»), який був введений вченими з Великобританії та Австралії Михаелем Джексоном та Кристофером Холдом у 1991 році (Jackson Michael, Hood Christopher, 1991).

Подальші дискусії та обговорення породили різноманітні значення цього терміна. Одні вчені визначають термін новий державний менеджмент як впровадження нової інституціональної економіки, державного управління, а інші використовують для цього позначення зміни в політиці.

Андрес Перес (1993) стверджує, що публічне управління вивчає взаємозв'язки між елементами адміністративної держави та між адміністративною державою та її середовищем, відмежованими від часу та дискутує з іншими авторами які вважають, що історична спрямованість розвитку поняття публічного адміністрування знижає здатність до побудови

теорії державного управління (Andres Perez, 1993).

Вивчаючи характер ретроспектив літературних джерел з питань державного управління Даніель Мартін (1993) визначає, що в останні роки він змінився від ввічливого поваги державного управління до сучасного розуміння даного поняття. На думку автора більш старша література може вирішити деякі з найактуальніших сучасних проблем в публічному управлінні. А сучасні праці часто характеризуються відсутністю фундаментальних цілей або морального спрямування в публічному управлінні (Daniel Martin, 1993).

Заслугують на увагу питання історичної ретроспективи описані Джеймсом Стевером (1993). Виходячи з його досліджень починаючи з 1920-х років група теоретиків зробила істотний відхід від прогресивної адміністративної теорії. Пост-прогресисти стверджували, що публічні організації повинні бути більш ніж ефективними виробниками; вони повинні бути інститутами, в межах яких люди можуть розвивати свій творчий потенціал. З цією метою вони пропагували єдину науку про організацію та управління. Така теорія й сьогодні має право на існування в зв'язку з тим, що відсутність між ефективністю та орієнтованими на людину публічними організаціями веде до ризику впливу не лише життєздатності сучасних публічних організацій, але й на курс сучасності (James A. Stever, 1993).

На формування поняття публічне управління великий вплив мала політологія, де було сформовано витоки цього напрямку. Навіть на сьогодні вплив політології на публічне управління все ще очевидний, тому що численні програми державного управління базуються на постулатах політології; велика кількість викладачів програм публічного управління політологи за освітою та професійні товариства та наукові видання з публічної адміністрації очолюють політологи (C. Kurt Zorn, 1998).

Важливу роль економіки в публічному управлінні підтверджує Курт Зорн (1998). В своїй статті він обговорює яку роль економіка може та повинна відігравати в публічному управлінні, по-перше це взаємозв'язок між державним управлінням та економікою; по-друге, недоліки економічної політики не дадуть їй стати невід'ємною складовою державної політики; по-третє, необхідно знаходити шляхи кращого поєднання економіки з розробкою державної політики (C. Kurt Zorn, 1998).

Деякі автори обговорюють ідею «нового публічного управління» у світлі попередніх зусиль управлінської реформи, стверджуючи, що вона виявився досить міцним та послідовним планом. Серед викликів перед публічними управліннями вони виділяють наступні: перспектива результатів поза межами загальноприйнятого розрізнення традиційних та сучасних стилів публічного управління, ризик неналежного копіювання; квазіконституційні питання щодо основних компетенцій органів публічного сектору (Patrick Dunleavy, Christopher Hood, 1994).

Продовжуючи огляд необхідно звернути увагу на політично-адміністративну дихотомію, яка давно була предметом значних дискусій у публічному управлінні. Так Лхаванг Угель (2017) вважає, що незважаючи на те, що між політикою та адміністрацією немає чіткого розмежування, напруга між ними продовжує залишатися значною. Автор наголошує, що країни з різним законодавством прагнуть підтримувати політичний нейтралітет в управлінні та обмежувати політичну участь державних службовців. Важливо, що динаміка та

складність у формуванні відповідного балансу між політикою та адміністрацією значно відрізняються від однієї системи до іншої (Lhawang Ugyel, 2017).

Аналізуючи різні думки стосовно поняття публічного управління необхідно виділити думку Кошелевой Л. про те що удосконалення системи публічного адміністрування забезпечить утвердження України як розвинутої, правової, цивілізованої, конкурентоспроможної європейської держави з високим рівнем життя, соціальних стандартів та демократії. Автор пише, що враховуючи демократичну практику сучасних держав, найбільш доцільним є застосування ліберально-комунітаристського підходу, який забезпечить ефективність в управлінні системи органів публічної влади (Кошелева Л., 2018).

Огляд багатьох публікацій та тенденції законодавства сьогодення дозволяють нам виділити основні точки зору на цінності, орієнтири та сутність нової new public management.

Перше це перехід від стандартних форм обслуговування до більш гнучких і різних. Друге термін «публічне управління» активно використовується в засобах масової інформації, наукових публікаціях, законодавчих актах та інше. Це поняття часто перекликається з «державним управлінням», але набуває іншого значення.

Висновки. Підводячи підсумок проведеного дослідження необхідно зазначити, що публічне управління в даній роботі розглянуто з декількох точок зору, на основі огляду зарубіжної та вітчизняної літератури. В ході досліджень ми дійшли висновку що це поняття неоднозначне та потребує подальших досліджень в зв'язку з тим, що розуміння суті такого явища як публічне управління та підходів до його розвитку безпосередньо впливає на державотворення та соціально-економічний розвиток держави.

Список літератури:

1. Zorn K. C. (1998). The economic perspective on public administration. *International Journal of Public Administration*, Volume 21. Issue 6-8. P.1119-1136.
2. Aderibigbe A., John O., John O. (2014). Towards A Theoretical Definition of Public Administration. *Journal of Management*. Volume 16. P.65-70.
3. Dunleavy P., Hood C. (1994). From old public administration to new public management. *Public Money and Management*. Volume 14. Issue 3. P.9-16.
4. Jackson M., Hood C. (1991). The New Public Management: A Recipe for Disaster? *Canberra Bulletin of Public Administration*. Volume 64. P. 12-17.
5. Daniel Martin (1993). Foundations of public administration: Introduction to the symposium. *International Journal of Public Administration*. Volume 16. Issue 2. P. xi-xiv
6. Merkus, S., Veenswijk, M. B. (2017). Turning New Public Management theory into reality: Per formative struggle during a large scale planning process. *Environment and Planning C. Government and Policy*. №35(7). P. 1264-1284.
7. Muhammad N. A. (2015). Practitioner Envy and Construction of the Other in Public Administration. *Administration and Society*. № 49 (10). P. 1403-1423.
8. Norbutus D. K., Norbutus T. J. (2013). Leadership in Complex Situations. *Managing and Engineering in Complex Situations*, P. 165-181.
9. Perez A. (1993). Historical change and the administrative state: An analysis of the theoretical foundations of public administration. *International Journal of Public Administration*. Volume 16. Issue 2. P. 261-293.
10. Stever J. A. (1993). Modernism, administration, and the post-progressive era. *International Journal of Public Administration*. Volume 16. Issue 2. P.237-259.
11. Stout M. (2006) A Samurai's Lineage: Theoretical Traditions in Public Administration. *Administrative Theory and Praxis*. Volume 28. Issue 4. P. 618-630.
12. Ugyel L. (2017). Relationship between politics and administration: a comparative analysis of legislation and governance in Pacific Island government systems. *Asia Pacific Journal of Public Administration*. Volume 39. Issue 3. P.153-162.
13. Кошелева Л. (2018). Основні теоретичні підходи до визначення публічного адміністрування. *Державне управління та місцеве самоврядування*. № 2(37). С.13-19.

Olena Slavkova, Dr, professor, Sumy National Agrarian University (Sumy, Ukraine)

Nikolay Sokolov, Dr, professor, Sumy National Agrarian University (Sumy, Ukraine)

Theoretical approaches to definition of public administration

Public administration is defined as a form of thinking and a field of study that changes from a paradigm dominated by political science to an eclectic array of theoretical contributions of all social sciences, including economics, philosophy, sociology, management and others. Basic knowledge of economics is important for effective modern public administration, because without a fundamental understanding of the economy, many mistakes can be made in politics.

This research has shown that the public sector of economy and public administration are becoming increasingly important within current environment. Public administration is the analysis and development of policies within public and private sectors, as well as activities of the public sector, which should be seen as a mission to serve its people.

In accordance with the purpose of this research, main approaches to the definition of public administration were defined; correspondence of this definition to the conditions of globalization and current state of society and state-making were analyzed.

The review of many publications and latest trends of general law allow us to highlight main points of view on values, benchmarks and essence of new public management. Among the challenges of the development of public administration system are the

following: the prospect of results beyond the conventional distinction between traditional and contemporary styles of public administration, the risk of improper copying, experience of other countries; quasi-constitutional issues regarding the core competencies of public sector bodies: main points of view on values and benchmarks in public administration - it is a transition from standard forms of service to more flexible and different ones. The use of the term "public administration" in the media, scientific publications, legislation, etc. is often related to "state administration", but it takes on a different meaning.

In terms of this research public administration is considered from several points of view, based on the review of foreign and domestic literature. As part of our research we have come to the conclusion that this concept is ambiguous and needs further analysis due to the fact that understanding of the essence of such a phenomenon as public management and approaches to its development directly influences state-making and socio-economic development.

Key words: *public administration, public management issues, politic administration issues, organizational theory, public administration, administrative theory*

Дата надходження до редакції: 14.01.2019 р.